

XIX. Yy. Rus Edebiyatında

F.M. Dostoyevski Eleştirisi

Burkay ÖGEL

Yüksek Lisans Tezi

Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yrd. Doç. Dr. Shalala Ramazanova

AĞRI-2017

Her Hakkı Saklıdır.

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
RUS DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Burkay ÖGEL

XIX. YÜZYIL RUS EDEBİYATINDA F.M. DOSTOYEVSKİ
ELEŞTİRİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Shalala RAMAZANOVA

AĞRI-2017

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	i
TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR DİZİNİ	vi
GİRİŞ	1
1.Araştırmanın Problemi.....	1
2.Araştırmanın Amacı.....	1
3.Araştırmanın Önemi.....	1
4.Araştırmanın Metodu	1
5.Araştırmanın Bilimsel Yeniliği.....	2
6.Araştırmanın Teorik ve Pratik Önemi.....	2
7.Araştırmamızla İlgili Kongre ve Sempozyumlarda Sunulan Bildiriler.....	2
8.Araştırmanın Hacmi.....	2
BİRİNCİ BÖLÜM	
1.F. M. DOSTOYEVSKİ’NİN YAŞAM ÖYKÜSÜ.....	3
1.1.Yazarın Sürgün Dönemleri ve Eserleri	5
1.2. Dostoyevski’nin Puşkin Üzerine Konuşması.....	11
İKİNCİ BÖLÜM	
2. XIX. YÜZYIL RUS EDEBİYATINDA DOSTOYEVSKİ ELEŞTİRİSİ.....	14
2.1.1. Suç ve Ceza Üzerine Eleştiriler	16
2.1.2. Budala Üzerine Eleştiriler	35
2.1.3. Ecinniler Üzerine Eleştiriler.....	47
2.1.4. Karamazov Kardeşler Üzerine Eleştiriler	61
SONUÇ	72
RESİMLER	74
KAYNAKÇA.....	80
İNTERNET KAYNAKLARI	85
GÖRSEL KAYNAKLAR.....	86
EKLER	87
ÖZGEÇMİŞ	93

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL VE ONAY TUTANAĞI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Şahala Ramazanova danışmanlığında, Dursun ÖZEL tarafından
hazırlanan bu çalışma 03.11.2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından.
Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak
kabul edilmiştir.

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Şahala RAMAZANOVA İmza:
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Bahar DEMİR İmza:
(Yedek) Jüri Üyesi : Doç. Dr. Elena CIALASHVILI İmza:
(Yedek) Jüri Üyesi : Doç. Dr. Yevgeniya BONDAREVA İmza:
Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Ayhan BULUT İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine ait olup;

Enstitü Yönetim Kurulunun 06.11.2017 tarih ve 2017/47-Cf. nolu kararı ile
onaylanmıştır.

06.11.2017

Doç. Dr. Faruk KAYA
Enstitü Müdürü

TEZ ETİK VE BİLDİRİM SAYFASI
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “*XIX. YY. Rus Edebiyatında F.M. Dostoyevski Eleştirisi*” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

X Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Burkay ÖGEL

03.11.2017

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

XIX. YÜZYIL RUS EDEBİYATINDA F.M. DOSTOYEVSKİ ELEŞTİRİSİ

Burkay ÖGEL

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Shalala RAMAZANOVA

2017, 93sayfa+ xi

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Shalala RAMAZANOVA

Doç.Dr. Bahar Demir

Yrd. Doç.Dr. Ayhan BULUT

XIX. Yüzyıl Rus edebiyatının en önemli yazarlarından biri olan Dostoyevski yazdığı eserlerle hem kendi çağına hem de dünya edebiyatına adını altın harflerle yazmayı başarmıştır. Bu yüzden Dostoyevski'yi anlamak sanıldığı kadar kolay değildir. Onu anlayabilmek için sadece eserlerini okumak yeterli değildir. Eserlerini oluşturmasında en büyük rol yazarın kendi yaşamıdır. Bu bağlamda eserlerini okumadan önce yazarın yaşam öyküsü de dikkatli bir şekilde okunmalıdır. Dostoyevski yazın edebiyatına ilk olarak Balzac'ınYevgeni Grandet eserini çevirerek girmiştir. O zamanlarda henüz 22 yaşında olan Dostoyevski, Karamzin, Gogol ve Puşkin gibi Rus edebiyatının yapı taşları olan yazarları beğenerek okumuştur. Özellikle Gogol'ü kendisini düşünce bakımından en çok etkileyen yazar olarak saymıştır.

Dostoyevski Rus ve dünya edebiyatına oldukça önemli eserler miras bırakmıştır. Bu eserlerin hemen hepsinde insan özgürlüğünü irdelemiş ve bu özgürlüğe ulaşabilmenin yollarını göstermeye çalışmıştır. İki bölümden oluşan tezimizin ilk bölümünde yazarın yaşam öyküsünü ve sürgün dönemlerini incelemeye çalıştık. Bu bölümü oluştururken aile yaşamı, çocukluğu, okul yılları, kısa süren iş hayatı, arkadaş çevresi, sürgün yılları ve sürgün sonrası dönemleri göz önünde bulundurduk. Nitekim özellikle sürgün sonrası dönemlerine bakıldığı zaman yazın hayatındaki ilk eserlerde bile yazarın yaşamına dair izler bulmak mümkündür. Tezimizin ikinci bölümünde ise yazarın başlıca eserlerini bazalarak bu eserler üzerine yapılmış eleştirileri incelemeye çalıştık. Bu incelemenin asıl amacı; Dostoyevski'yi başka yazar ve eleştirmenlerin nasıl gördüğünü ve anladığını kavramak bunun yanı sıra yapılan bu eleştiriler bağlamında Dostoyevski sanatını detaylı bir şekilde ele almaktır. Bu konunun daha iyi bir şekilde irdelenmesi için sadece Türkçeye çevrilmiş eserlerin okunması ve incelenmesi yeterli değildir. Bu göz önünde bulundurarak Rusça ve İngilizce kaynaklar da detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Dostoyevski, Eleştiri, Rus Edebiyatı, XIX. Yüzyıl

ABSTRACT

Master Dissertation

THE CRITICISM OF DOSTOYEVSKY IN THE RUSSIAN LITERATURE XIX. CENTURY

Burkay ÖGEL

Advisor: Assistant Professor Shalala RAMAZANOVA

2017, Page: 93+ xi

Jury: Assistant Professor Shalala RAMAZANOVA

Assoc.Prof.Dr.Bahar DEMİR

Assist. Prof. Ayhan BULUT

Dostoyevsky who is one of the most important author of XIX. century Russian literature, manages to write his name with gold letters both his age and world literature by his works. Therefore, it is not easy to understand Dostoyevsky as much as you think. It is not enough to understand him by only reading his works. The major role in creating his work is his life. In this sense, author's life story must be read carefully before reading his works. Dostoyevsky makes his debut in literature by translating Balzac's Yevgeni Grandet. At that time, Dostoyevsky who was only 22 approvingly read the authors who are building blocks of Russian literature like Karamzin, Gogol and Pushkin. Especially, he thinks that Gogol affects him mostly in thinking way.

Dostoyevsky legated many important works to Russian and World literature. In almost all of these works scrutinises human's freedom and tries to show ways to reach this freedom. Our thesis consist of two sections. We examined author's life story and exile periods in the first section. We considered his family life, childhood, school years, short-lived work life, circle of friends, exile years and post-exile periods while creating his section. Especially, when looking the post-exile periods, it is possible to find effects of his life even in the first works of his literary life. In the second section of our thesis, we have studied criticism on these works based on the author's main works. The main objective of this review is to understand how other authors saw and understood Dostoyevsky. Besides, to handle Dostoyevsky's art in details in the sense of these critics. In order to examine this issue in a better way, it is not enough to read and examine only translated works to Turkish. With this in mind, it is necessary to examine the Russian and English works.

Key Words: Dostoyevsky, Criticism, Russian Literature, XIX. Century

ÖNSÖZ

Fyodor Mihayloviç Dostoyevski, XIX. Yüzyıl Rus edebiyatının önemli temsilcilerinden biri olmasının yanı sıra dünya edebiyatında da önemli bir konuma sahip olmuştur. Dostoyevski, eserlerinde ele aldığı temalarla dönemin Rusya'sını net bir şekilde tasvir etmiştir. Özellikle sürgün dönemi sonrasındaki eserlerde toplumda var olan farklı ideolojiler, siyasi çalkantılar açık bir şekilde yazar tarafından işlenmiştir. Bu bağlamda genel itibarıyla eserleri psikolojik açıdan incelenmektedir.

“*XIX.Yüzyıl Rus Edebiyatında F.M. Dostoyevski Eleştirisi*” başlıklı yüksek lisans teziyle Rus edebiyatının en önemli temsilcilerinden Dostoyevski'yi ve eserlerini eleştirel bağlamda tanıtmaya çalıştık.

Çalışmalarımızda engin bilgi, tecrübelerini eksik etmeyen saygıdeğer danışmanım Yrd. Doç. Dr. Shalala Ramazanova'ya, Doç. Dr. Bahar Demir'e, teknik destek konusunda yardımlarını esirgemeyen Arş. Gör. Ersin Çetinkaya ve Aytül Bayar'a, Ceylan Gizli'ye, İngilizce materyallerin çevirisi için desteğini esirgemeyen Arş. Gör. Adnan Aydınürk'e ve son olarak bu zor süreçte her zaman yanımda olan aileme sonsuz teşekkürler.

Burkay ÖGEL

KISALTMALAR DİZİNİ

A.G.E : Adı geçen eser

BKZ : Bakınız

ÇEV : Çeviren

S : Sayfa

YY : Yüzyıl

GİRİŞ

1.Araştırmanın Problemi

XIX. yüzyıl Rus edebiyat yazarı F.M. Dostoyevski'nin aynı dönemdeki yazar ve eleştirmenlerin bakış açısına göre değerlendirilmesidir.

2.Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı; Dostoyevski sanatının dönemin farklı yazar ve eleştirmenleri sayesinde daha net bir şekilde irdelenmesi ve bu bağlamda yazara esin kaynağı olan toplumsal sorunların, ideolojilerin neler olduğunun açığa çıkarılmasıdır.

3.Araştırmanın Önemi

Araştırmanın önemi, daha önce Türk edebiyatında işlenmemiş olan Dostoyevski'nin yaşamı ve eserleri üzerine eleştiriler konusunun tarafımızca işlenmeye çalışılmasıdır.

4.Araştırmanın Metodu

Araştırmamızı gerçekleştirirken uygulamış olduğumuz metot; ağırlıklı olarak çeviri ve açıklamalar üzerinedir. Eleştirilerin değerlendirilmesinde sadece Rusça kaynaklar değil aynı zamanda İngilizce metinler de detaylı bir şekilde ele alınmıştır.

Bu çalışmayı oluştururken, yazarın yaşam öyküsü ile ilgili olarak Prof. Dr. Hüseyin Kandemir'in yazmış olduğu “*Dostoyevski*” başlıklı biyografi kitabından faydalandık, Dostoyevski sanatının net bir şekilde açıklanabilmesi için M.M. Bahtin'in “*Dostoyevski Poetikasının Sorunları*” adlı kitabından, N.A. Berdyaev'in “*Dostoyevski*”, V. Nabokov'un “*Rus Edebiyatı Dersleri*” adlı kitabından ve aynı şekilde yazarın başyapıtlarından istifade ettik. Bunların yanı sıra Dostoyevski ve eserleri üzerine N.K. Mihaylovski'nin “*Jestokiy Talant*”, S. N. Bulgakov'un “*İvan Karamazov kak filozofski tip*”, V. V. Rozanov'un “*Legenda o velikom inkvizitore F. M. Dostoyevskogo*” adlı makalelerinden de faydalandık.

5.Araştırmanın Bilimsel Yeniliği

Çalışmamızın bilimsel yeniliği, seçilen konunun ilk defa Türk öğrenci bakış açısıyla incelenmiş olması ve yapılan incelemeler sonucunda Dostoyevski sanatının eleştirel bağlamda irdelenmiş olması ve aynı şekilde bu bakış açısıyla aktarılmaya çalışılmasıdır.

6.Araştırmanın Teorik ve Pratik Önemi

Çalışmamızda teorik olarak ele alınan problemlerin asıl amacı XIX. Yüzyılda Dostoyevski üzerine yapılan eleştirilere çözüm üretmektir. Bu bağlamda incelenen eleştirilerin Türk edebiyatındaki eksikliği teorik olarak gidereceğini ümit ediyoruz. Aynı şekilde çalışmamızın pratik önemi; Dostoyevski üzerine yapılmış eleştiriler ile ilgili olarak edebiyat üzerinden dilbilim karşılaştırması yapıldığında, lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin tez yazım aşamasında faydalı olacağını düşünmekteyiz.

7.Araştırmamızla İlgili Kongre ve Sempozyumlarda Sunulan Bildiriler

- X. International Conference “Global Science and Innovation, “*The Significance of Yellow In The Novel of Dostoyevsky “Crime And Punishment”*, 1-2 Mart 2017, Chicago, USA.
- “*F.M. Dostoyevski Romanlarında Karakterlerin İsim Analizi*” Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12 Mayıs 2017, Elazığ, Türkiye

8.Araştırmanın Hacmi

Tez çalışmamız hacimsel olarak 93sayfadır. Tezimiz, giriş, sonuç, kaynakça ve görsel kaynaklar hariç iki ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümünde, işlenen konunun önemi, amacı, yöntemi, yeniliği, teorik ve pratik önemi açıklanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.F. M. DOSTOYEVSKI'NİN YAŞAM ÖYKÜSÜ

Fyodor Mihayloviç Dostoyevski 30 Ekim 1821 tarihinde doktor olan babası tarafından fakirlerin ücretsiz olarak tedavi edildiği Marinski Hastanesi'nin bahçesinde bulunan bir evde, ataerkil-burjuva olan bir ailede dünyaya gelir. Moskova'nın yaşamsal olarak kötü yerlerinden biri sayılan Marinski'de ikame eden Dostoyevski, çocukluk yıllarının geçtiği bu hastanede zaman zaman babasına yaptığı ziyaretler esnasında yoksul hastalarla iletişime geçer, onlarla sohbet etmeyi çok sever ve onların yaşam hikâyelerini dinlerdi. Henüz çocukluk dönemindekurmuş olduğu sosyal yapıdaki bu ilişkiler; Dostoyevski'nin hayatını ve ruhsal yapısını derinden etkileyen ilk deneyimler olur.

1834 yılında Mihail ve Fyodor kardeşler Çermak Okulu'na gönderilirler. Bu okul Dostoyevski kardeşler için oldukça önem arz eder nitekim sert koşullar altında geçen çocukluk ve gençlik yıllarının ardından burası onlar için adeta nefes aldıkları yer haline gelir. Daha sonraları yazarın çok seveceği ve idol olarak göreceği, Rus Dili ve Edebiyatı öğretmeni olan Çermak okuluna gelir. Hayatlarına giren bu hoca onlara her anlamda bir ışık olur. Dostoyevski kardeşler birçok konuda öğretmenlerini örnek almaya başlarlar. Bu başarılı öğretmen sayesinde okumayı çok seven kardeşlerin edebiyata olan ilgileri gün geçtikçe artar. Fyodor Dostoyevski, 1837 yılında Çermak Okulu'nun bitmesinin ardından, eğitimine devam etmesi için Petersburg'daki Mühendislik Okuluna gönderilir.

O dönemlerde Moskova'da ataerkil bir yapı hüküm sürmektedir. Petersburg ise, sınıf çatışmalarının şiddetli bir şekilde yaşandığı kapitalist bir şehirdir. Böylelikle yazarın çocukluk ve gençlik yıllarındaki ayrım ortaya çıkmaktadır.

Bu sırada yazarın annesi Maria Fyodorovna'nın hastalığı günden güne kötüleşmeye başlar. 1836 yılının kış aylarında fenalaşır ve bir daha kalkmamak üzere yatağa düşer. 1837 yılında annesinin ölümünün ardından yazar ve ağabeyi bir başka üzücü haber daha alırlar. Puşkin girmiş olduğu bir düelloda önce ağır bir şekilde yaralanmış ardından ölmüştü. Haberin ardından düelloyla ilgili tüm detayları dinlemeye

başlarlar. Bu bağlamda yazarın Puşkin'in ölümüyle ilgili olarak ağabeyine:” *Eğer annemin yasını tutmamış olsaydım, Puşkin'in yasını tutardım*”¹ dediği bilinmektedir.

Yazarın, Petersburg'daki arkadaşı İvan Şidlovski hem edebi hem de diğer değer yargıları bakımından onun üzerinde büyük etkiler bırakmıştı.

Şidlovskiy onu Shaespeare ve Schiller'in eserleriyle tanıştırır. Schiller 30'lu yılların sonlarında Dostoyevski'nin manevi hayatının merkezi olur ve onu şöyle ifade eder:” *Neredeyse Schiller'in tüm eserlerini ezberledim, uykumda bile onu sayıkliyorum, sanırım bu kader bana böylesine büyük bir şairi tanımaktan daha güzel başka hiçbir şey yapmadı. Şidlovskiy'le birlikte Schiller'i okurken Don-Carlos'u, Marquez Poza ve Mortemer'i daha iyi anladım. Kısacası Schiller benim için büyüleyici biri oldu.*”²

Yaşanan bu olayların ardından Fyodor, mühendislik okulunu bitirir ve göreve başlar. Fakat henüz bir yıl sonra bu mesleğin onu mutlu etmediğini anlayarak görevinden istifa eder. Görevini bırakmış olsa da mühendislik mesleği onun için daima özel ve önemli kalmıştır. Bu bağlamda Marshall Berman şöyle der:” *Mühendislik, Dostoyevski'nin iyi bir hayata ilişkin tasavvurunda çok önemli bir rol oynar. Ama temel bir koşulda ısrar eder: İnsan mühendisleri kendi tasavvurlarının mantığını izlemelidirler, “nereye gittiğine bakmaksızın.” Mühendislik hesaplamanın değil yaratıcılığın olmalıdır; ama bunun için de “vardığı yerin yapma süreci kadar önemli olmadığı” nı kabul etmelidir.*”³

Yazar, 1845 yılında arkadaşı Grigoroviç aracılığıyla N. Nekrasov'un eline geçen “*İnsancıklar*” romanını bitirir. Romanı çok beğenen N. Nekrasov da aynı el yazmasını V. G. Belinskiy'e ulaştırır. 1846 yılında yayımlanan roman ile ilgili Belinskiy “*dönemin en iyi romanı*” diye yazmıştır. Bunun yanı sıra dönemin ünlü eleştirmen ve yazarları *İnsancıklar* romanını oldukça yoğun bir ilgi ile karşılamışlardır. Yazarın aynı yılda yayımlanmış olan *Öteki* adlı eseri de göz önünde bulundurulduğu zaman, ilk dönem eserlerinde Dostoyevski yoksul insanlara ve “insan ruhunun derinliklerine” ayrıntılı bir

¹D.S. Merejkovskiy, *L. Tolstoy i Dostoyevski*. Veçniye sputniki, Nauka, Moskva 1995, s. 255.

² Boris Lyubimov, *Deystvo i Deystvie*, Şkola Yazıkı Ruskoı Kultırı, Moskova, s.175.

³ Marshall Berman, *Katı olan Her Şey Buharlaşıyor*, (Çev. Ümit Altuğ, Bülent Peker), İletişim Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 324.

şekilde temas ettiği görülmektedir. Nitekim bu durum yazarın tüm romanlarında da aynı şekilde işlenmiştir.⁴

1.1.Yazarın Sürgün Dönemleri ve Eserleri

Çar I. Nikoladöneminde ülkede baskıcı rejim hüküm sürmekteydi. Çar, binlerce insanı gizli duruşmalarla, göstermelik bir yargılamaya bile gerek duymadan idama gönderiyordu (bunun en iyi örneklerinden biri, Dostoyevski'nin infaza otuz saniye kala bağışlanmasıydı); kat kat sansür düzenleri kurmuş, okulları ve üniversiteleri muhbirlerle doldurmuş, tüm eğitim sistemini fiilen felç etmiş, sonuçta tüm düşünce ve kültürü hapse, yeraltına ya da ülkenin dışına sürmüştü.⁵

1847 yılında F. M. Dostoyevski Mihail Petraşevski ile tanışmış ve düzenli olarak Petraşevski'nin evinde yapılan toplantılara katılmıştır. Bu toplantıların daha da yaygınlaşmasından çekinen Çar 1849 yılında tüm Petraşevski üyelerinin tutuklanmasını emretmiş ve bunun üzerine Dostoyevski dâhil hepsi bir gece toplantısının ardından yakalanmıştır. Uzun süren soruşturmanın ardından üyelerin hepsinin kurşuna dizilmesine karar verilmişti. Herkesin yan yana dizilip kurşuna dizilme anını beklediği andaki korku ve telaş Dostoyevski'nin hafızasında silinmez bir yer almıştır. Bunun etkilerini de romanlarında görmek mümkündür. Fakat tam kurşuna dizilecekleri sırada Çar I. Nikola aniden karar değiştirerek onları affettiğini söylemiş ve cezalarını kürek cezası olarak çekeceklerini duyurmuştur. Dostoyevski'nin cezası Sibiry'a'nın Omsk bölgesinde dört yıllık ağır bir hapse çevrilmiştir. Yazar, hapse girmeden önce batılı bir düşünceye sahipken, Omsk bölgesinde çekmek zorunda kaldığı dört yıllık hapis cezasından sonra düşüncesi tamamen değişmiştir ve artık kendini Rus ruhuna daha yakın hissetmeye başlamıştır. Nitekim kaldığı bu hapishanede Rus insanını tanıma fırsatını yakalamış ve her türden insanı anlamaya çalışmıştır. Bu hapishanedeki edinmiş olduğu deneyimleri özellikle de 1862 yılında yazacağı "*Ölümler Evinden Anılar*" adlı romanında açık bir şekilde işleyecektir. 1854 yılında Omsk bölgesindeki cezası sona ermiş ve Semipalatinsk'e askerlik hizmetini yerine getirmesi için gönderilmiştir. Yazara göre burası Omsk'a nazaran daha sıkıcıdır, bu yüzden okuması için kardeşinden sürekli olarak dergi ve kitaplar istemiştir. Çünkü dört yıllık bir hapis hayatının ardından

⁴ K. İ. T. Enko, *Taynaya Strast Dostoyevskogo*, Eksmo, Moskova, 2011, s. 9.

⁵ Marshall Berman, *Katı olan Her Şey Buharlaşıyor*, (Çev. Ümit Altuğ, Bülent Peker), İletişim Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 254.

edebiyattan ve okumaktan iyice uzak kalmıştır. Sibirya'ya geldikten sonra tekrardan yazın hayatına dönmeyi istemiştir. Bu hevesle ilk olarak Dyaduşkin Son (Amcamın Rüyası) ardından da Stepançikovo Köyü'nü yazdı. Fakat bu iki eserden de beklediği tepkiyi göremedi.

Tüm bunların ardından Fyodor Dostoyevski, hummalı bir şekilde 1861 yılında yayınlanan “Zaman” dergisi ile uğraşmaya başlamıştır. Bu dergide, yazarın yazmış olduğu “Ezilenler” ve “Ölüler Evinden Anılar” romanları yayınlamıştır. 1862 yılında F. M. Dostoyevski Almanya, Fransa, İsviçre, İtalya ve İngiltere'ye giderek ilk yurt dışına seyahatini gerçekleştirmiştir. 1863 yılının Ağustos ayında ikinci defa yurtdışına çıkmıştır. 1863 yılının Ekim ayında Rusya'ya geri dönmüş ve Kasım ayının ortalarına kadar hasta karısıyla birlikte Vladimir'de yaşamıştır. Yurtdışında edindiği izlenimlerini ise “Yaz İzlenimleri Üzerine Kış Notları” adlı eserinde kaleme almıştır. Sohbet şeklinde yazılan bu romanda yazar, farklı ülkeler ve şehirler görerek Batının bir medeniyetleşme ya da modernleşme değil aksine gerilemenin ta kendisi olduğunu belirtmiştir. Aynı yıl çarlık yönetimi Strakhov'un yazmış olduğu bir yazı yüzünden “Zaman” dergisi kapatılmıştır.

1864 yılı kayıplarla beraber gelmiştir. Karısı 15 Nisan'da veremden ölmüştü. Yazarın eşi Maria Dmitriyevna karakteri “Suç ve Ceza”da Katerina Ivanovna, “Budala” da Nastasya Filipovna gibi yazarın birçok romanında tasvir edilmiştir. Aynı yılın 10 Haziran'ında yazarın ağabeyi Mihail Mihayloviç Dostoyevski öldü. Dergi üzerine yenileme çabaları yaklaşık on ay sürmüştür ve 1864 yılının Mart ayında F. M. Dostoyevski “Zaman” dergisinin devamı olarak gördüğü “Çağ” dergisinin ilk sayısını yayınlamıştır. “Zaman” dergisinde Dostoyevski kardeşler Slavofil çatısı altında “vatanseverlik” olgusunu işlemeye çalışmışlardır. Fakat yazar abisinin ölümünün ardından “Çağ” dergisinde de aynı düşünceyi amaçlamıştır. Bu “vatanseverlik” olgusu, toplumsal düşüncenin altını çizmeyi, batıcılarla Slavofilleri barıştırmayı ve aynı görüş altında toplamayı amaçlamıştır. Dostoyevski'nin itirazlarının özünde, yönetimin ve entelektüel çevrenin halkla reformdan sonra bütünleşecek olmasıdır. Bu konuyu da 1864 yılında “Çağ” dergisinde yayınladığı “Yeraltından Notlar” romanında incelemiştir. Büyük bir gerilim ve tutkuyla 1866 yılında yazılan “Suç ve Ceza” romanının yayımlanmasının ardından yazar aynı yıl içinde “Kumarbaz” romanını

yazmıştır. 1867-1868 yıllarında ana konusu mükemmel insanı tasvir etmek olan “*Budala*” romanı üzerine çalışmaya başlamıştır. V. Rozanov romanın ana kahramanı olan Prens Mışkin’in Dostoyevski’ye ait bazı özellikler taşıdığını belirtmiştir. Ona göre; “*Budala*’da yazarın kalbi ideal bir sakinlik içinde yansıtılmasının yanı sıra diğer insanlardan da mümkün mertebe uzak bir şekilde resmedilmiştir. Roman yazarı bu sıradan olmayan tasvir sayesinde kendine has bir ilham perisi yaratmıştır.”⁶ *Budala*’nın ardından *Ecinniler* romanını yazmaya başlamıştır. Romanın konusuna temel kaynak olan asıl mesele “Neçayev Olayıdır.” İsviçre’de Herzen, Ogarev ve Bakunin’le arkadaşlık etmiş olan Neçayev, Moskova Üniversitesi’nde eğitim gören bir öğrencidir. 1869 yılında yaklaşan ihtilal için okuldaki arkadaşlarını örgütlemeye başlar. Yaz ayları bütün Rusya’da yürütülecek propagandaya ayrılacak ve ihtilal bir sonraki yılın baharında yaşayacaktı. Rusların birçok işinde olduğu gibi, örgütlenmenin ayrıntılarındaki dakik kesinlikle karşılanıyordu. Eylem, başkanları yoluyla daha yüksek bir gruba karşı sorumlu olan beş kişilik gruplar tarafından yürütülecekti. Neçayev, kendi hayalinin bir ürünü gibi görünen merkez komitesinin üyesiymiş gibi davranıyor ve üye kaydettiği kişilerden bu hayali komite adına sıkı disiplin ve kesin itaat istiyordu.⁷ 1869 yılının Kasım ayında Dostoyevski, Ivanov adlı bir öğrencinin Neçayev ve üç arkadaşı tarafından öldürüldüğünü ve havuza atıldığını öğrenmişti. Rus dünyasında derin etkiler yaratan bu trajik olay Dostoyevski’nin Katkov’a sözünü vermiş olduğu yeni romanın konusunu oluşturmasına zemin hazırlamıştı. Bu olay, *Budala*’yı yazdığından beri kafasında uyuşuk bir şekilde duran, nihilizmle suç arasındaki temel ilişki düşüncesini anlatmaya, hayran olunacak derecede elverişli görünüyordu. Yapması gereken, olayı taşradaki bir şehre götürmek, kişilerin adlarını değiştirmek ve ikinci derecede kişiler yaratmaktı. Yalnızca; elinde önemli bir ahlak anlayışı olan heyecanlı bir cinayet öyküsü hazırды.⁸

Yazar, karısının ölümünden sonra 1866 yılında sekreteri ile evlenir. Anna Grigoryevna, Petersburg’da sıradan bir memur olan Grigoriy İvanoviç’in kızı olarak dünyaya gelir. Henüz on altı yaşındayken Dostoyevski’nin büyük hayranı olan Anna Grigoryevna, abisinin ölümünün ardından zor günler geçiren yazarın evlilik teklifine

⁶ V. V. Rozanov, O Dostoyevskom// V. Rozanov mısli o literature, Sovremennik, Moskva 1893, s. 192.

⁷ Carr, E. H. (2007). *Dostoyevski* (A. Gerçek, Çev). İstanbul: İletişim, s. 212.

⁸ A.g.e, 213.

içten içe hazırdır ve aralarında yirmi dört yaş olmasına rağmen bu evliliği kabul eder.⁹Bu evliliklerinden Lyubov adında bir kızları dünyaya gelir. 1871 yılının Temmuz ayında Dostoyevski, eşi ve kızı Lyubov ile birlikte Petersburg'a döner. 1872 yılının yaz aylarını her yıl olduğu gibi Eski Rusya'da geçirirler.

1872 yılında yazar “Yurttaş” dergisinin yayıncısı olan Prens Meşerskiy'i ziyaret eder. Derginin yayıncısının ve onu destekleyen A. Maykov ve Tyütçev'in de istekleri üzerine Dostoyevski “Yurttaş” dergisinin redaktörlüğünü yapmaya başlar. Dergi henüz bir yıl önce Grigoriy Gradovski redaktörlüğünde kurulmuştu. Yeni çıkan dergiye yazı gönderen yazarlar ise A.N. Maykov, T.İ. Filippov, N.N. Strakhov, A. Belov gibi Dostoyevski'nin ilgiyle takip ettiği aynı görüşe sahip yazar grupları idi.¹⁰1873 yılında, yazar uzun süre üzerine düşündüğü “Bir Yazarın Günlüğü” ne ait notların ilk cildini bu dergide yayınlamaya başlar. 1874 yılında redaktörlük görevini bırakır ve sağlığının kötüye gitmesi üzerine tedavi için Almanya'nın Ems şehrine gider.

1870'lerin ortalarında Dostoyevski “Çağ” ve “Çağdaş” dergileri üzerine yapılan polemiklere son vererek tekrardan Saltıkov-Şchedrin ve Nekrasov'la görüşür. Dostoyevski, 1874 yılında editörlüğünü Nekrasov'un yaptığı “Vatan Notları” dergisinde “Delikanlı” romanını yayınlar. Roman kahramanının kişiliği ve dünya görüşü; toplumun temellerindeki dağılmayı sembolize etmiştir.

1875 yılının sonlarında Dostoyevski tekrardan okuyucularla diyalog kurma imkânı veren ve ona büyük başarı sağlayan “Bir Yazarın Günlüğü” kitabına yönelmiştir. “Bir Yazarın Günlüğü” nde Dostoyevski, Rusya'nın ve Avrupa'nın sosyokültürel ve sosyo politik görüşlerinin ve izlenimlerinin kırılma noktasına geldiğini belirtmiştir. Günlükte, yazarın çağdaş bir kaos ortamında yeni bir düşünce arayışı, yaşamın gizli kalan yönleri ve gelecek Rusya ile ilgili tahminleri görme çabaları önemli yer tutmaktadır.

Yaşamının son yıllarında yazarın popülerliği daha da artar. 1877 yılında Petersburg Bilim Akademisi'ne yazman olarak seçilir ve iki yıl sonra 1879 yılında, Londra'daki uluslararası edebiyat kongresine davet edilir. Bunun yanı sıra tüm aktivitelere düzenli bir şekilde katılmaya çaba göstermiştir. Edebiyat ve müzik

⁹ A.G. Dostoyevskaya, *Vospominaniya, İzd. Hudojestvennaya Literatura*, Moskva 1971, s. 5

¹⁰ A.G. Dostoyevskaya, *Vospominaniya, İzd. Hudojestvennaya Literatura*, Moskva 1971, s. 262.

gecelerine katılarak kendi eserlerinden ve Puşkin'in şiirlerinden kesitler okumuştur. Dostoyevski 1877 yılının Ocak ayında Nekrasov'un "Son Şarkıları" adlı eserinin etkisinde kalarak şair Puşkin'in mezarını ziyaret eder. 1877 yılının sonunda "Bir Yazarın Günlüğü" ne ara vermek istediğini belirtir bunun sebebini ise "farklı bir sanatsal çalışma" ile ilgilenme olarak açıklar. Bu çalışma; içinde farklı siyasi ve ideolojik düşünceler barındıran "Karamazov Kardeşler" romanıdır. Yazarın da belirttiği gibi "Karamazov ailesi, basit bir aile olayı değil aksine dönemin çağdaş ve entelektüel Rusya'sının bir tasviridir."¹¹

Karamazov Kardeşler'de işlenen ağır suç; dünyevi sorunlar ve felsefi konularla sıkı bir şekilde bağlantılıdır.

1881 yılının Ocak ayında Dostoyevski, hayırseverler kurumunun yapmış olduğu toplantıda bir konuşma yapar ve uzun bir ara verdiği "Bir Yazarın Günlüğü" nün ikinci cildini aynı ay içinde yayınlar¹² ve 29 Ocak'taki "Puşkin Geceleri" ne kesinlikle katılma kararı alır. Bunların ardından, yazar "Bir Yazarın Günlüğü" nü iki yıl boyunca yayınlamayı düşünür daha sonra Karamazov Kardeşler'in ikinci bölümü yazmaya karar verir. Fakat 25 Ocak gecesi yazarın boğazından şiddetli bir şekilde kan gelmeye başlar. Üç gün süren ateşli hastalığın ardından 28 Ocak sabahı çocuklarını çağırarak hepsiyle vedalaşır ve aynı günün akşamı ise ölür. 31 Ocak 1881 yılında, muhteşem bir kalabalık eşliğinde Petersburg'taki Aleksandr Nevskiy mezarlığına gömülmüştür. Rus ve dünya edebiyatına derin izler bırakan F.M. Dostoyevski ve L.N. Tolstoy her ne kadar aynı dönemde ve aynı çevrede yaşamış olsalar da birbirleriye hiçbir şekilde görüşmemiş ve mektuplaşmamışlardır. Fakat buna rağmen ikisi de birbirlerinin eserlerini yakından takip etmişlerdir. Tolstoy'un *Anna Karenina*'sını okuyan Dostoyevski roman yazarını bir öğretmen, kendisini ise öğrenci olarak gördüğünü belirtmiştir. Aynı şekilde Dostoyevski'nin *Ölümler Evinden Anılar* romanını okuyan Tolstoy ise yazarı Puşkin'den daha üstün görerek, modern Rus edebiyatında böyle bir kitap okumadığını dile getirmiştir. Rus eleştirmeni N.N. Strakhov'a yolladığı mektupta düşüncelerini şu şekilde

¹¹ Russkiye Pisateli, 1800-1917, *Bolşaya Rossiyskaya Entsiklopediya*, Tom II, Moskva 1991, s. 165.

¹² K.V. Moçulskiy, *Dostoyevski jizn i tvorçestvo*, YMCA-PRESS, Paris 1981, s. 447.

dile getirmiştir.” *Bu adamı bir kez dahi görmedim ve hiç konuşmadım ama o öldükten sonra anladım ki, Dostoyevski bana en değerli, en yakın ve en gerekli insanmış...*”¹³

İki ana bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde yazarın doğumu, okul yılları, askerlik, sürgün dönemlerinin yanı sıra Rus edebiyatının ilk toplumsal romanı olan “İnsancıklar” romanı ve kahramanları ile ilgili konuları işlenmiştir. Yazarın hayatına göz atıldığı zaman ölümünün ardından 135 sene geçmesine rağmen hala dünya edebiyatında en üst sıralarda yer almasının tesadüf olmadığı açıkça görülmektedir. Nitekim zorlu ve hastalıklı geçen bir yaşam, kötü ve acımasız bir baba, orta halli bir aile durumu, dönemin ağır şartları ve en iyi arkadaş olarak görülen bir ağabey... Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda günümüzdeki Dostoyevski’yi Dostoyevski yapan temel yapı taşları da gün yüzüne çıkmaktadır.

¹³L.N. Tolstoy, *O literature, Gosudarstvennoye izdatelstvo hudojestvennoy literaturı*, Moskova 1955, s. 169.

1.2. Dostoyevski'nin Puşkin Üzerine Konuşması

Dostoyevski'nin Puşkin üzerine yaptığı konuşma Rus muhafazakârların İncil'i olarak var sayılmıştır.¹⁴ A. S. Puşkin'in 100. doğum yılı münasabetiyle Moskova'ya bir heykeli dikilir. Bu nedenle Rus Yazarlarını Sevenler derneği üç günlük bir kutlama töreni hazırlar. Törende F.M. Dostoyevski, İ.S. Turgenyev'in de aralarında bulunduğu birçok yazar ve konuşmacı halka hitap etmek için davet edilmiştir. Kutlamaların ikinci gününde konuşmasını yapan Turgenyev batıcıların temsilcisi olarak görülürken Slavcıları temsil etmek ise Dostoyevski'ye kalmıştı. Puşkin, Dostoyevski için oldukça önemlidir. Nitekim daha önceleri Gogol'ün de belirttiği üzere Puşkin, Dostoyevski nazarında da tartışmasız bir peygamberdir.¹⁵ Strakhov'a göre Dostoyevski, Puşkin üzerine yapmış olduğu konuşmasında evrensel rus ruhunu açıkça belirtmiştir. Bu yüzden onun şiirselliği geleceğe yönelik iyi şeylerin özellikle de Rus halkının sevgiyi bulacağını ve tüm dünya halklarının barış içinde olacağını vurgulamıştır.¹⁶ Konuşmanın özünde Batıcılarla Slavcıları, halkla aydınları ve Rusya ile Avrupa'yı barıştırmak vardı. Sibiryâ sürgününden sonra Rusya'nın medeniyetleşmesindeki tek öncünün Batı olduğu inancını kesin bir şekilde reddetmişti yazar. Batının temsilcileri olan Rus aydınlarını da halkla olan bağlarını kopardıklarından ötürü suçlamıştı. Çünkü bu kopmanın Rus toplumunda derin etkiler yarattığını görmüştü. Yazarın da belirttiği gibi halkla aydınların birbirinden ayrılmasının sonucunda iki Rusya ortaya çıkmıştı. Nitekim Rus aydınlarının bu seviyeye gelmesindeki en büyük kaynak yine Rus halkıydı. Aydınlar Avrupa ve medeniyetten bahsederken Rus halkı neredeyse aklıktan kırılmak üzereydi. Yine aynı şekilde Rus aydınları Batı aracılığıyla gelecek olan medeniyetten söz ederken halk ezilmişliğin ve hor görülmenin acısını çekmekteydi. Tüm bu ince ayrıntıları fark eden yazar tezahüratların yaklaşık yarım saat sürdüğü meşhur konuşmasını yapmıştı. Konuşmasının ardından adeta bir çılgılık kopmuş, birbirlerini tanımayan insanların yanı sıra birbirlerine nefret duyan insanlar dahi sarılmış, ağlaşmaya başlamışlardı. Yazar bu durumu karısına yazdığı mektupta şöyle açıklamıştır:” *Bütün insanların elele vermesi ülküsünü dile getirdiğim zaman bütün salon isteri nöbetine tutulmuş gibiydi. Konuşmamın sonuna geldiğimde ortalığı çınlatan çılgınlıkları sana anlatamam. Birbirini hiç tanımayan adamlar ağlaşıp duruyorlar, birbirlerini kucaklıyorlar, bundan sonra*

¹⁴ Ivan Thorjevski, *Puşkinskaya reç Dostoyevskogo*, Vozrojdeniye, Paris 1949.

¹⁵ F.M. Dostoyevski, *Bir Yazarın Günlüğü II*, (1880), (Çev. Kayhan Yükseler), Yapı Kredi, İstanbul 2001.

¹⁶ N.N. Strakhov, *Zametki o Puşkine i drugih poetah*, İzd. Kiev 1897, s. 156.

daha iyi insanlar olacaklarına, komşularından nefret edecek yerde onları seveceklerine yemin billah ediyorlardı. Derken bütün millet yerinden fırladı, koşa koşa yanıma geldiler; Yaşlı başlı hanımlar, öğrenciler, yüksek memurlar, hepsi gelip beni kuckladılar, yanaklarımdan öptüler. Hepsi, hepsi sevinç gözyaşları döküyordu. Yarım saat hiç durmadan adımları çağırdılar, benden yana el salladılar. Bir ara yaşlıca iki adam yolumu kesti. «Yirmi yıl var birbirimize düşmandık, birbirimizin yüzüne bile bakmazdık» dediler. «Ama şimdi kucaklaşıp barıştık. Sensin bizi barıştıran! Sen bizim ermiş adamımızsın, peygamberimizsin!»¹⁷

Tüm bunların yanı sıra konuşmasında Turgenyev için de iyi sözler söyleyen yazar, konuşma bitiminde aralarında Batıcılık ve Slavcılık üzerine uzun süredir mevcut olan çekişmeye rağmen Turgenyev'in gözyaşlarıyla ona sarıldığını ve tebrik ettiğini de belirtmiştir. İvan Aksakov, Pavel Annenkov gibi ünlü Rus eleştirmenleri de bu muhteşem konuşmanın hakkını vererek yazara yaklaşmış, elini sıkmış ve: "Siz bir dâhisiniz, hatta hayır bir dâhiden de ötesiniz"¹⁸ demişlerdir. Öte yandan Dostoyevski, karısı Anna Grigoryevna'ya 8 Haziran 1880 tarihinde yazmış olduğu mektubunda düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir: "İvan Aksakov kalabalığı yararak sahneye çıktı ve tüm halka, yapmış olduğum konuşmanın basit bir konuşma olmadığını aksine bunun tarihi bir olay olduğunu ve bu konuşmayla birlikte her şeyin adeta bir güneş misali aydınlandığını açıkladı. Herkes hep bir ağızdan "Evet, evet!" diyordu ve tekrardan gözyaşları akmaya başlıyordu."¹⁹ Tüm bunların ardından oturum kapanmış ve bir saat aradan sonra tekrar başlamıştı. Sıra İvan Aksakov'un konuşmasına gelmişti fakat sahneye çıkarak söylenecek her şeyin Dostoyevski tarafından açık bir şekilde söylendiğini belirterek kendi konuşmasına gerek olmadığını söylemişti.

Dostoyevski'nin Puşkin konuşması, büyük Rus şairi üzerine yapılan yirmi beş yıllık çalışmanın ürünüydü. Puşkin, Dostoyevski'nin tarihsel felsefi yapısının merkezinde durur: O, Puşkin'in şahsında Rusya'nın kaderini ve ideallerini arar. Puşkin

¹⁷ F.M. Dostoyevski, *Puşkin üzerine konuşma*, (1880), (Çev. Tektaş Ağaoğlu), BFS, İstanbul 1987, s. 11.

¹⁸ F. M. Dostoyevski, *Polnoye sobraniye soçineniy v tridtsati tomah*, Pisma 8 İyunya 1880 k Anne Dostoyevskoy, Leningrad 1988.

¹⁹ F. M. Dostoyevski, *Polnoye sobraniye soçineniy v tridtsati tomah*, Pisma 8 İyunya 1880 k Anne Dostoyevskoy, Leningrad 1988.

adına düzenlenen törende Dostoyevski, sarsılmaz fikirlerini ve ümitlerini müthiş bir sanatsal biçimle yoğurmuştur.²⁰

²⁰ F.M. Dostoyevski, *Puşkin konuşması*, (Önsöz 1947, Konstantin Mochulskiy, Çev. Aylin Aydın), İletişim, İstanbul 2009, s. 11.

İKİNCİ BÖLÜM

2. XIX. YÜZYIL RUS EDEBİYATINDA DOSTOYEVSKİ ELEŞTİRİSİ

F. M. Dostoyevski, yaratıcılığının ilk dönemini oluşturan yapıtlarında, Gogol ve “doğalcı okul” geleneğine bağlıdır. İlk etapta *fizyolojik denemeler*²¹ olarak ortaya çıkan “doğalcı okul” geleneği Rusya’da 1830’lu yılların sonlarında varlığını göstermiş ve 1850’li yıllara kadar devam etmiştir. Bu okulun asıl amacı; edebiyatı gerçekçiliğin içine sokmaktır. Bu dönemin hemen tüm yapıtlarında Petersburg yoksulluğu, yoksul insanlar gibi Gogol konuları işlenmiştir. Dostoyevski “doğalcı okul”un genel eğiliminden farklı olarak dış yaşam olgularını betimlemekle yetinmemekte, bireyin iç dünyasına, psikolojisine de eğilmektedir. Ayrıca özgün ve benzersiz Dostoyevski üslubunu oluşturacak başlıca özellikleri de yazarın ilk dönem yapıtlarında görebilmekteyiz: Kahkahadan gözyaşına, gözyaşından kahkahaya geçiş diye tanımlanabilecek gergin, sarsıcı bir duygu ortamı ve buna bağlı olarak da hırçın, tutkulu, dinamik ve kimi zaman dağınık bir anlatım... Gogol’de “*Bir Delinin Notları*” ve “*Palto*”da ağır basan unsurlar, gülünçlük ve ironi iken Dostoyevski’de ise insanı sarsan bir acıma duygusu özellikle bu ilk dönem yapıtlarında neredeyse duygusalcılığa (sentimentalizm) ulaşır.²²

24 yaşında yazdığı “*İnsancıklar*” Rus edebiyatının ilk toplumsal romanıdır. Romanın ana teması “acıma” duygusudur. Özellikle Rus edebiyatında sıkça karşılaşılan karakter isim uyarlaması, bu romanda yazar tarafından başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Rusçada *devuşka* kelimesi Türkçede *kız* anlamına gelir. Devuşkin isminin de bir erkek karaktere verilmiş olması yazar tarafından tesadüfen seçilmemiştir. Karakter özelliğine bir atıfta bulunmuştur. Dostoyevski’nin roman kahramanı, isimsiz bir hükümet dairesinde kâtip olan Makar Devuşkin, Akakyeviç’in paltosunun en uygun varisidir. Dürüst ve vicdan sahibi, çekingen ve siliktir.²³ Çalışma arkadaşlarının bitip tükenmek bilmeyen alayları ve şakaları kahramanı yaşamdan kopuk, yaşlı ve acınası bir adam haline getirir. Yaşama tekrar bağlanmak için tek sebebi ise; sürekli mektuplaştığı diğer karakter olan Varenka’dır. Sönük bir yaşam süren Devuşkin hayatında daima gururunu her şeyin üstünde tutarak büyük bir psikolojik düşüş yaşadığı için kendisine

²¹ *Fizyolojik Denemeler*: XIX. yüzyılın 20’li ve 30’lu yıllarında ilk olarak Fransa ve İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Amacı sosyal sınıfa ait insanların temel değerlerini temsil etmektir. Bu denemeler daha sonraları ise Rusya’da “doğalcı okul” yazarları tarafından daha da geliştirilmiştir.

²² A. Behramoğlu, *Rus Edebiyatı Yazıları*, Tekin Yayınevi, İstanbul, s. 127

²³ Marshall Berman, *Katı olan Her Şey Buharlaşıyor*, (Çev. Ümit Altuğ, Bülent Peker), İletişim Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 277.

karşı acıma duygusu uyandırmaktadır. Bunun yanı sıra felaketler de peşini bırakmamaktadır. Yaşamış olduğu içsel karmaşayı Devuşkin şu sözlerle özetlemiştir:” *düşüyorum ve en kötüsü de kendi gözümünden düşüyorum, Bu benimkaderimde varmış, hiç kuşkusuz kaderimmiş. İnsan kaderinden kaçamaz, biliyorsunuz.*”²⁴

Fyodor Dostoyevski, böyle bir “sıradan insan” (yazarın kendi ifadesidir) hakkında gerçekçi bir hikâye olan *İnsancıklar* (1846) adlı romanı yazmayı seçmiş ve romanının ana karakterinin hüznünlü yaşamını tamamıyla insani duygularla donatmıştır. Böylece bu roman, Rus halkının boyun eğme anlayışının ve politik ses eksikliğinin bir eleştirisi olmakla birlikte, maddiyatçı bir dünyada ezilmiş, mutsuz bireyin saygınlık mücadelesi için yaşanan daha büyük “Avrupalı” bir arayışın da yansımasıdır. Dostoyevski’nin “sıradan insan”ı hassas bir şekilde resmetme seçimi Aleksandr Puşkin ve Nikolay Gogol gibi Rus yazarlar tarafından etkilenmiş bir seçimdir ancak kendisinin Charles Dickens, George Sand ve Honore De Balzac gibi Batı Avrupalı yazarların eserlerini tutkulu bir şekilde okuması da bu seçimde etkili olmuştur. Natürallizm(doğalcılık) ekolünün kurucusu olan Gogol, Dostoyevski’yi “önemsiz devlet memurları ve belirsiz aktörleri içeren St. Petersburg’da yaşanan günlük dramlara dair fiziksel portre ile romantik olay anlatımının daha önce benzeri yapılmamış bir bileşimi ile tanıştırmıştır. Gogol’un, Dostoyevski’nin üzerindeki muazzam etkisi, yazarın gözlerini “günlük şeyleri içeren” sıradan insanın yaşadığı trajediye” açmıştır. Bu arada, Fransız yazar Balzac ise Dostoyevski’nin yarattığı insani karakterlerin, kendi zamanlarının toplumsal mücadelesinden ayrılamaz olduğu gerçeğini açıkça görmesini ve anlamasını sağlamıştır. Yazarın *İnsancıklar*’ı yazmaya başladığında, altının(maddiyatın) insanların kaderleri üzerindeki yıkıcı gücü gibi bir ana toplumsal temayı geliştirirken eş zamanlı olarak başkahramanlarının duygusal hayatlarını derinlemesine tasvir eden bir gerçekçi sanat başyapıtı olan Balzac’ın *Eugenie Grandet*’inin çevirisini yapması da son derece anlamlıdır²⁵.

“İnsancıklar” romanını ilk okuyan eleştirmenler, Dostoyevski gerçekçiliğinde henüz romanın ilk başlarında bile sefaletin resminin çizildiğini fark etmişlerdi. Romandaki gündelik yaşamın trajedisini gözler önüne süren yazarın bu yaklaşımını, ilk

²⁴ F.M. Dostoyevski, *İnsancıklar*, (Çev. E. Altay), İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 84.

²⁵ Çakmakçı, Murat, 2008, “Dostoyevski’nin “İnsancıklar” Romanında “Sıradan İnsan” Figürü”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 5, s. 130.

etapta ne okurlar ne de eleştirmenler anlayamamıştır. Fakat daha sonraları Rus edebiyatı ve hatta tüm Rus kültürü için yeni bir akım olarak adlandırılacak olan bu yaklaşım, uzun yıllar boyunca edebiyatçıların ve eleştirmenlerin vazgeçilmez bir parçası olmuştur.

1860'lı yıllara göz attığımız zaman, Dostoyevski'yi özellikle de “*Ölümler Evinden Anılar*” adlı eseri yazmasından ötürü yetişkin bir yazar olarak görmekteyiz. O dönemlerde sadece romanlarıyla değil, aynı zamanda hikâyeleriyle de ön plana çıkmıştır. Yazar bu dönemde, “*Ölümler Evinden Anılar*”, “*Ezilenler*”, “*Suç ve Ceza*”, “*Stepançikovo Köyü*” eserlerini kaleme almış ve bunların yanı sıra “*Budala*” romanını yazmaya başlamıştır. Dostoyevski'nin eserlerinin çoğunun temelinde başlıca unsurlar mevcuttur: sefalet, sınıf ayrımcılığı, din, kadın, cinayet ve fuhuş olarak sıralayabiliriz.

2.1.1. Suç ve Ceza Üzerine Eleştiriler

Yazar, 1866 yılında 60'lı yıllardaki Rusya yaşamının ansiklopedisi olarak varsayılan “*Suç ve Ceza*” yı bitirmiştir. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz temel unsurların birçoğunu bu romanda görebilmek mümkündür. Yazar burada, fakir mahallelerde yaşayan insanların ne şekilde ve hangi şartlar altında yaşadıklarını gözler önüne sermiştir. Dönemin şartları romanın temelini oluşturmaya yeterlidir. Romanda her şey birbiriyle bağlantılıdır: yaşam şekilleri, düşünceler ve eylemler. İnsanlar yaz ayları dâhil şehir dışına gitmek istemezler ve sürekli olarak hüznü bir ruh hali içinde yaşarlar. Tüm bunlardan yola çıkarak çaresizliğin bu romandaki temel motif olduğunu anlayabiliriz. Dostoyevski'nin hayli iyimser şekilde inanmamızı istediği şey, Raskolnikov'un bir yandan ailesine, bir yandan da yüksek ideallerine bağlı, özveriye açık, nazik, cömert ve çalışkan bir delikanlı olduğudur; bununla birlikte, tamamen kendi iç dünyasına kapanıp insanlarla hiçbir samimi ilişki kurmayacak denli kendini beğenmiş ve gururludur. Bu iyi, cömert ve gururlu delikanlı, keder verici şekilde yoksuldur.²⁶Fakat tüm diğer insanlara rağmen romanın ana kahramanı Rodion Raskolnikov hayatını değiştirme kararı vermiştir. Bu düşüncesi oldukça tuhaftır çünkü hedefine ulaşmak için cinayet işlemiştir. Raskolnikov'a göre bir kişinin diğer insanların rahat yaşaması için ölmesi çok da zararlı bir durum değildir. Öte yandan, cinayet işleyebilecek olan ve hiçbir zaman bunu yapamayacak olan insanların varlıkları

²⁶ V. Nabokov, *Rus Edebiyatı Dersleri*, (Çev. Y. Yavuz, F. Özgüven, A. N. Akbulut), İletişim, İstanbul 2013, s. 168.

hakkındaki düşüncesini kontrol etmek istemiştir. Cinayeti işledikten hemen sonra bile aslında kendisinin ikinci grup –asla cinayeti işlemeyecekler- insan tipine dâhil olduğunu anlamıştır.

Romanın ana temalarından biri de din temasıdır. Raskolnikov, işlemiş olduğu bu cinayetle din kurallarını bozmuş ve yok saymıştır. Her ne kadar cinayetten hemen sonra pişmanlık duygusu ağır basmış olsa da keskin din kuralları sert bir şekilde bozulmuştur. Fakat bu pişmanlık, koca karıyı öldürmesinden yana olan bir pişmanlık değildir. Aksine her zaman onun bir işe yaramaz böceğin teki olduğunu düşünmüştür. Onun asıl pişmanlığı: “*Yapılan her şey Tanrıya dönmek zorundadır*” gerçeğiydi. Romanda, dinin temellerini yerinden oynatanın sadece Raskolnikov olmadığını görmekteyiz. Sonya Marmeladova ahlak kurallarını göz önünde bulundurmuyarak tüm temiz ve saflığıyla kendini insanlara pazarlayarak geçimini sağlamakta ve ailesine bakmaktadır. Bu romanda özellikle bahsetmiş olduğumuz iki karaktere dikkat edecek olursak; yazarın nasıl bir resim sergilediğini ve karakterleri zıt özellikleri bir araya getirerek ortaya koyduğunu anlamak mümkündür. Bir yanda karşımızda, gözünü kırpmadan cinayet işleyebilecek kadar cani olan fakat bunun yanı sıra romanın bir başka bölümünde elinde kalan son parasını Sonya’nın annesine cenaze masrafları için verecek kadar iyi kalpli bir Raskolnikov var iken öte yandan kendini sadece ailesi için feda eden Sonya Marmeladova vardır. İşte Dostoyevski gerçekçiliği de budur. Peki Raskolnikov’un işlemiş olduğu cinayeti sadece ona yüklemek mi gerekir yoksa çevrenin de bu cinayete etkisi var mıdır? Bu da akla Henry Thomas’ın “*suçu toplum hazırlar, suçlu işler*” sözünü getirmektedir. O halde toplumun ruh haline de göz atmakta fayda vardır. St. Petersburg’da insanlar fakirdir ve sosyal dengesizlik had safhadadır. Hele ki Sonya’nın durumu (ailesi için fahişelik yapmak zorunda kalması) Raskolnikov’un bizzat müşahade ettiği bir olaydır. Binlerce, yüzbinlerce insan açlık sınırında yaşamaktadır. Cana kıyma, zina, yalan söyleme gibi büyük günahlar artmış, insanların can, mal ve namus güvenliği azalmış, haliyle kolay kazanmak için hırsızlık, kumar, faiz gibi suçlar çoğalmıştır. Hatta cinayeti işlemeyen önceki gün, bir meyhanede iki adamın tefeci kocakarı ile ilgili (onu öldürüp parasını almak üzerine) konuşmaları Raskolnikov’u cinayete hazırlayan etkenler olarak düşünülebilir. Yalnız bir nokta var ki, Raskolnikov’un bu cinayeti işleme fikri çok önceden beri zihninde mevcuttur ve Marmeladov, Sonya gibi insanlar hayatına sonraki aşamada karşısına çıkmıştır. Bir başka ifadeyle çevre faktörü, Raskolnikov’un

işlediği cinayette arka sıralarda, belki de sadece tahrik unsuru olarak yer almaktadır.²⁷Sorunun temeline bakılırsa, ortada işlenmiş bir cinayet ve bu cinayete daha önceden hazırlık yapmış bir katil vardır. Buna rağmen, katil kendini sürekli olarak haklı görme çabaları içindedir. Raskolnikov’a göre insanlar mükemmel ve aşağı olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Bu anlamda kendini daima birinci gruba ait hissetmiştir. Kendini tarihte iyi yer edinmiş olan Napolyon, Sezar gibi insanlar grubunda görmektedir. Görüşleri ve düşünceleri bakımından içinde bulunduğu halkla tezat durumundaydı ve bu yüzden de halka karışmazdı. İnsanlara faydası olmayan, faizci yaşlı bir kadını öldürdüğünü düşünerek insanlara iyilik yaptığını düşünmekte ve yine aynı şekilde kendini bu bağlamda haklı görmektedir. Çünkü bu cinayetin ardından yaşlı kadından almış olduğu paraları, fakir insanlara vererek toplumda mevcut olan dengesizliği kendi çapında ortadan kaldıracılabileceğini düşünmüştür.

Sonuç olarak yazar, romanı insan bilincine varmak için yazmıştır. Romandaki asıl düşünce; insanın özgürlüğü ve bu yolda izlemesi gereken yollardır. Fakat bu özgürlüğün insanı tanrılaştırmadığını, aksine tanrı olmadan insanın özgürleşemeyeceğini de belirtmiştir. Yazar, dönemin Rusya’sını yansıtırken romana, farklı durumlarda olan birçok kişiyi dâhil etmiştir. Üniversitede okuyan fakir öğrenciler, kendini ailesi uğruna feda eden kadınlar, Çarlık Rusya’sının yaratmış olduğu korkular, tüm bunların hepsini bir arada görmek mümkündür.

Dostoyevski’nin “Suç ve Ceza” romanı üzerine Ataol Behramoğlu yazmış olduğu bir makalede dönemin Rusya’sı ile ilgili olarak şöyle demiştir:” Şimdi de, Raskolnikov tipini ve “Suç ve Ceza”nın sorunsalını daha iyi anlamak için hızlı bir bakışla da olsa romanın düşünsel ve toplumsal arka planlarına göz atabiliriz. 19.yy.Rus toplumsal yaşamı ve düşünsel ortamı büyük çalkantılarla dolup taşmaktadır. Bu tarih, kaynağını hiç kuşkusuz daha önceki yüzyılların toplumsal çalkantılarından ve düşünsel arayışlarından almaktadır. Bütün bu yüzyılların toplumsal çatışkılarında ve düşünsel arayışlarında belirleyici olan, toprak kölesi köylünün kölelikten kurtarılma savaşıdır.”²⁸

²⁷ Özdemir, Ekrem. (2010, 1 Mayıs). *Suç ve Ceza Arasında Raskolnikov*. Erişim Tarihi: 6 Eylül 2016.

²⁸ Behramoğlu, Ataol, 2015, *Suç ve Ceza’nın Yazıldığı Dönem Bakımından Bir Raskolnikov Analizi*, Turkish Studies, 10/8, 2413-2416.

Raskolnikov karakterinin tasvirini, teorisini ve romanın kompozisyonunu iyi bir şekilde kavramış olan ve Dostoyevski'nin de çok yakın arkadaşı olan N. N. Strakhov roman ve kahramanları ile ilgili olarak farklı görüşler ortaya atmıştır. Strakhov Raskolnikov karakterinde doğuştan gelen üstün yeteneğin ve aklın olduğunu görmüştür. Ona göre Raskolnikov, kendi içinde kaybolarak zayıf iradesine esir kalmış ve sonunda da bu cinayeti işlemiştir: *“Raskolnikov her ne kadar egoizmin ve zayıf iradesinin esiri olmuş olsa da bize doğuştan gelen güçlü bir akli ve sıcak kalpli biri olarak gösterilmiştir. Romanda bu genç adam kendi teorisini gerçekleştirmiştir. Bu teorisini gerçekleştirmek için de hayatını mahvetmiştir; korkunç bir cinayet işlemiştir...”*²⁹

Strakhov Dostoyevski'nin Raskolnikov'a acıdığını belirtmiştir. Dostoyevski romanın ana karakterini ve yaşamını tasvir ederken onla dalga geçmemiş ve işlemiş olduğu suçtan ötürü de onu suçlamamıştır. Yazar Raskolnikov'u anlatırken ona büyük bir merhamet duygusuyla yaklaşmıştır. Bu da yeni nesil gençler hakkında bir alay, hor görme ve sitem değil de acıma duygusu olduğunu göstermektedir. Hatta Raskolnikov eğer kurmuş olduğu teoriye göre değil de menfaat için, kıskançlık ya da herhangi bir öz alma duygusuyla bu cinayeti işlemiş olsaydı belki de onun için her şey daha kolay olurdu. Eleştirmen Strakhov, Dostoyevski'nin Raskolnikov karakterinde mutsuz ve acı çeken bir insanın nihilizmini tasvir ettiğini belirtmiştir. Bu nihilizm romanda insanların yaşamında felaket haline gelen trajik bir olay olarak karşımıza çıkmıştır. Strakhov bu nihilizmle ilgili olarak şöyle belirtmiştir : *“ İlk defa mutsuz ve acı çeken bir nihilizm görüyoruz. Yazar burada nihilizmi acınası bir durum olarak değil de, trajik bir şekilde manevi arayışı göstermiştir.”*³⁰

Romanda yazar, yaşam ve teoriler arasındaki çatışmayı gözler önüne sermiştir. Sonuç olarak kazanan tarafın teoriler değil de yaşam olduğu anlaşılmaktadır. Romanın esas problemlerini, bir insanın ruhunda yaşamla teorilerin nasıl çatıştığı, bu çatışmanın ne kadar üst seviyelere çıktığı ve en sonunda ise yaşamın kazanması oluşturmaktadır.

Romanın kahramanları düşünür, hisseder ve buna göre de yaşarlar. Yazar tüm bunları detaylarda göstermiştir. Özellikle de Raskolnikov'a karşı tarafsız olmaya

²⁹N. N. Strakhov, *Literaturnaya Kritika II*, “*Prestupleniye i Nakazaniye*”, Sovremennik, Peterburg 1867, s. 219.

³⁰ N.N. Strakhov, *Prestuplenie i nakazanie roman v şesti çastyah s epilogom*, izd. İsp. II toma, Peterburg, 1867.

çalışmıştır. Ana kahramana yönelik gereksiz yönde eleştiri ve yorum yapılmasına izin vermemiştir. Strakhov'a göre Dostoyevski'nin asıl becerisi "ruhun eylemlerini" tasvir etmektir. Bunu da şu sözleriyle dile getirmiştir "... yazarın asıl gücü, fark ettiğimiz gibi, kişilerde değil bu kişilerdeki durumları ve hareketleri tasvir etmektedir. Bu gücünden dolayı da, bu yeni romanında büyük bir ustalık elde etmiştir."³¹

Strakhov tüm bunların yanı sıra, romandaki kompozisyonun ne kadar doğru bir şekilde aktarıldığını da belirtmiştir. Okuyucuların Raskolnikov'la karşılaşması cinayetten hemen önce gerçekleşmiştir. Raskolnikov'un düşüncelerinden ve konuşmalarından bu durumun ne kadar karışık olduğunu anlayabiliyoruz. Romanın düzeni ve kompozisyonu ile ilgili olarak Strakhov şöyle belirtmiştir: "Roman çok basit bir şekilde oluşturulmuştur fakat bununla birlikte kesin ve doğru çizgiler altında toplanmıştır. Bir suçlunun ruhunda gelişen suç işleme süreci mükemmel bir şekilde tasvir edilmiştir."³²

Romanda Raskolnikov, suçlu olmasına rağmen kendisinin gerçek bir Rus insanı olduğunu düşünmüştür. Rusların yeteneği ve isteği tamamıyla kendi düşüncelerine yönelik olmuştur bu düşünce de "Rus ruhunun kendine özgünlüğüdür". Rus ruhu ile ilgili olarak Dostoyevski, Rusya'nın dünyaya sunduğu alternatif çözümü ifade etmek için sıkça kullanılan "Rus idesi" terimini kullanmakta ve bununla Rus ruhu kavramından daha geniş bir sosyo-politik öneriyi ifade etmektedir. Ancak Rus ruhu gerek Alman idealistlerinin Rusya'yla ilgili değerlendirmelerinde gerekse Rus Batıcıları ve Slavcılarının metinlerinde esas olarak aynı anlamı ifade edecek şekilde sıklıkla kullanıldığı için Rus İdesi³³ ve Rus Ruhu kavramlarını birbirleri yerine kullanmak da yanlış olmayacaktır. İlle bir ayırım yapmak gerekirse Rus ruhu Rus toplumunu diğer toplumlardan(özellikle Avrupa'dan) ayıran manevi öz"dür. Rus İdesi bu özü evrensel bir siyasal-toplumsal düzen önerisine dönüşmüş halidir.³⁴

³¹ V. İ. Pokrovski, F. M. Dostoyevski. Ego jizn i soçineniya. Tipografiya G. Lissnera i D. Sovko, Moskova, 1912, s. 226.

³² N.N. Strakhov, F. Stepun, Vospominaniya i issledovaniya o tvorçestve F. M. Dostoyevskogo, Petersburg, s. 204.

³³ İde: Uzay ve zamanın ötesinde, öznenin dışında, kendiliğinden var olan, duyularla değil, yalnızca ruhen algılanabilen asıl gerçeklik, mütalaa, fikir, ide, idea.

³⁴ Güneş Ayas, Dostoyevski'de Batı Sorunu Rus Ruhu ve Evrensellik, Doğu Kitabevi, İstanbul 2010, s. 136-137.

Suç ve Ceza romanında insandaki manevi değerlerin problemleri ön planda tutulmuştur. Yazar, 60'lı yılların sonlarında dönemin Rusya'sındaki ağır şartlar altında bu roman üzerine çalışmaya başlamıştır. Bunlar göz önünde tutulduğunda, yazarın bu romanın temellerini oluştururken aslında romanda tasvir edeceği kahramanları birebir gözlemlene fırsatını yakalamasının yanı sıra, dönemin ağır ve zor şartlar altında bu romanı yazmanın zorluğunu da yaşamıştır. Köylü reformu ülkeyi derin bir sosyal krize sürüklemiştir. Yüzyıllarca var olan manevi değerler bir anda çöküşe geçmiş ve aynı zamanda iyi ile kötü birbirine karışmıştır. Şartlar böyle olunca da dönemin Rusya'sını ve insanlarını tasvir etmek yazar için oldukça kolaydı. Bu yüzden sosyal durumu en iyi anlatan 19. yüzyıl yazarlarından biri olarak sayılmaktadır. Dostoyevski insanlara karşı daima büyük bir sevgiyle yaklaştığı için insanların neler yaşadıklarını olduğu gibi gözler önüne sermekten hiçbir zaman kaçınmamıştır. Hatta insanların acılardan kurtulmak için gözlerini açmalarını ve doğru yolu bulmalarını sağlamak için kendini bir sorumlu olarak hissetmiştir. N. A. Dobrolyubov'a göre; Dostoyevski'nin tüm eserlerinde gücü olmayan ve kendini gerçekleştiremeyen insanların çektikleri acıları görmek mümkündür.³⁵

Dostoyevski insanın çekmiş olduğu acıları, ruhsal çöküşleri, içinde nefret ve öfke barından şehir yoksulluğunu açık bir şekilde tasvir etmiştir. Bu bağlamda N.A. Dobrolyubov, Dostoyevski'yi en iyi Rus yazarlarından biri olarak var saymıştır. Ona göre; Dostoyevski izlemiş olduğu yolda büyük bir hümanist yazardır. Fakat Dobrolyubov'un Dostoyevski'ye olan ilgisi diğer Rus yazarlar Gonçarov, Turgenyev ve Ostrovski'ye olan ilgisinden oldukça farklıdır. Bunun temel sebebini Dobrolyubov şu sözleriyle dile getirir:” *Dostoyevski küçük insanları tasvir ederken sosyal gücünü daima yüksek tutmuştur.*”³⁶

Romanda sadece o dönemde yaşanmış olan olayları ya da insanların çekmiş olduğu maddi ve manevi sıkıntıları değil, aynı zamanda günümüzde var olan problemleri de görebilmek mümkündür. Yazar, sadece romandaki kahramanların neler yaptığını ve neler yaşadığını vermekten daha ileri bir boyuta geçerek kahramanlarla

³⁵N. A. Dobrolyubov, *Zabıtiye Lyudi*, Gosudarstvennoe izdatelstvo hudojestvennoy literaturı, Moskova 1957, s. 72.

³⁶ V. İ. Kuleşov, *İstoriya russkoy kritiki XIX veka*, Prosveşeniye, Moskva 1972, s. 199.

birlikte aynı duyguları yaşayıp doğruları aramamızı istemektedir. Bu anlamda da yazar bize insanları sevmeyi ve onlara saygı göstermeyi öğretmektedir.

Ünlü Rus filozofu ve teorisyei M. M. Bahtin yazar ve “Suç ve Ceza” romanı hakkındaki düşüncelerini şu dizelerle dile getirmiştir :”*Dostoyevski sadece büyük bir yazar değil aynı zamanda düşünür ve büyük bir Rus metafizikçidir. Petersburg şehrini harikulade hissetmiş ve tasvir etmiştir. Şehrin sisli sokaklarında uçsuz bucaksız düşünceler doğmuş ve suç işlenmeye hazır hale gelmiştir. Her şey tanrısal ilkelerden kopmuş bir insanın çevresinde yoğunlaşmıştır. Dostoyevski insan kavramını sonuna kadar korumuştur. Bu bağlamda kendini Tanrı gibi hissedenden insan ölmeye mâhkumken, Tanrıyı içinde hissedenden insan ise daima korunmuştur. Bunun için de insan düşüncesini sadece Hristiyanlık kurtarabilir. Yazara göre, insanın var olması Tanrının da var olduğu anlamına gelmektedir. Dostoyevski Tanrı ve insanı daima bir araya getirmiştir. Ona göre Tanrı insanı hiçbir zaman yutmazken, insan da Tanrıda kaybolmaz ve sonuna kadar varlığını devam ettirir. Tüm bunları yansıtırken Dostoyevski ne kadar Hristiyan olduğunu ve bu kelimeyi ne kadar derinden yaşadığını göstermek istemiştir.”*

Petersburg şehrinin Dostoyevski sanatındaki konumu yadsınamaz derecede büyüktür. Nitekim yazar *İnsancıklar, Suç ve Ceza, Budala ve Yer Altından Notlar* eserlerinde mekân olarak bu şehri seçmiştir. Yazara göre; iki çeşit Petersburg vardır: Birisi göz alıcı mimari yapıların, sarayların ve zengin insanların olduğu diğeri ise kafes kadar küçük ve pis odaların bulunduğu evler ve insanların çoğu zamanlarını leş gibi kokan meyhanelerde geçirdikleri bir şehirden ibarettir. Diğeri ise “Suç ve Ceza” romanında ele aldığı Petersburg’dur. Bunu tasvir ederken şehrin ne kadar havasız olduğunu, içinde pis merdivenleri olan apartmanları barındırdığını, sokakların çamurlardan ibaret olduğunu, adeta ölü bir kent olduğunu gözler önüne sermiştir. Dostoyevski gerçekçiliğe oldukça önem verirdi. Romanda bu şehri adeta bir kahraman gibi detaylı bir şekilde tasvir etmesi de bunun ispatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar yalnızca sefil odaları göstermez bize, kokulara ve renklere dikkat çeker, Dostoyevski için “sarı” çok önemli bir renktir ve romanda uğursuzluğu, hastalığı, kısır yaşamı, sefaleti simgelemektedir. Bu devasa, kirli kentin hastalığını imgeleyen adeta sarı renktir. Raskolnikov’un odasındaki sararmış, eskimiş duvar kâğıtları; ailesini geçindirmek için kötü yola düşmüş Sonya’nın sarı vesikası; sarıya çalan bir sıvıyla dolu

sarı bardak; tefeci kadının evindeki sarı duvar kağıtları; savcı Porfiri Petroviç'in ofisindeki sarı mobilyalar; Marmeladov'un sürekli içmekten sararmış yüzü vs.³⁷

Böylesine kasvetli ve bozuk bir şehirde suç unsurunun sürekli ön planda olması şaşılacak bir durum değildir. İnsanların sefil ve pislik içinde yaşamaları, şehrin üzerinde sürekli kara bulutların olması adeta suç işlemeye teşvik etmektedir. Çünkü Raskolnikov zengin olsaydı tefeci kadını öldürmeyecekti. Yine aynı şekilde varlıklı biri olsaydı iki adımlık bir çatı katında yaşamazdı. Sonuç olarak; eğer bir suç işlenmişse burada suçlu sadece birey değil, etrafındaki çevre de aynı zamanda bu suça ortaktır.

M. M. Bahtin'e göre Dostoyevski çok sesli romanın yaratıcısıdır. Yepyeni bir roman türü yaratmıştır. Dolayısıyla, yapıtı önceden saptanmış çerçevelere veya genellikle Avrupa romanının muhtelif türlerine uyguladığımız tarihsel-edebi şemalara uymaz. Dostoyevski'nin yapıtlarında, sesi tıpkı alışıldık tipte bir romandaki yazarın sesi gibi kurulmuş bir kahraman ortaya çıkar. Bir karakterin kendisi ve dünyası hakkında söyledikleri genellikle yazarın sözü kadar ağırlıklıdır; karakterin yalnızca karakteristiklerinden biri olarak nesnelleştirilmiş imgesine tabi olmadığı gibi, yazarın sesi için bir "sahibinin sesi" işlevi de görmez. Yapıtın yapısı içinde olağanüstü bir bağımsızlığa sahiptir; adeta yazarın söyledikleriyle beraber tınlr ve özel bir şekilde hem yazarın sesiyle hem de diğer karakterlerin eksiksiz ve eşit ölçüde geçerli sesleriyle birleşir.³⁸ Dostoyevski'nin "çoksesli" tarzının temel öğelerinden biri de çoğul bakış açısının ortaya çıkmasını sağlayan bazı düşler olmuştur. Dostoyevski, düşün sanatsal olanaklarını neredeyse tüm çeşitlemeleri ve nüânslarıyla çok yaygın olarak kullanmasını bilmiştir. Gerçekten de, tüm Avrupa edebiyatında, düşün kendisi için böylesine büyük ve önemli bir rol oynadığı Dostoyevski gibi bir yazar daha yoktur. Bu noktada, Raskolnikov'un, Svidrigailov'un, Mişkin, Ippolit, Versilov, Alyosha ve Dmitry Karamazov'un düşlerini ve bu düşlerin, söz konusu karakterlerin yer aldığı romanların fikrîsel tasarımının realize edilmesinde oynadığı rolü anımsayalım. Düşün dönüm noktası çeşitlemesi Dostoyevski'de baskındır. "Gülünç adam"ın düşü tam da böylesi bir tipe aittir"³⁹

³⁷ Kayhan Yükseler, *Fyodor Dostoyevski ve Andrey Bely'in Petersburg'u*, Kitaplık, İstanbul 2005, s. 88.

³⁸ M. M. Bahtin, *Dostoyevski poetikasının sorunları* (C. Soydemir, Çev.) Metis, İstanbul 2004 s. 49.

³⁹ A.g.e. s. 273.

Çok-sesli bir özelliğe sahip olarak gösterilen Dostoyevski eserleri, bu yönleri dolayısıyla tek-fikir üzerine de bina edilemez. İvanov'a göre, eğer Dostoyevski'nin karakterleri etik tekbenciliklerini, bütünleşmemiş "idealist" bilinçlerini aldedip öteki kişiyi bir gölgeden sahici bir gerçekliğe dönüştüreceklerse, yerine getirmek zorunda oldukları görev, bir başkasının "Ben"ini olumlamaktır: "Sen varsın." Dostoyevski'nin yapıtlarında trajik felaketin merkezinde bir karakterin bilincinin tekbenci bir şekilde bütünden kopuşu, kendi kişisel dünyasına sıkışıp kalması, orada hapis olması yatar daima.⁴⁰

Dostoyevski romanlarının aynı temel karakteristiğine yönelik bir başka yaklaşım da Leonid Grossman'a aittir; Grossman bu temel karakteristiği bizatihi sanatsal kurgulayışın bakış açısından ele alır. Grossman'a göre Dostoyevski her şeyden önce yeni ve tamamen özgün bir roman türünün yaratıcısıdır. Grossman şöyle der: "Öyle görünüyor ki Dostoyevski'nin engin yaratılış etkinliğinin ve bütün ruhuyla verdiği muhtelif mücadelelerin incelenmesi sonucunda Dostoyevski'nin başlıca öneminin felsefede ya da psikolojide değil, daha çok Avrupa romanının tarihinde yeni ve sahiden göz kamaştıran bir sayfa açmasında yattığının kabul edilmesi gerekir."⁴¹

Grossman "Dostoyevski'nin romansal kompozisyonunun temel ilkesi şudur," der: Zıt kutuplarda bulunan anlatı öğelerini felsefi bir tasarımın bütünlüğüne ve olayların hızlı akışına tabi kılmak. Felsefi itirafları ve suçla dolu serüvenleri tek bir sanatsal yaratışta birleştirmek, dinsel dramı bir bulvar romanının olaylar zincirine katmak, okuru sırf yeni bir gizemin açığa çıkarılması noktasına ulaştırmak için bir serüven anlatısının tüm beklenmedik ve ani durum değişikliklerine maruz bırakmak. Tüm bunlar Dostoyevski'nin kendisine verdiği sanatsal görevlerdir ve böylesine karmaşık yaratıcı yapıtlar vermesine esin kaynağı olmuşlardır. Malzeme ile malzemenin işlenişi arasında bir örtüşme gerektiren estetiğin o köklü geleneklerinin aksine bir sanat yapıtındaki kurucu öğelerinin bütünlüğünü veya en azından türdeşliğini ve karşılıklı bağlantılılığını ön varsayan bir estetiktir bu. Dostoyevski karşıtlıkları birleştirir. Sanat kuramının temeline kararlı bir şekilde meydan okur. Görevi, bir sanatçının karşılaşılabileceği en büyük güçlüğü alt etmektir. Dolayısıyla Yuhanna'nın Vahyi, Dört İncil'in metinleri, Yeni İlahiyatçı Aziz Simon'un söylevleri- Dostoyevski'nin

⁴⁰A.g.e. s. 54

⁴¹A.g.e, s. 59.

romanlarının sayfalarını besleyen ve romanların şu ya da bu bölümüne bir tını kazandıran her şey burada çok özgün bir şekilde gazeteyle, anekdotla, parodiyle, sokak sahnesiyle, groteskle birleştirir. Dostoyevski yaratıcı yapıtının alevinde gündelik hayatın bu kaba kütlelerinin ve Kitabı Mukaddes'in ilahi esinli sayfalarının eriyip yeni bir bileşim oluşturmak üzere birleşeceğini ve kendi kişisel üslubunun ve anlatımının derin izini taşıyacağını bilip buna inanarak kendi potasında hep daha yeni öğeleri bir araya getirir.⁴²

Dostoyevski'nin romanlarındaki olaylara bakarak onun gerçekçi biri olduğunu ilk olarak 19. yüzyıl Rus eleştirmenlerinden Dimitri Ivanoviç Pisarev fark etmiştir. Gerçek bir eleştirmen gözüyle “Suç ve Ceza” romanını incelediği zaman 60'lı yıllardaki Rusya'nın zor yaşam koşullarını ve fakir insanların sosyal durumunu net bir şekilde anlamıştır. Yapmış olduğu eleştirilerde asıl ilgisini çeken şeyin Raskolnikov'un teorisinin değil de bu suçu ortaya çıkaran sosyal motiflerin olduğunu belirtmiştir. Bu sosyal motiflerin en başında insanın ahlaki değerlerini alt üst eden fakirlik gelir. Böyle bir durumda insan kendini özel ve fantastik bir dünyada hissetmeye başlar. Sosyal motiflerin diğeri ise, Rus yaşamındaki tezat durumlardır. Pisarev, Raskolnikov'un anormal bir psikolojisi olduğuna dair yapılan yorumları kabul etmemiştir. Ana kahramanla birlikte romanda Marmeladov ailesi de fakirlik çekmektedir. Eleştirmen, eseri ele alırken bu ailenin romanın sosyal temeli olduğunu vurgulamıştır. Pisarev, Marmeladov'un ahlaki çöküşüne yönelerek binlerce Marmeladov'un yıldan yıla fakir insanları içine çeken aynı dipsiz kuyuya düştüğünü açıklamıştır. Görüldüğü üzere Pisarev, daha çok romandaki ahlaki problemler üzerine yoğunlaşmıştır. Böylece Raskolnikov ve Marmeladov arasındaki çöküşün ahlakça aynı düzeyde olduğunu açığa çıkarmıştır. Ona göre, Marmeladov hep sefil durumda değildir, Raskolnikov ise aslında Marmeladov'un çöküşüne doğru giden bir yolun olduğunu ve yine aynı şekilde ahlaki ve zihinsel değerleri sayesinde bu yoldan çıkıp kurtulma imkânının olduğunu farkındadır. Pisarev'in yazmış olduğu bu cümleler onun ne kadar insancıl bakış açısıyla gördüğünü açığa çıkarmaktadır. Anlaşıldığı üzere Pisarev, aynı zamanda romanın sosyal problemlerine de yoğunlaşmıştır. “Suç ve Ceza” romanının içeriği gördüğümüz üzere oldukça karışıktır. Raskolnikov cinayeti sadece sosyal yoksulluk veya yaşamış olduğu fakirlikten ötürü işlememiştir. Yazar tarafından karaktere kişisel bir “düşünce”

⁴² A.g.e, s. 59-60.

yüklenmiş ve bu düşünceyi çağdaşları anlamakta zorluk çekmektedirler. Eleştirmen, Dostoyevski ve romanları üzerine yapmış olduğu araştırma ve çalışmalarda şu sonuca varmıştır. Dostoyevski'nin temel düşüncesi suç unsurunu felsefi bir şekilde, cinayeti ise teoriye bağlayarak aktarmıştır. Pisarev yazmış olduğu makalelerde Raskolnikov'un işlemiş olduğu suçun tamamen maddi sebeplerden ötürü olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Bu maddi sebeplerin de en başında ise fakirlik gelmektedir. “*Borba za jizn*”(Yaşam Savaşı) adlı makalesinde bu fakirlikle ilgili olarak görüşlerini şöyle dile getirmiştir:” *Hırsızlığın, yağmacılığın ve haydutluğun temel sebebi fakirliktir. Ve bu durumu da çok ağır şartlar altında olan insanlar anlayabilirler.*”⁴³

Bu bağlamda Raskolnikov'un işlediği cinayeti yalnızca onun suçu olmadığını aynı zamanda zorlu geçen hayat şartlarının da büyük etkisi olduğunu belirtmiştir. Pisarev yazmış olduğu makalede ayrıca şöyle bir soru yöneltmiştir:” *Cinayetden hemen önce Raskolnikov ona büyük bir miras kaldığına dair bir ihbarname alsaydı yine de cinayeti işler miydi?*”⁴⁴Bu retorik⁴⁵ bir sorudur. Pisarev'in Dostoyevski ve romanı ile ilgili yapmış olduğu yorumlara bakıldığı zaman diğer eleştirmenlere nazaran daha basit bir yorumlama ortaya koyduğu görülmektedir. Fakat sorunları çözme aşamasında yazara benzemeye çalışmıştır. Bununla ilgili olarak da makalesinde sentimentalist bir üslup olması, durumların tasvir edilme tarzı, komik ve ironik olayların aktarılması gibi belirtiler mevcuttur. Pisarev Dostoyevski'de özellikle para motifine dikkat çekmiştir. Bu sadece materyalizm olarak düşünülmemektedir. Çünkü olayların gelişme sürecini belirleyen önemli unsurlardan biri de paradır. İnsanların fakirlik ya da zenginlik durumları, hayatlarını ne şekilde yaşadıkları ya da yaşayacaklarının belirgin göstergesidir. Bu da özellikle Dostoyevski romanlarında gayet bariz bir şekilde ustaca tasvir edilmiştir.

Bu bağlamda Pisarev, “Suç ve Ceza” nın dönemin Rusya'sını yansıtmada konusunda çok iyi bir roman olduğunu anlayan ilk eleştirmendir. Bunu da romanın büyük değişimini analiz ederek kanıtlamaya çalışmıştır.

Eleştirmen yazmış olduğu makalesinde diğer eleştirmenler gibi Raskolnikov'un cinayeti kurmuş olduğu teori bağlamında işlediğini belirtmiştir. Fakat onu asıl

⁴³D. İ. Pisarev, *Borba za jizn* // “*Prestupleniye i nakazanie*” F. M. Dostoyevskogo, Dve çasti, 1867.

⁴⁴D. İ. Pisarev, *Borba za jizn* // “*Prestupleniye i nakazanie*” F. M. Dostoyevskogo, Dve çasti, 1867.

⁴⁵Retorik soru: Cevabı genellikle bilinen bir sorudur ve sorarkenki amaç cevabı almak değildir.

ilgilendiren şey Raskolnikov'un bu teoriye gerçekten inanıp inanmadığıydı ve ona göre Raskolnikov, biraz da olsun teorisine inanmış olsaydı; bu durumda hiç olmazsa Dünya ve Razumihin'in inanmış olduğu gerçeklere yönelip bu yolu aydınlatmaya çalışırdı. Fakat Raskolnikov, cinayetin ardından kendini yalan düşüncelere inanan ya da olayları mantıksal bir sıralamaya oturtan bir fanatik gibi değil aksine korkak, zayıf sinirli biri olarak hissetmiştir. Bunun yanı sıra Pisarev, Raskolnikov'un cinayetten sonraki ruh haline de dikkat çekerek Raskolnikov'un çekmiş olduğu acıları tasvir etmiştir. İşlemiş olduğu suçun getireceği ağır cezanın korkusu, etrafındaki insanların onu hor göreceklarine dair hissettiği korku, ilerleyen zamanlarda neler olabileceğine dair yapmış olduğu tahminler, işte tüm bunlar Raskolnikov'un ruhsal olarak çektiği acılara örnektir. Tüm bu acıların etkisi altında Raskolnikov'un ruhunda hızlı şekilde gelişen bir süreç gerçekleşmiştir. Pisarev “Yaşam Savaşı” (Borba za jizn) adlı makalesinde, suçun Raskolnikov'un herhangi bir akla uygunluk ya da gerekliliğe bağlı değil de tam aksine o dönemki şartların bunu yapması gerektiği için işlendiğine dikkat çekmiştir.

Eleştirmen Pisarev'in yapmış olduğu yorumlar dikkatli bir şekilde incelendiğinde, diğer eleştirmenler gibi toplum psikolojisinin ve dönem şartlarının insanların üzerinde bırakmış oldukları olumsuz etkileri görebilmek mümkündür. Bu durumda Dostoyevski romanlarında toplum ve birey ilişkisini ne denli önemli bir şekilde ele aldığı ortaya çıkmaktadır. Birey, sahip olduğu kişisel özellikleri ait olduğu toplumdan alır. Çünkü ait olduğu toplumun kültürü ve özellikleri bireyi yoğurur ve benimser. Bu açıdan da bakıldığında zaman, birey yaşadığı toplumun aynasıdır. O halde, Raskolnikov sıradan bir karakter değil 1860'lı yıllardaki Rusya toplumunun yansımasıdır.

Dostoyevski ve eserleri üzerine, eleştirmen V. G. Belinski farklı yorumlarda bulunmuştur. Yazar ile Belinski'nin tanışması 1845 yılında yazdığı “İnsancıklar” romanı sayesinde gerçekleşir. Romanı çok beğenen ve yeni bir Gogol doğduğunu düşünen Nekrasov, romanı okuduktan birkaç gün sonra eleştirmen V. G. Belinski'ye gider. Belinski ise romanı kısa bir sürede bitirdikten sonra düşüncelerini şöyle belirtmiştir:” *“Gördüğünüz üzere bu ikinci gün ve hala kendimi bu kitaptan uzaklaştıramadım. Bu yeni bir yazar, yeni bir yetenek; onu tanımıyorum, düşüncelerini henüz bilmiyorum ama bu roman Rusya'daki hayatın ve insanların sırlarını öylesine açığa çıkarıyor ki, bundan*

önce hiçbir yazar bu kadarını başaramamıştı... Rusya yeni bir Gogol kazandı. Eserin yazarı Gogol'ü de geçecek, dehası sayesinde, eserleriyle şimdiki ve bundan önceki bütün edebiyatı gölgede bırakacak."⁴⁶

Bu övgü dolu sözler edebiyat dünyasına ilk adımını atmış olan genç yazarın oldukça hoşuna gider ve Belinskisözlerine şu şekilde devam eder: *"Siz meselenin ruhuna dokundunuz, bir çırpıda en can alıcı noktayı gösterdiniz. Biz eleştirmenler, sadece düşüncelerimizi söyler, bunu kelimelerle anlatmaya çalışırız. Siz sanatçılarsa elle tutulabilmesi, düşüncelerini söyleyemeyen bir okurun bile her şeyi birden kavrayabilmesi için meselenin esasını çizgiyle, bir çırpıda, bir tipte canlandırırınız! İşte sanatçının sırrı diye buna derler... İşte sanatçının gerçeğe hizmet etmesi diye buna derler... Kabiliyetinizi koruyunuz, siz büyük bir sanatçı olacaksınız."*⁴⁷

Belinski'nin Dostoyeveski'ye yeşil ışık yakmış olması,ona övgüler dizmesi elbette boşuna değildi.Dostoyeveski'de öncelikle insanı keskin bir gözle gözlemleyebilme yetisi olduğunu anlamıştır. 'Yeni bir Gogol doğuyor'denildiğinde ondaki, bu 'insanı çok yönlü keskin gözlemleme,onun derinliklerine inebilme' gücü anlatılmak isteniyor olmalı. İkincisi de zamanın moda akımı olan nihilizmin devrimci etkilerinin bu romanda yansımış olmasıdır.

Roman sosyal içeriklidir,Çarlık Rusya'sının sefaletini,halkın ve küçük burjuvazinin içinde bulunduğu durumu olağanüstü motive etmektedir:Ayrıca Dostoyevski'nin entelektüel birikiminin yankıları,dünya roman, tragedya ve şiir türlerinin kesiştiği kavşağın ilk bilinçsiz noktası olarak *İnsancıklar*'da yansımaktadır.

Bu küçük romanda,Gogol,Shakespeare,Puşkin,Balzac'dan izler de bulmak olanaklıdır.Önemle Gogol'ün etkisi romanda iyice belli olmasına karşın, bir genç yazar için bunun oldukça olağan bir şey olduğu, hatta bir 'zaaf' olarak da değerlendirilmemesi gerektiği düşünülmelidir.

Gerçi Gogol'ün yapıtları Dostoyevski için bir esin kaynağı olmuştur.Sadece *İnsancıklarda* değil birçok yapıtında Gogol'ün açık olarak yer yer tekrarı ve etkileri gözlenebilir.⁴⁸Belinski'nin Dostoyevski değerlendirmesinde sanat anlayışı gözardı edilmemeli,estetik anlayışındaki kanımca eksikbir yasa olan "Sanatçı gerçekliği

⁴⁶P.V. Annenkov, *Literaturnıye vospominaniya*, Pravda, Moskva 1989, s.325.

⁴⁷Leonid Grossman, *Dostoyevski*, Mg, Moskova 1965, s. 58.

⁴⁸ Aközel, Y. (2013). *Kapitalizmin Kalesi Dostoyevski*. Ankara: Emeğin Sanatı, s. 15

güzelleştirmez; insanları olmaları gerektiği gibi değil, oldukları gibi anlatır” anlayışı, “İnsancıklar” kritiğinde de salt Belinski’nin bakış açısıyla değil, sosyalist estetik bakış açısıyla da değerlendirilmelidir. Çünkü Dostoyevski dün olduğu gibi bugün de kitleleri etkilemeye devam ediyor. Dün için ilerici sayabileceğimiz nihilizm, natüralizm gibi akımların geline yerde gerici bir rol oynadığı gerçeği unutulmamalıdır. O süreçte Belinski’nin kritiklerindeki ölçü olarak aldığı kıstaslar dönemin en devrimci demokrat kıstaslarıdır diyebiliriz.⁴⁹

Tüm bu yorumların yanı sıra, Belinski Dostoyevski’yi üslup özellikleri bakımından Gogol’e benzetmiştir. Nitekim Nekrasov, yazarın ilk kitabı “İnsancıklar”ı Belinski’ye getirdiği zaman bile “yeni bir Gogol doğdu” yorumunu yapmıştı. Belinski’nin düşüncesine göre, Gogol’ün Dostoyevski üzerindeki etkisi eserin tamamındaki düşünce ya da karakterizasyonlar üzerine aksine sadece detay ve üslup özellikleri üzerine olmuştur. Düşünce ve karakterleştirme bağlamında Dostoyevski’nin yeteneği ustaca uygulamış olduğu bireyselleştirmede kendini göstermektedir. Dostoyevski ve Gogol’ün tarz benzerliğinin ötesinde, içerdiği şeyin tam olarak ne olduğunu tanımlayamamasına rağmen Belinski, Dostoyevski’nin eşsiz yeteneğini fark etmiştir. O, Dostoyevski’nin kendisini hala “İnsancıklar” romanında tam olarak bir yazar gibi gösteremediğini belirtmiştir. Çünkü bu roman onun için bir başlangıçtır ve kendini edebiyat dünyasında tamamen kabullendirmesi için yeterli değildir. Sadece bu yönde atılmış olan başarılı ve ilk adımdır. Belinski, yazarın başyapıtları olan “Suç ve Ceza”, “Ecinniler”, “Budala”, “Delikanlı” ve “Karamazov Kardeşler”i okuyacak kadar yaşamamıştır. Tüm bu eserler onun ölümünden sonra yayınlanmıştır. Belinski, Dostoyevski’nin sadece “İnsancıklar” romanını ve bunun yanı sıra birkaç hikâyesini okuduğu için genç yazarın eserinin konu bakımından sosyal olduğunu ortaya koyarken, olağanüstü bir eleştiri de yapmıştır. Bu eserde özellikle dikkat çekmek istediği nokta hümanist akımdı. Bununla ilgili düşüncelerini şöyle belirtmiştir: “Makar Devuşkin karakterinde yazar bize, bazı insanlarda güzelliğin, kutsallığın ve asaletin ne derecede olduğunu göstermiştir ve tabi ki de bu tüm fakir insanların Makar Devuşkin’de var olan niteliklere sahip olduğu anlamına gelmez. Fakat aynı zamanda, bu tür insanlara çok fazla ilgi gösterilmez ve haklarında fazla detay verilmez. Çatı katlarında ve bodrumlarda yaşayan insanları daha çok seven ve karakterlerinde bunları yansıtan yazar, gösterişli

⁴⁹Leonid Grossman, *Dostoyevski*, Mg, Moskova 1965, s. 56.

yerlerde yaşayan insanlara gururlu ve övgülü bir şekilde:" Bu insanlar da sizin kardeşleriniz!" diye belirtir.

Bu görüşler de yazarın ne kadar hümanist bir bakış açısına sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Her ne kadar romanlarındaki insanlar arasında büyük farklar olsa da bu onun hümanist bakış açısını değiştirmemiştir. Karakterlerini bu şekilde yansıtmış olması, gerçekçiliğini ortaya koyarken hümanistliği de elden bırakmadığı anlamına gelmektedir.

Belinski, Dostoyevski'nin özünde trajedinin ve derin hümanistik duyguların olduğunu göz ardı edememiştir. Bu romana ise genelde hüznü tarafı yansımıştır. Ve bu unsur, sadece kelimelerle değil aynı zamanda Makar Alekseyevich'indüşünceleriyle birlikte okuyuculara daha çarpıcı bir şekilde iletilmiştir. Okuyucuyu aynı anda hem eğlendirmek hem gözyaşlarına boğmak hem gülmesini sağlamak, büyük bir beceri ve aynı zamanda büyük bir yetenektir. Üstelik aşırı duygusal veya herhangi abartılı durumlar olmadan. Herşey o kadar basit ve sıradan ki; tıpkı herbirimizin etrafında yaşanan monoton bir hayat gibi.

"İnsancıklar" romanında Dostoyevski, çatı katları ve bodrumlarda yaşayan insanları tasvir ederken, sadece romanın temelinde yatan acıma duygusunu değil aynı zamanda bu insanlardaki saygıyı, yüce gönüllülüğü ve bencillikten uzak olan özelliklerini de yansıtmaya çalışmıştır. Bu yeteneği de hemen fark edilecek türden değildi. Edebiyat yaşamı boyunca kendisiyle kıyaslanacak birçok yetenekli yazar olacaktır fakat o, ününün zirvesine ulaştığında diğerleri unutulacaktır. Eleştirmen Belinski, romanı çok iyi ve detaylı bir şekilde okumasına rağmen karakterlerin özelliklerini tam anlamıyla kavrayamamıştır. Varenka Dobrosyolova karakteri hakkındaki düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:" *Varenka'nın dışındaki tüm karakterler tam anlamıyla canlı bir şekilde oluşturulmuştur. Varen'ka tam olarak tanımlanmamış ve bitirilmemiş bir karakterdir. Bu da Rus kadınlarının kaderlerinin böyle olduğu göstermektedir. Rus edebiyatının bir tuhaf yanı da budur.*"⁵⁰ Öte yandan, Belinski romandaki diğer karakterleri bile daha iyi anlamıştır. Varenka'nın annesi ve babası, yaşlı adam Pokrovski ve tefeci adam gibi daha az rastlanan karakterler bile Belinski'ye daha anlaşılır gelmiştir. Fakat söz konusu Varenka olunca Belinski'nin

⁵⁰V. Seduro, *Dostoyevski in Russian Literary Criticism 1846-1956*. New York 1969, s. 5.

kafasında hep bir soru işareti olmuştur. Bunu anlaşılmasız kılan şey ise onun anormal gururuydu. Bu durumu örnekleyecek olursak; Devuşkin'in Varenka'ya olan sevgisi ona bir acıma gösterisi gibi gelmiştir, onu incitmiş ve kendisini seven kişiye eziyet etme arzusu gelişmiştir. Bu abartılı gurur sahneleri Dostoyevski'nin diğer eserlerinde Belinski için büyük bir engeldi. “*Petersburg Derlemesi*” ndeki bir makalede Dostoyevski'nin “*Öteki*” adlı ikinci hikâyesi ile ilgili analiz yaptığı zaman, kahramanın çift kişiliği ile karşılaşınca oldukça şaşırmıştır. Her ne kadar Dostoyevski'ye yazmış olduğu bu hikâye için hak ettiği değeri vermiş olsa da Belinski, Golyadkin'in karakterini anormal bulmuştu. Romanın kahramanı ile ilgili görüşlerini şöyle yazmıştır:” *Bay Golyadkin, toplumumuzun orta ve alt tabakalarında sıkça karşılaştığımız gururlu insanlardan birisidir. Daima kelimelerle, bakışlarla ve mimiklerle kendisine hakaret edildiğini düşünür, sanki her yerde insanlar ona karşı entrika çeviriyormuş, onun kuyusunu kazıyormuş gibi hisseder. Ve bu daha da gülünçtür ki, hiç kimsenin kıskançlığı kendi talihi, rütbesi, konumu, zekiliği veya kabiliyetleri ile ortaya çıkmaz. Romanın karakteri, zeki değil fakat aptal da değil, zayıf denebilecek kadar nazik ve kibar birisidir fakat korkunç derecedeki dargınlığı ve şüphesi kendi varlığını cehenneme çeviren hayatının kara şeytanlarıdır. Daha dikkatli bir şekilde etrafınıza bakarsanız, ne kadar çok Bay Golyadkinler göreceksiniz. Romanın en başında Ivanoviç'le olan konuşmada, Bay Golyadkin'in zihnen kaçık olduğunu tahmin etmek hiç de zor değildir. Ve böylece, romanın kahramanının kaçık biri olduğunu anlamak mümkündür. Bu düşünceler de yazarın şaşırtıcı yeteneği sayesinde ustaca aktarılmıştır.*”⁵¹ Bu yüzdendir ki; Golyadkin karakteri Belinski için, tüm sosyal durum şartlarına aldırmayan gururlu bir karakterin şekillenmiş biçimidir. Fakat bu durum, Belinski'nin fakir ve alçak gönüllü olan aynı zamanda gururu incinen bu karakterdeki trajediyi fark etmesini engellemiştir. Bu hikâyede yazarın sanatçılığını oldukça beğenmiş fakat haksızlığa uğramış bu karakterin trajedisini yeterince fark edememiştir. Bu eleştirilerden anladığımız üzere Belinski, yazarı ve eserlerini incelerken olayların içeriğinden ve karakterlerin özelliklerinden daha çok romanın ya da hikâyenin üslup ve yapısal özelliklerine dikkat çekmiştir. Çünkü kitabı birkaç defa detaylı bir şekilde okumasına rağmen, romandaki bazı karakterleri henüz tam anlamıyla kavrayamadığını kendisi belirtmişti.

⁵¹ A.g.e s. 6-7.

Dostoyevski'nin tipik karakterlerinin doğasında olan kaçamak durumlar Belinski tarafından, yazarın "Bay Proharçin" adlı eseri üzerine yapmış olduğu eleştiride gözler önüne serilmiştir. Bu eserdeki kahraman, bodrum katında yaşayan ve özgürlüğünü kaybetmekten korkan bir karakterdir. Belinski "*Rus edebiyatına yönelik eleştiri*" adlı makalesinde şöyle yazmıştır: "Dostoyevski'nin "*Vatan Notları*" (*Otechestvenniye zapiski*) adlı dergide yayınlanmış olan üçüncü eseri Bay Proharçin'dir. Bu hikâye, Dostoyevski hayranları tarafından tatsız bir sürpriz olarak karşılanmıştı. Çünkü hikâyede bazı ışıltılar mevcuttu fakat bu ışıltılar o kadar zayıftı ki okuyucunun bunları görmesine imkân yoktu."⁵²Dostoyevski'nin bu kısa hikâyesi "İnsancıklar" romanı ile aynı yıl yayınlanmıştır. Bir önceki romanla aynı tepkiyi görmemiş olması tabi ki de "İnsancıklar" romanı ile büyük bir başarı kaydetmiş olması ile ilgilidir. Bu da aslında Belinski'yi daha önce yapmış olduğu bir eleştiride haklı çıkarmaktadır. Nitekim o eleştirisinde "İnsancıklar" romanı çok etkili ve büyük bir romandır fakat tam olarak Dostoyevski'nin kendisini ifade edebilmesi için yeterli değildir diye belirtmişti. Belinski, Dostoyevski üzerine eleştiri yaparken onun Gogol, Puşkin, Hoffman, Schiller, Balzac, George Sand gibi yazarlara olan hayranlığını ve yine aynı şekilde özellikle "İnsancıklar" romanında Gogol geleneğinden izler olduğunu göz önünde bulundurmamıştı. Belinski, sadece fakir adamın benzersiz isyanını, bireyin sosyal adaletsizliğe ve yozlaşmaya karşı yapmış olduğu itirazı ve yazarın küçük adama karşı savunmasını görebilmişti. Ve tüm bunları da romanın ana kahramanı olan Makar Devuşkin karakterinde görmüştü. Belinski de tıpkı Dostoyevski gibi fakir halkın kalbindeki saflığa, hayallerindeki yüceliğe ve sokak köşelerindeki insanların sahip olduğu asalete hayran olan biriydi. Fakat Dostoyevski'nin ilk çalışmalarındaki insancıl yönlerinin ötesine gidemezdi eleştirmen.

Belinski'nin 19. yüzyıl Rus eleştiri edebiyatına yönelik olan görüşleri yine de bazı açılardan oldukça karardı. Onun, Dostoyevski üzerine yapmış olduğu yorumlardan etkilenen eleştirmenler Pavel Vasilyeviç Annenkov (18212-87), Aleksey Vasilyeviç Druzhinin (1824-64), liberal eleştirmen Aleksandr Vasilyeviç Nikitenko (1804-77) ve "Çağdaş" (Sovremennik) dergisinin editörü Nekrasovdu. Üstelik Dostoyevski üzerine eleştiri yapan Sovyet eleştirmenler, Belinski, Dobrolyubov ve

⁵²V. Seduro, *Dostoyevski in Russian Literary Criticism 1846-1956*. New York 1969, s.7-8.

Çernişevski gibi geçen yüzyılın devrimci *raznoçinetslerinin*⁵³ o zamanlarda Dostoyevski'nin düşüncelerinden fazlasıyla yararlandıklarını belirtmişlerdir. Sonuç olarak, Belinski'nin on dokuzuncu yüzyılın ortalarında tüm iyi ya da kötü yönlü eleştirileri ve yine aynı şekilde kişisel tecrübeleri ve düşüncelerinin dogmatikliği bile hala Sovyet eleştirisinde büyük önem taşımaktadır.

“Suç ve Ceza” romanına yönelik dönemin ünlü gazeteci ve eleştirmeni Grigori Zaharoviç Yeliseyev de önemli yorumlarda bulunmuştur. Ona göre, Dostoyevski kırklı yılların başındaki edebiyat yaşamında “Doğalcı Okul”un en iyi temsilcilerinden biriydi. Roman yayınlandığı zaman çoğu eleştirmenin dikkatini çekmişti. Bu bağlamda romana karşı olumsuz görüşleri olan eleştirmenlerden biri G. Z. Yeliseyev'dir. Romanın yayınlanmasından bir yıl sonra Yeliseyev, 1866 yılının başında “Çağdaş” dergisinde bir makale yayınlamıştır. Yeliseyev'in Dostoyevski ve eserlerine yönelik görüşleri diğerlerine nazaran farklıdır çünkü onun görüşleri daha çok olumsuz nitelikteydi. Yeliseyev 1866 yılında “Çağdaş” dergisine yazmış olduğu bir makalede şöyle belirtmiştir: “*Eğitimli insanlar, Dostoyevski'nin edebi anlamdaki çürük temellerine rağmen ona olan sempatilerini yitirmemişlerdir.*” Yeliseyev, burada edebiyat alanının temelindeki çürüklükten bahsederken yazarın ilk eseri olan “İnsancıklar”ı kastetmektedir. Diğer yazar ve eleştirmenlerin aksine Dostoyevski'nin edebiyat alanına başarılı bir şekilde adım atmasını sağlayan “İnsancıklar”ı beğenmediğini vurgulamıştır. Yine aynı sene “Çağdaş” dergisine vermiş olduğu bir başka makalesinde ise: “*Dostoyevski'nin yeni romanıyla ilgili olarak bu tür romanların zihinsel yeteneğin devre dışı kaldığı durumlarda yazılması gerektiğini belirtmiştim. Fakat bir başka gazetenin eleştirmeni ise bu eseri yere göğe sığdıramamıştır. Öylesine beğenmiş ki, Rus edebiyatında bu zamana kadar böyle bir romanın olmadığını da belirtmiştir. Bense şimdi Nikolay Dmitriyeviç Ahşamurov'un “Model” adlı hikâyesinin bile Dostoyevski'nin romanından daha iyi olduğunu söylüyorum*”⁵⁴ diye belirtmiştir.

Eleştirmen “Suç ve Ceza” romanını incelerken özellikle Raskolnikov karakteri üzerinde yoğun incelemeler yapmıştır. Bu anlamda romanın daha çok psikolojik yönüne bakmıştır. Ona göre romanın odak noktası, suçu işlemeyen hemen önce kahramanın

⁵³ Raznoçinets: Rus dünyasında genel anlamıyla eğitimli, fakat yerini bulamamış bir orta sınıf üyesi, dönemin Rus edebiyatının temel karakterlerindedir.

⁵⁴ G. Z. Yeliseyev, *Kritika o “Prestupleniye i Nakazaniye”*, Sovremennik, Peterburg, 1866.

ruhunda meydana gelen mücadele üzerinedir. Bu şekilde olması tamamıyla yanlıştır. Bu da geçim sıkıntısı çeken bir öğrencinin cinayet işlemesini bizlere makul olduğunu göstermektedir. Fakat sanatsal bakış açısına göre, bu yeni romanın konusu hiçbir şekilde aklanamaz. Yeliseyev bu görüşünü şu şekilde ispat etmeye çalışmıştır:” *Bir şairin ya da ressamın tasvir etmek istediği eser için temiz ve saf bir cinayeti konu olarak seçtiği görülmüş müdür? Peki ya bu yağmalı bir şekilde cinayet işleyen temiz ve saf katilin ve cinayetin işlendiği anın en küçük detaylarına kadar anlatılmasına ne demeli?*⁵⁵

Eleştirmen bu görüşleri ortaya koyarken katil ve işlenen cinayet hakkında sürekli olarak “saf” ve “temiz” kelimelerini kullanmıştır. Bu da aslında roman yazarına karşı tepkisini ortaya koymaktadır. Çünkü aslında cinayetin saf bir şekilde işlendiğini belirten Dostoyevski’dir. Fakat bu görüşe katılmayan ve aksine sürekli olarak eleştirilerinde iğneli ve imalı bir şekilde bu kelimeleri kullanan Yeliseyev, bu konu hakkındaki görüşlerini sert bir şekilde ortaya koymuştur.

“Doğalcı okul” la ilgili olarak şunu da söylemek gerekir ki; Dostoyevski burada kendini yapmış olduğu sanatla gaddarca şımarıklığın tek temsilcisi gibi hissetmektedir. Diğerleri sanatlarıyla ona nazaran daha az ve daha makul bir tavırla şımarmışlardır. Eleştirmen “Doğalcı okul” daki diğer yazarların ve yine aynı şekilde Dostoyevski’nin yaptığı tüm şeyler için saçmalık ve ıvır zıvırdan ibaret olduklarını düşünmüştür. Ona göre hepsi aynıdır fakat Dostoyevski kadar değil. Hepsi zamanında saçmamış olsa da Dostoyevski kadar kana susamışçasına yapmamıştır. Çünkü eleştirmene göre diğer yazarlar, eserlerini Dostoyevski gibi aşırıya kaçarak ya da saçmalıklardan ibaret değil de daha yumuşak, kimseleri incitmeden ve gayet neşeli bir şekilde ortaya koymuşlardır.

Eleştirmen, “Suç ve Ceza” nın 1866 yılında yayınlanmasından bir yıl sonra “Çağdaş” dergisine yazmış olduğu makalelerde Dostoyevski ve eserleri üzerine eleştirilerini sert bir şekilde belirtmiştir. Fakat eleştirilerin daha derinlerine indiğimiz zaman sadece Dostoyevski’ye yönelik değil, aynı zamanda “Doğalcı okul” ve bu akımı sürdüren yazarlara yönelik sert eleştirileri de görmek mümkündür.

“Suç ve Ceza” ile ilgili eleştirileri incelerken şu sonuçlara varıldı: Eleştirilerin çoğu romandaki ahlaki ve sosyal problemler üzerine yapılmıştır. Mihail

⁵⁵ G. Z. Yeliseyev, *Kritika o “Prestupleniye i Nakazaniye”*, Sovremennik, Peterburg, 1866.

Bahtin, Strakhov, Pisarev, Dobrolyubov ve Yeliseyev gibi eleştirirlerin de yapmış oldukları eleştirileri göz önünde bulundurarak yazarın roman tekniğini ve dönemin Rusya'sını daha iyi anlamaya çalıştık. Bahtin eleştirilerinde, yazarın çokseslilik özelliğine vurgu yaparken Pisarev ise daha çok realist yönüne yoğunlaşmıştır. Bunların yanı sıra, Strakhov Raskolnikov karakterindeki nihilizme dikkat çekmiştir. Nihilizm ilk defa bu romanda farklı bir şekilde işlenmiştir. Eleştirmen Yeliseyev ise diğerlerine göre olumsuz yorumlar yaparak özellikle de yazarın romanındaki suç ve bunun saf niyetle yapılmış olmasına dikkat çekmiştir. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğu zaman, Dostoyevski'nin 19. yüzyıl Rusya'sının sosyal durumunu anlatan en iyi yazar olduğunu kabul etmemek imkânsızdır. Dostoyevski insanlara karşı daima büyük bir sevgiyle yaklaştığı için insanların neler yaşadıklarını da olduğu gibi gözler önüne sermekten hiçbir zaman kaçınmamıştır.

2.1.2. Budala Üzerine Eleştiriler

1866'da yayımlanan “Suç ve Ceza”nın ardından, Dostoyevski 1868 yılında ikinci eşi Anna ile çıkmış olduğu Avrupa seyahatinde “Budala” romanını yazmıştır. “Suç ve Ceza”da ana kahraman ne kadar olumsuz olarak gösterilmiş olsa da, “Budala” romanında ise yazar bunun tam aksine mükemmel insan tasvir etmeye çalışmıştır. Bu “mükemmel insanı” da romanın ana karakteri olan Lev Nikoleviç Mışkin’de gerçekleştirmiştir. Mışkin daha ilk gözlemlerimizde bile dünyaya olan sevinci bakımından romanın diğer karakterlerinden farklılık göstermektedir. Dostoyevski, Mışkin karakterini oluştururken onu şöyle betimlemiştir: “*Mışkin dünyaya dört elle sarılır, her şeyi affeder, kötülükleri görmez ve her şeyde bir sebep arar.*” Romanın ilk yazmaları, 14 Eylül 1867 yılında Cenevre’de yazılmıştır. Yazar, bu roman için uzun bir süre çalışmıştır. Sadece Cenevre’de değil aynı zamanda Vevey ve Milan’da da yazmıştır ve son olarak Florensa’da bitirmiştir. Romanın yazma sürecini plan oluşturmak, ilk yayının ne zaman olacağı gibi süreçler oluşturmaktadır. Yazar, “Budala” romanının ilerleme süreci ile ilgili olarak 31 Aralık 1867 yılında Maykov’a yazmış olduğu mektubunda şöyle belirtmiştir: “*Tüm yaz ve sonbahar boyunca kafamda farklı farklı düşünceler oluştu. Fakat az da olsa edinmiş olduğum tecrübeler bana bu farklı düşüncelerin iyiliği, kötülüğü ya da zorluğu hakkında önsezi yapabilme fırsatını verdi. Sonunda biri üzerine karar verdim ve çalışmaya başladım. Fakat 4 Aralık’ta bu düşünceden de vazgeçtim tüm yazdıklarımı hiç düşünmeden çöpe attım. Daha sonra ise*

çok daha yeni bir şey yazmaya karar verdim. Çünkü aslında uzun zamandır böyle bir şey düşünüyordum. Aralığın 4'ünden 18'ine kadar bu yeni stili nasıl oluşturmam gerektiğini düşündüm. Kafam adeta değirmene dönmüştü. Ve sonunda 18 Aralıkta oturdum ve yeni romanımı yazmaya başladım.”⁵⁶

Dostoyevski bu romanda, saralı bir adamın dürüst ve açık biri olarak yaşamasının ne kadar zor olduğunu ve aynı zamanda o dönemin toplumundaki insanların ne derece ikiyüzlü bir şekilde yaşamlarını sürdürdüklerini göstermeye çalışmıştır. Romanda aslında verilmek istenen mesaj ise “böyle bir dünyada dürüst olmak budala olmaktır.” Romanın içeriğine bakacak olursak, Prens Mışkin saralıdır ve tedavi için İsviçre’ye gitmiştir ve kimsesi yoktur. Bu konu ile ilgili olarak yazarın farklı bir düşüncesi daha ortaya çıkmaktadır. Mışkin’i “*mükemmel insan*” olarak tasvir etmek isteyen yazar, “*mükemmel insan*” olmanın tek bir yolu varsa o da Tanrı’dan başka kimsesi olmamaktır algısını vermek istemiştir. Olaylar ise Prens’in İsviçre’den Petersburg’a geri dönmesiyle başlar. Uzun bir tren yolculuğudur ve bu yolculukta tanışmış olduğu Rogojin ve Lebedev romanın ilerleyen bölümlerinde sıkça karşımıza çıkacaktır. İki karakter de serseri tipli ve kötü insanlardır fakat bu Mışkin için hiçbir şey ifade etmemiştir. Çünkü o kötülüğün ne demek olduğunu bilmediği için insanları da iyi ya da kötü gibi gruplara da ayıramamıştır. Dostoyevski bu romanında diğer eserlerinde olduğu gibi toplum hakkındaki düşünce ve eleştirilerini karakterler üzerinden gözler önüne sermiştir.

Dostoyevski’nin eserlerinde kendi yaşamı ve kişisel özelliklerine dair bilgiler görebilmek mümkündür. Bunu özellikle bu romanda birkaç örnekte sıralayabiliriz. Romanın ana karakteri Prens Mışkin 27 yaşındadır. Hatırlayacak olursak bu yaş, Dostoyevski’nin biyografisinde önemli bir yer tutmaktadır. Nitekim 27 yaşında hapse gitmişti. Bunu özellikle Mışkin’de resmetmiş olması kendindeki bir özelliği bu karaktere aktarmış olmasından kaynaklanmaktadır. Yine aynı şekilde ana karaktere bakacak olursak, Prens saralıdır ve tedavi için sürekli yurtdışına gidip gelmektedir. Tekrardan yazarın biyografisine dönecek olursak, yazarın küçük yaşlarında kendini gösteren bu hastalık tüm hayatı boyunca ve hatta başyapıtlarını yazarken bile sürekli olarak kendini sert bir şekilde göstereceğini görmememiz imkânsızdır. Yazarın yaşamı

⁵⁶F. M. Dostoyevski, *Polnoye sobraniye soçineniy v pyatnadsati tomah, Pisma 1834-1881*, Leningrad, 1988.

ile ilgili bir başka ayrıntıyı da Prens Mışkin İsviçre’den döndükten sonra General Yepaınların evine geldiği andaki bir adamla ettiği sohbette görmekteyiz. Bu sohbette 27 yaşındaki genç bir adamın idama mâhkum edilişinin ve son anda idamdan kurtuluşunun hikâyesini anlatmaktadır. Yazar burada aynı şekilde ana karakter aracılığıyla aslında kendi yaşantısını aktarmaktadır. Bu hikâye, Çar I. Nikola’nın emri doğrultusunda kurşuna dizilip idam edilmelerine ve daha sonrasında kararından vazgeçip onları affettiğine dair olan hikâyedir. Yazarın romanlarında para figürünün çok baskın ve etkili olduğunu daha yukarılarda bahsetmiştik. Bunun yanı sıra kadın figürü de gözden kaçırılmaz bir niteliktedir. Çünkü hemen her eserinde mutlaka romanın ana karakterlerinden birisi kadındır. Olaylar kesinlikle bu kadın karakterin etrafında şekillenir ve sonuçlanır. “Budala” da Nastasya Filippovna, “Ecinniler” de Lizaveta, “Suç ve Ceza” da Sonya , “Karamazov Kardeşler” de Gruşenka karakterleri aslında olayların düğüm noktasıdır diyebiliriz. Bu kadın karakterlerin özellikleri ise hemen hemen aynıdır. Bu tür karakterler yazar tarafından roman içerisinde hep genelde yalnız yetişen karakterler olarak gösterildikleri için erkek karakterlere karşı bir bağımlılık duygusu beslemektedirler. Yine aynı şekilde bu karakterlerin birçoğu, bazı erkekleri görmezden gelip bir başkasını severek romandaki erkek çatışmalarına yol açmışlardır. Son olarak, kendilerine aşık olan erkekleri, aşık oldukları kişiye ulaşabilmek için basamak olarak kullanmışlardır. Ufak bir karakter analizi yaptıktan sonra tekrar “Budala” romanına ve başkarakterine dönebiliriz. Yazar, bu karakterin dış güzelliğine önem vermemiştir aksine karakterin manevi dünyasını tasvir etmeye çalışmıştır. Mışkin, beceriksiz, çirkin ve hatta bazı toplumlarda gülünç duruma düşmüştür. Bundan dolayı da çoğu zaman insanlarla ilk konuşmaya başladığı anlarda dahi onun bir “budala” olduğu izlenimi oluşmuştur. Fakat daha sonraları tüm kahramanlar onun üstünlüğünü ve manevi güzelliğini anlamışlardır. Bunun sebebi ise onun daima mutlu olmasıdır. Romanda en önemli tema sevgidir. Bu yüzden yazar, ana karaktere doğa ve yaşam sevgisini yüklemiştir. Sevmeyi engelleyen sebepleri ise Dostoyevski romandaki diğer karakterlerde tasvir etmeye çalışmıştır. Nastasya Filippovna, Rogojin, Ippolit ve Lizaveta Prokofyevna gibi karakterler romanda sadece kendilerini seven ve düşünen insanlar olarak tasvir edilmişlerdir. Bunların tam aksine prens Mışkin, egoizmden yoksun bir karakterdir. Prens, duygularını diğer insanlardan özenle saklayan insanların iç dünyasını bile ilk bakışta görebilen tek karakterdir. Mışkin’in sadece çocuklarla iyi

anlaşması da bu yüzdendir. Çünkü çocuklar henüz duygularını saklamayı, insanları kandırmayı öğrenmemişlerdir. Mışkin'in kendisi de "büyük bir çocuktur."

Fakat Mışkin'in bu açık yürekli oluşu sosyete çevresinde kıskanç kalbi olan insanlar açısından pek de hoş karşılanmadığı için onlara komik bir şey gibi gelmiştir. Gördüğümüz üzere, yazar bu romanda mükemmel insan tasvirini bizlere göstermek isterken bununla beraber daha iyi anlayabilmemiz için ona tezat olan durumları da vermiştir. Sosyete toplumundaki bu kıskanç ve kendini beğenen insanlar olmasaydı Prens Mışkin daha iyi anlaşılabilir. Mışkin'i ortaya çıkaran aslında egoizmden arınmış olan karakteri değil aksine egoizm yüklü olan diğer karakterlerdir.

"*Budala*" Dostoyevski'nin en karışık romanlarından biridir. Saltıkov-Şedrin bu romanın ana düşüncesini "*parlak*" olarak adlandırmıştır ve Dostoyevski'nin uzak arayışları hedefleyen bir tahmin dünyasına girmiş olduğunun da altını çizmiştir. "Mükemmel insan" tipi olarak düşünülen Prens Mışkin iç dünyasındaki acılar yüzünden daha sonraları hasta ve zayıf birine dönüşmüştür.

Budala'nın temel konusuna yani gerçek dünyayla ülkü dünyası arasındaki çarpışmaya paralel bir eseri Batı edebiyatında arayacak olursak, Cervantes'in öyküsünün sayfalarını açana dek boşuna uğraşırız. Don Kişot, Coleridge'in deyişiyle, "*yargıdan ve anlayıştan yoksun kılınmış aklın ve ahlaki duygunun kişiselleştirilişidir.*" Aynı sözcükler Mışkin için de kullanılabilir; Mışkin'in sahip olduğu şekliyle yargı ve anlayış, içinde hareket ettiği dünyadan başka bir dünyaya aittir. Fakat yine de, bu iki sanatsal kavram arasında derin bir fark vardır. Cervantes trajedisini kahkahalarla gizlemektedir- ya da daha iyisi, kahkahalarla ifade etmektedir. Dostoyevski komik etkiyi, Yepaçkinlerin antresindeki sahnede, uşağın, kendini uşaklarla eşit düzeye getiren misafir karşısında şaşırması sahnesinde kullanılıyor yalnızca.⁵⁷

Dostoyevski'nin eserlerinde cinayet, fuhuş, para, kadın unsurlarının yanı sıra *poçvenniçestvo* (vatanseverlik) düşüncesinin de var olduğunu özellikle bu romanda görmek mümkündür. Buna yönelik fikirlerini yazar şöyle dile getirmiştir: "*Yeter artık hayran hayran Avrupa'ya ağız ayırdığımız! Aklımızı başımıza devşirmeyecek miyiz hiç! Unutmayın: bütün bunlar, bu yabancı ülkeler, bu Avrupa, hepsi birer fantezi. Bu*

⁵⁷ Carr, E. H. (2007). *Dostoyevski* (A. Gerçek, Çev), İstanbul: İletişim, s. 201-202.

yabancı ülkelerdeki bizler de yalnızca birer fanteziyiz. Bu sözüme mim koyun, göreceksiniz...”⁵⁸

Yazar bu kitapta, belirtmiş olduğumuz unsurların yanı sıra Rus toplumu hakkındaki gözlemlerini ve düşüncelerini de dile getirmiştir. Buna bağlı olarak toplumda var olan hiyerarşik düzenden bahsetmiştir. Yazar Rusya’yı üç bölüme ayırmıştır: kaymak tabakası, orta tabaka ve son olarak da alt tabaka. Kaymak tabaka toplumda iyi yer edinmiş ve hemen hemen herkesçe tanınmış olan insanları barındırırken orta tabaka kaymak tabakaya yükselmeye çalışan insanları barındırır. Bu iki tabakanın yanı sıra, alt tabaka ise insanların benimsemediği ve hor gördüğü insanları barındırmaktadır.

Dostoyevski’nin romanları arasında yazarın kendisi tarafından, amacı ve niyeti bu denli açıkça belirtilen başka bir roman daha yoktur. Budala’nın ilk bölümünü bitirdikten sonra yeğeni Sonya’ya yazdığı mektupta şöyle demiştir: *” Kitaptaki düşünce benim eskiden beri sevdiğim, ama güçlüğü yüzünden uzun süre ele almaya cesaret edemediğim bir düşünce. Şimdi ele alıyorsam, bunun nedeni, kendimi çok ümitsiz bir durumda bulmamdır. Romanın temel düşüncesi, mutlak iyi adamı anlatmaktır. Özellikle bugünlerde, dünyada bundan daha güç bir iş yok. Bütün yazarlardan mutlak iyiyi anlatmaya kalkışanlar her zaman doğruyu elden kaçırmışlardır. Çünkü bu son derece güç bir iştir. İyi bir ülküdür ama gerek bizim ülkemiz, gerek uygar Avrupa’nın ülküsü, hala işlenip ortaya çıkarılmaktan çok uzak. Bütün dünyada mutlak iyi olan tek insan vardır: İsa... Hristiyan edebiyatındaki iyi kişilerin en hatasız Don Kişot’tur. Fakat iyi olmasının tek nedeni, aynı zamanda gülünç olmasıdır. Kendi değerinin farkında olmayan bu gülünç kişilere karşı bir merhamet uyanmakta ve bu yoldan, okuyucuda bir yakınlık duygusu ortaya çıkabilmektedir. Merhametin uyanışı, mizahın sırrıdır. Benim romanımda bu tür şeyler hiç yok ve tam bir başarısızlığa uğramaktan müthiş korkuyorum.”⁵⁹*

Yazar, yeğenine yazmış olduğu mektubunda her ne kadar başarısızlığa uğramaktan korkmuş olsa da aslında bu romanla büyük bir başarı yakalamıştır. Ve Henry Troyat’ın dediği gibi bu onun ilk büyük aşk romanı olmuştur. “Budala” ile ilgili

⁵⁸ Dostoyevski F. M. (2016). *Budala*, (E. Altay, Çev), İstanbul: İş Bankası, s. 735.

⁵⁹ Carr, E. H. (2007). *Dostoyevski* (A. Gerçekler, Çev), İstanbul: İletişim,), s. 199-200.

ilk yorumları yazarın yakın arkadaşları N. N. Strakhov ve A. N. Maykov yapmıştır. İki yazar da romanla ilgili düşüncelerini bir an önce iletme için acele ile mektup yazmışlardır. Strakhov mektubunda romanla ilgili herhangi bir eksiklik bulamadığını ve çok başarılı olduğunu yazmıştır.

A. N. Maykov ise 1868 yılının Şubat ayında yazara yazdığı mektubunda şöyle belirtmiştir:”Size çok iyi bir şeyden bahsetmek istiyorum. O da sizin başarınızdır. Bu başarıyı oluşturan elementler ise, heyecan verici bir merak duygusu, karakterlerin yaşamış olduğu anlara olan ilgi ve ana karakterin yaşamış olduğu problemlerdir.”Fakat daha sonra 14 Mart’ta yazmış olduğu mektupta ise yazara karşı eleştirilerini söylemekten çekinmemiştir. Düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:” İlk bölümün ikinci yarısını da bitirmiş bulunmaktayım. Ve genel olarak izlenimlerim ise şu şekildedir: müthiş bir şekilde tasvir edilmiş, dâhiyane parlak fikirler. Fakat bu romanın asıl yüzü şudur ki: herkes böyle ise eğer diğer insanlar bu fantastik dünyada nasıl yaşayabilirlerdi? “

Daha sonrasında Maykov romanı çok beğendiğini ileri sürerek dönemin edebiyatçısı A. P. Milyukov’a, ekonomist E. İ. Lamanski’ye ve eleştirmen N. İ. Solovyev’e romanda çok büyük izlenimler yakaladığını iddia etmiştir. Bunların yanı sıra yazar, romanda Hans Holbein’in 1521 yılında “İsa’nın Mezarındaki Bedeni” adlı tablosuna da dikkat çekmiştir. Bu tabloyu Dostoyevski 1867 yılında ikinci eşi Anna ile Cenevre’ye giderken yol üzerinde uğramış olduğu bir müzede görmüştür. Dostoyevski, tabloyu ilk gördüğü zaman karşısında donup kalmıştı. O kadar çok etkilenmişti ki karısı Anna, onu güçlükle müzeden çıkarabilmişti. Bundan ötürü yazar “Budala” romanında bu tabloya özel bir yer ayırmıştır. Bunun eserdeki yansımaları da ilk olarak Rogojin’in evindeki bir duvarda asılı bir şekilde görebilmekteyiz.

Res.1.Ölü İsa'nın Mezardaki Bedeni(1521)⁶⁰

Romandaki bir başka ayrıntı da şudur ki, Dostoyevski hemen her romanında mutlaka bir şekilde bütün karakterleri bir araya toplamayı başarmıştır. Aslında bu bir Dostoyevski taktiğidir. Bununla ilgili olarak Andre Gide şöyle der:” Dostoyevski'nin romanında tıpkı Rembrant portresinde olduğu gibi, gölgeler oldukça önemlidir. Dostoyevski tüm karakter ve olayları sınıflandırır ve sadece bir yönlerini aydınlatarak meydana çıkarır. Her karakterin belirli bir gölgesi vardır. Ayrıca Dostoyevski’de dikkatimizi çeken bir diğer ayrıntı ise, kahramanları bir araya getirme, gruplaştırma ve yine aynı şekilde romandaki tüm öğeler arasında karmaşık ilişkiler kurmaktır. Dostoyevski'nin romanlarında eylemler, Stendhal ve Tolstoy’da olduğu sükunet ve ölçülü bir şekilde ilerlemek yerine daima bir hengame içindedir bunun yanı sıra, hikâyenin unsurları olan ahlak, psikoloji ve nesnel öğeler tıpkı bir girdap gibi alçalıp yükselmektedir. Yazar, hiçbir zaman durumu düzeltmeye çalışmaz aksine bu karmaşıklık hali onun en mutlu olduğu haldir, hatta gittikçe bu hali daha da büyütür. Duygular, düşünceler ve tutkular asla sadece bir şekilde sunulmaz.”⁶¹

Yazar Nazım Hikmet ise Sanat ve Edebiyat Üstüne adlı kitabında “Budala” hakkındaki görüşlerini şu dizelerle dile getirir:” Süleymaniye Camii’ni bir kere daha tekrar etmek nasıl acayip bir şey olursa sırf roman tekniği bakımından “Budala”yı da tekrar ve taklit etmek bence bir o kadar acayip ve gerici olur. “Budala”nın roman tekniğinden sonra, roman tekniği kanaatimce bir hayli başkalaşmış ve tabir-i caizse inkılapçılaştırmış ve kuruluşunu, teknik hilesini daha az belli eder olmuş, içerik realistleştikçe teknik de aynı şekilde realistleşmiştir. Budala’da, Dostoyevski bütün hünerine rağmen, anlatılmaya değmez insanları anlattığı için boş bir emek, tek taraflı,

⁶⁰ Tablonun yüksekliği yaklaşık olarak 30 cm, uzunluğu ise 2 metredir. Hans Holbein’in bu tablosu İsa’nın tabuttaki bedeninin sağ tarafını göstermektedir.

⁶¹ Andre Gide, Dostoyevski, Greenwood Press, USA 1976, s. 110.

kısır ve ölü bir doğumdur."⁶² Hikmet, yapmış olduğu eleştiride yazarın roman tekniğini beğendiğini ifade ederken bunun yanı sıra "Budala" romanının içerik bakımından yersiz olduğunu vurgulamıştır. Nitekim romandaki "mükemmel insan" tasvir etme düşüncesi Hikmet için pek akla uygun değildir. Çünkü öyle bir insanı olduğu gibi gösterebilmek için mümkün mertebe gerçekçi davranarak o dönemki toplumu olduğu gibi yansıtmak gerekmektedir. Hikmet'e göre; Dostoyevski böyle yaptığı için uygulamış olduğu teknik de mümkün mertebe realist olmuştur. Bu da daha önceki romanlarına nazaran roman tekniğine biraz ket vurarak onu geriye itmiştir.

İnsan doğasında doğuştan var olan ahlaki uyum ile sosyal ütopyanın karışımı düşüncesini XIX. yy yazar ve eleştirmeni Mihail Saltıkov-Şçedrin de başarılı bulmuştur. Şçedrin, romandaki genç demokratlara karşı yapılan polemik saldırıları romanın ana düşüncesine ve Mışkin tasvirine karşı paradoks olarak nitelendirmiştir. Ona göre, 60'lı yıllardaki toplum kaçınılmaz olarak gerçekçi edebiyatın sorunsal ve stilinin özünün oluşturduğu yeni sorunlarla yüz yüze gelmiştir. İçinde Rusya'nın Sovyet dönemlerine ait güçlü önsezilerin bulunduğu Çernişevski'nin "*Nasıl Yapmalı?*" adlı sosyalist kitabı ne kadar önemli ise Saltıkov-Şçedrin'e göre Dostoyevski'nin "*Budala*" romanı da o kadar önemlidir. L.F. Panteleyev'e göre Saltıkov-Şçedrin "*Budala*"yı Dostoyevski'nin en önemli romanı olarak nitelendirmiştir.⁶³ Düşünce derinliği, ahlaki dünya sorunlarının geniş yelpazede ele alınması, ileriye yönelik güçlü önsezilerin bulunması gibi Dostoyevski'ye ait tüm bu nitelikler Şçedrin için yalnızca nesnel olarak değil aynı zamanda kendine çoğu bakımdan yakın gördüğü için de oldukça önemlidir.

Dostoyevski'nin eleştirilerinde uyguladığı taktiklerden birisi eleştiriye alması ve bunu önemli bir zafere dönüştürmesiydi. Buna cevap olarak şöyle yazmıştır: "*Yazılarımı fantastik olarak adlandırarak karalıyorsunuz, kabul ediyorum, yazılarım fantastik ve bu da yazılarımın ne kadar mükemmel olduğunu gösterir.*" Dostoyevski "*Budala*" eserini yazarken ya Maykov'a yada Belinski'nin hayaletine bir cevap olarak "*fantastik*" kelimesini kendi fikirleriyle izah etmiştir. Dostoyevski'nin arkadaşı eleştirmen Nikolay Strakhov, Mışkin'i methettiğinde Dostoyevski daha fazla fikir talep ederek tekrardan yazmış ve daha sonra bu romanda ne yapmak istediğini açıklamaya çalışmıştır.

⁶² Hikmet, Nazım (2012), *Sanat ve Edebiyat Üstüne*, İstanbul, Evrensel Basım Yayın, s. 223.

⁶³ M. E. Saltıkov-Şçedrin v vospominaniyah sovremennikov v dvuh tomah, Tom perviy, Moskva 1957, s. 184.

Bu romanın Dostoyevski'nin en büyük aşk romanı olduğunu daha önce de belirtmiştik. Özellikle de ünlü düşünür ve eleştirmen Nikolay Berdyayev “Budala” romanında aşk temasına dikkat çekmiş ve bu konudaki düşüncelerini dile getirmiştir. Bölünmüş aşk Dostoyevski'nin yapıtında çok geniş bir yer kaplar. Bunun “Budala” daki görünümü oldukça ilginçtir: Mışkin hem Aglae'yi hem de Nastasya Filipovna'yı sever. Mışkin saf bir varlıktır, temizdir, melek gibidir, şehvetin tuzaklarını bilmez. Ancak yine de aşkı hasta bir aşktır, bölünmüşlüğü damgasını taşır; çıkış yolu yoktur, trajiktir, mahkumdur. Aşkın nesnesi de bölünür. Bu bölünme aslında, onun içinin derinliklerinde yatan iki karşıt kavramın çatışmasıdır. Yaradılış olarak cinselliğe ve evliliğe yatkın olmadığından, ne Aglae ne de Filipovna'yla ilişki kurabilir. Aglae'nin güzelliğine kapılır, ona sadık bir şövalye gibi hizmet etmeye hazırdır. Mışkin, Dostoyevski'nin şehvet bunalımları geçiren öbür kahramanlarından ayrılır. Onda sağlıklı bir erkeğin duyguları yoktur. İşte bundan ötürü acı çeker. Tutkusu kemikleşmez, kanı canı yoktur. Bundan ötürü ondan aşkın öteki yüzü, karşıt yüzü belirecektir; yani acıma duygusu. Filipovna'yı sınırsız bir merhamet ve acıma duygusuyla sever. Bu hoşgörü uğruna, kendi kişiliğine olan görevlerini unuttur. Çünkü bu acıma duygusu onu tatmin etmez; bütün bütüne adayamaz kendini bu duyguya. Bölünmüşlikle güçsüzleşmiştir. Aynı zamanda Aglae'yi de sever, apayrı bir aşktır ona duyduğu. Dostoyevski bize, Mışkin kişiliğinde, içinde yıkımın yattığı ve sıhhsizlik olan bir tutkunun temiz bir insanı nasıl kısıklara bağladığını gösterir. Mışkin'in aşkında bütün ve bir olan herhangi bir nesneye karşı bir atılım ya da bir coşku görülmez.⁶⁴ Bunun yanı sıra Berdyayev “Dostoyevski sanatında insan açılımı” adlı makalesinde “Budala” ile ilgili şöyle yazmıştır: “Bu roman belki de Dostoyevski yaratıcılığının en zirvesidir. Burada insani ilişkilerin ne şekilde ortaya çıktığı gözler önüne serilmiştir. Prens, Petersburg'a geri dönmüştür ve kendini bir anda kızgın, kendinden geçmiş insani ilişkilerin tam ortasında bulmuştur. Mışkin tasviri ise Hristiyan diyonizizmini temsil etmektedir.”

N. Strakhov “Budala” romanı ile ilgili yorum yaparken yazarın saralı biri olduğuna dikkat çekmiştir. Nitekim biz de yazarın kendi özelliğini romanın başkahramanına yüklediğini biraz daha yukarıda belirtmeye çalıştık. Strakhov Dostoyevski'nin en yakın arkadaşlarından birisi olduğundan onun her döneminde

⁶⁴ Berdyayev, N. A. Dostoyevski (Gürol Ender, Çev), 1984, İstanbul, Adam, s. 91.

yanındaydı. Bundan dolayı da ayda bir kere sara krizi geçirdiğini de belirtmiştir. Bu aslında yazarın ne kadar zor bir şekilde eserlerini oluşturduğunu da ortaya çıkarmaktadır. Çünkü kriz bazen ayda bir değil de haftada iki defa olmak üzere kendini gösteriyordu. Bu da romanları yazma sürecine denk geliyordu. Strakhov’a göre yazar yurtdışındayken kendini çok daha rahat hissediyordu. Gerek iklim şartları gerek yaşam koşulları daha elverişli olduğu için yazar yurtdışındayken sara krizi bazen dört ayda bir oluyordu. Eleştirmene göre; Dostoyevski bu yüzden “Budala” romanında böylesine hastalıklı birini tasvir etmiştir. Strakhov yazmış olduğu bir yazısında yazarın hastalığı ile ilgili şöyle belirtmektedir:” *Onun kriz anına ben de denk gelmişim. 1863 yılında, bir Pazar akşamı geç saatlerde yaklaşık 11 sularında, bana gelmişti ve gayet hararetli bir şekilde sohbet etmiştik. Şu an tam olarak konuyu hatırlayamıyorum fakat şunu söyleyebilirim ki bizim için gerçekten oldukça önemliydi. Fyodor Mihayloviç, konuşurken ayaktaydı ve odanın içinde gezinip duruyordu. Bense masanın başında oturmuş onu dinliyordum. Yüksek sesle ve coşkulu bir şekilde konuşuyordu. Anlattığı şeyleri ben de onayladığım zaman bu onun daha çok hoşuna gidiyordu. Sonra, konuşurken sanki ne söyleyeceğini düşünürcesine bir dakika kadar bekledi ve daha sonra yine konuşmaya devam etti. Bu esnada ben de ondan her an yeni bir şeyler duyacağım için heyecanla ona bakıyordum. Sonra aniden ağzından tuhaf, anlaşılmayan bir ses çıktı ve odanın ortasında yere yığılı verdi. Bu seferki kriz diğerleri gibi kuvvetli değildi. Bütün vücuduna kramp girmişti ve dudaklarının kenarından ise köpükler çıkmaya başlamıştı. Yarım saat sonra kendine gelmişti ve onu evine kadar geçirmiştim.*”⁶⁵

Bu kötü olay karşısında oldukça etkilenen eleştirmen, yazarın ömrü boyunca bu hastalıkla nasıl baş edebildiğini biraz da olsa tahmin etmişti. Ansızın gelen krizler nasıl olur da bir insanı yazmaktan, üretmekten alıkoymaz diye düşünmüştü. Bu düşüncelerin yanı sıra Strakhov, yazarın sürekli olarak romanlarında kendi ruh halinin karanlık ve farklı yönlerini tasvir ettiğini düşünmüştür ve bu duruma oldukça şaşırmıştır. Örnek olarak “Budala” romanında ana karakteri saralı bir kahraman olarak tasvir etmesini verebiliriz. Üstelik doktorlar yazara saralı olduğu için bu tür anıları hatırlamamasını emretmişti. Fakat o bunları dinlemeyip tekrardan kriz yaşayıp yaşamayacağını bile

⁶⁵ S. N. Bulgakov, A. Belıy, M. Gorkiy, *Vospominaniya i isselodavaniya o tvorchestve Dostoyevskogo*, s. 253.

düşünmeyerek ana karakterini bu şekilde tasvir etmişti. Yazar, Strakhov’a sürekli olarak kendisinin tam bir realist olduğunu ve romanlarının ana konularını oluşturan katiller, sapıklar ve suçluların aslında dönemin Rusya’sında sıradan şeyler olduğunu ve insanların sadece fazla dikkat çekmediğini belirtmiştir. Yazarın yaptığı ise onlara daha fazla dikkat çekip romanlarına taşımak olmuştur. Yani bir gerçekçilik var fakat gün yüzüne çıkmamıştır. Aslında herkesin bildiği şeyleri romanlarına taşıyarak yine aynı şekilde herkesin görmesini sağlamıştır. Çok olağanüstü olayları ve insanları anlatmamıştır. Bu olaylar ve kişiler zaten 1860’lı yıllarda varlıklarını sürdürmekteydiler. Yazarda bu inanç olduğu için, bunları tasvir ederken ortaya iç karartıcı sahneler çıkmıştı. Aslında bunu yapabilmek için toplumu çok iyi gözlemlemek gerekirdi. Dostoyevski de bunu öylesine başarılı bir şekilde yapmıştır ki romanlarını okuyanlar hayretler içinde kalmışlardır. Eserlerinde psikolojinin o kadar derinlerine inmiş ki, konulara tamamen uzak olan insanlar bile çok beğenmişlerdir. Bunların yanı sıra eleştirmen Strakhov kendi kendine şöyle düşünmüştür:” *Eserlerinde öznelliği ne kadar güçlü tasvir ettiğini görebilseydi, aynı şekilde yazmaya devam edemezdi, yapmış olduğu eserlerdeki eksikliği fark edebilseydi onları ortaya çıkaramazdı. Ve böylece, hemen hemen her yazarda olduğu gibi burada da kendini kandırma gibi bir durum olurdu.*”

Çalışmamızda “Budala” romanı üzerine yapılan yorumlarda son olarak 19. yüzyıl düşünür ve eleştirmeni olan Vyaçeslav İvanov’un eleştirilerini ele alacağız. Ivanov yazarın anlatım tekniğini metafizik⁶⁶, psikolojik ve pragmatik⁶⁷ olmak üzere üç gruba ayırmıştır. İlki, en yüksek seviyedir, insanların kalbindeki Tanrı ve Diavol arasındaki savaşı, ikincisi insanların içinde var olan ve onları tam bir faciaya sürükleyen manevi yıkımları, son olarak üçüncü yani en düşük seviye ise insanları suç işlemeye teşvik eden ve birbirine karışmış olan manevi şartları gösterir. Ivanov, Dostoyevski’yi “Rusya’nın Shakespeare” olarak görmüştür. Ona göre yazar, ilk başta karakterleri karanlıktan kurtarır fakat daha sonra yine aynı karanlığa sokar. Tüm bunların sebebinin de yazarın biyografisindeki bazı önemli olaylar olduğunu vurgulamıştır. Ivanov, yazarın biyografisini iki bölüme ayırmıştır: Birincisi idama mâhkum edilişi ve ardından affedilmesi, diğeri ise sara hastalığını bir ömür boyu çekmiş olmasıdır. Ona göre,

⁶⁶Metafizik: Duyularla kavranamayan varlıkları konu alan bir felsefe dalıdır.

⁶⁷Pragmatizm: Faydacılık.

yazarın karakterleri iki türlüdür ve bir karar vermek zorundadırlar. Ya Tanrı'dan yana olmalılar ya da onu reddetmelidirler. Bu şekilde onların kaderleri ve trajedileri şekillenmiş olur. Yazarın eserlerinin trajedilerini de genellikle işlenen suçlar oluşturmaktadır. Çünkü olayların merkezinde yatan mutlak bir suç vardır. Ivanov, yazarın romanlarındaki karakterlerin hiç birinin yersiz olduğunu düşünmemiştir. Çünkü yazar tam bir realist olduğu için tasvir etmiş olduğu karakterler de toplumda varlığını sürdürmüş olan insanlardan oluşmaktaydı. Bu anlamda, Mışkin karakteri için onun anamnez⁶⁸ yeteneği olduğunu belirtmiştir. Bunun da genellikle sara nöbeti geldiği zamanlarda daha kuvvetli bir şekilde olduğunu söylemiştir. Mışkin, o kadar iyi bir insandır ki çevresindekiler tarafından “budala” olarak algılanmıştır. Dünyaya ise diğer insanlara da kendi düşünce ve heyecanlarından aktarmak için gelmiştir. Fakat durum beklediği gibi gelişmemiştir. Aksine etrafındaki kişilerin ne kadar acı çektiğini görmüştür. Bu durum her ne kadar paradoksal olsa da Mışkin'in onlara olan sevgisi daha da artmıştır. Romanda Prens Mışkin'in tam karşıtı olan bir karakter de vardır: Rogojin. İkisi de aynı kadına aşık olurlar. Burada Dostoyevski geleneklerinden birini görebilmek mümkündür. Genellikle romanlarındaki kadınlar paylaşılamaz ve olaylar bu çerçevede başlar, genişler ve son bulur. Bu romanda da aynen bu şekilde gelişmiştir. Ivanov'a göre romanın sonu da oldukça tuhaftır. Rogojin, sevdiği kadını öldürmüştür ve cansız bedeni Mışkin'e bırakmıştır. Suç işlenmiş ve her şey sona ermiştir. Fakat bu son Dostoyevski sanatının da sona erdiği anlamına gelmez, aksine devam etmiştir.

Dostoyevski'nin başarısızlığa uğramaktan korktuğu, 1868 yılında yayımlanan “Budala” romanı üzerine yapılan eleştirilere ve yorumlara göre yazarın tasvir etmek istediği “mükemmel insan” karakterinin aslında dönem Rusya'sına göre imkânsız bir tasvir olabileceğini aktarmaya çalıştık. Nitekim toplumdaki dengesizlikler öylesine üst seviyelere çıkmıştır ki, böyle bir insanın olabileceği ihtimali dahi gözler önünde bulundurulmamıştır üstelik “budala” olarak algılanmıştır.

⁶⁸Anamnez: Aslında tıpla ilgili bir terimdir. Doktorun hastaya teşhis koyma amaçlı olarak ona sorduğu sorular sonucu elde ettiği hastanın öyküsüdür. Hastanın mevcut ya da geçmiş hastalıkları hakkında, kendisinden ya da bir yakınından alınan bilgilerdir. Mışkin'le olan bağlantısı ise; bu karakterinde insanlara ilk bakışta iç dünyalarını ya da geçmişlerini anlayabilmesinden ötürüdür.

2.1.3. Ecinniler Üzerine Eleştiriler

Yazar, 1868 yılında yazdığı “Budala”nın ardından 1872 yılında “*Ecinniler*” romanını yayımlamıştır. Dostoyevski, bu eseri Sibirya sürgününden döndüğü zaman yazmıştır. Dolayısıyla romanın içeriği diğerlerine göre daha muhafazakâr ve siyasidir. Nitekim yazar hapis hayatı ve sürgün dönemlerinde maneviyata ve Slavcılığa daha çok önem vermiştir. Bu özellikler, o dönemde kaleme aldığı kitabına açıkça yansımıştır. Romanda ilk olarak göze çarpan unsurlardan biri nihilizm akımıdır. Bu akımı İ. S. Turgenyev’in “*Babalar ve Oğullar*” eserindeki Bazarov karakterinde yine aynı şekilde İ. Gonçarov’un “*Yamaç*” romanında Volohov karakterinde görebilmek mümkündür. Fakat bu üç romandaki nihilizm tamamen birbirlerinden farklıdır. Kısaca açıklayacak olursak; “*Babalar ve Oğullar*” da nihilist Bazarov her şeyin farkındadır fakat sistemi değiştirmek için hiçbir şey yapmamaktadır ve bu anlamda herhangi bir hedefi yoktur. “*Yamaç*”taki nihilist Volohov’un ise ne bir hedefi ne de herhangi bir isteği vardır. Bu iki kahramanın aksine “*Ecinniler*” romanında ele alınan nihilizmde ise siyasi bir hedef vardır ve bu hedef bir örgüt tarafından temsil edilmektedir. Bu bağlamda, Rus edebiyatındaki nihilizm algısının çeşitli yazarlar tarafından aynı şekilde algılanmadığını anlamamız mümkündür. Romanın özüne dönecek olursak, 1869 yılında Moskova’da işlenen bir cinayet romanın temellerini oluşturmuştur. İşlenen bu cinayet toplumda büyük bir yankı uyandırmıştır. Dostoyevski ise bu olaydan etkilenerek “*Ecinniler*” romanını yazmaya karar vermiştir. Roman bittiği zaman ilk olarak “*Rus Habercisi*” adlı dergide yayımlanmıştır. Toplum yazarın bu yeni romanını iyi bir şekilde karşılamamıştır. Turgenyev bu romanla ilgili olumsuz yorumlarda bulunmuştur. Rus devrimci hareketin temsilcileri de bu eseri kendi düşüncelerine tezat olarak adlandırmışlardır. Fakat “*Ecinniler*” romanı Rusya’nın aksine batı kültüründe büyük bir yankı uyandırmıştır. Yine aynı şekilde XIX-XX. yüzyılda temsilcileri Nietzsche ve Albert Camus olan felsefi edebiyatta da dikkatleri üzerine çekmiştir.

“*Ecinniler*” romanında, eylemlere elebaşılık yapan küçük komplocu bir gruptan bahsedilmiştir. Romanın asıl nihilisti Petro Verhovenski ahlaktan yoksun bir karakterdir. Yazarın bu romanı yazmasında etkili olan Moskova’daki cinayet olayı, eserde Petro’nun Şatov’u öldürmeyi planlamasıyla gösterilmiştir. Şatov, Rusya’ya ve Rus halkına inanıyordu. Verhovenski gerçek birinin portresi değildir sadece Neçayev’in yansıması olan sanatsal bir tasvirden ibarettir.

Dostoyevski'nin "*Ecinniler*"i, gelmiş geçmiş en büyük politik romanlardan biri olarak kabul edilir. Yazar Orhan Pamuk, "*Ecinniler, insanoğlunun yazabildiği en sarsıcı yedi-sekiz romandan biri, hiç şüphesiz gelmiş geçmiş en büyük siyasal romandır*" der kitaba yazdığı önsözde. Eleştirmenlerin ve okurların sarsıcılığı, ürkütücülüğü ve derinliğiyle kabul ettikleri bir boyutudur bu romanın. İçerdiği politik fikirlerle gerçekleşmez bu, 19. yüzyılın gelişimi boyunca düzenle devrim arasında sancılı içinde kalmış bir toplumsal ve düşünsel zemini kapsamıyla ortaya çıkar. *Ecinniler*, büyük bir *politik-gerilim roman* örneğidir, bir anlamda kurucu metin örneğidir bu açıdan; edebiyatın, felsefenin ve politikanın birleşimiyle kendinden sonrasını bir şekilde belirleyecek ve kendisine göndermeler yapılacaktır.⁶⁹

Dostoyevski'nin eserlerinde sıklıkla tanık olduğumuz bir taktik vardır o da yazarın kahramanlarını çift karakterli tasvir etmiş olmasıdır. "Suç ve Ceza" da Marmeladov'un karısı ve Raskolnikov örneklerinde gördüğümüz gibi "*Ecinniler*"de Stavrogin karakterinde aynı taktiği görebilmekteyiz. Stavrogin küçük savunmasız bir kızın ırzına geçebilecek kadar acımasızken öte yandan total ve zavallı bir kadınla da evlenebilecek kadar vicdanlıdır. Dostoyevski'nin karakterlerini bu şekilde yansıtmış olması aslında en kötü insanların bile içlerinde ufak da olsa iyilik kıvılcımlarının bulunduğunu anlamamızı sağlamaktadır.

Roman kahramanlarından biri olan Pyotr Stepanoviç, yazarın bu romanı yazmasında etkili olan olayın başkahramanını yani Sergey Neçayev'i simgelemektedir. Stepanoviç nihilist bir karakterdir. Özellikle de bu pencereden baktığımız zaman, Dostoyevski'nin "*Ecinniler*" romanını dönemin büyük yazarlarından olan İ. S. Turgenyev'in "*Babalar ve Oğullar*" romanına bir cevap olarak yazmış olduğunu görebilmek mümkündür. "*Babalar ve Oğullar*" da nihilist olarak karşımıza Bazarov çıkarken, "*Ecinniler*"de bunu Pyotr Stepanoviç olarak görebilmekteyiz.

Ecinniler romanıyla ilgili olarak belirtilmesi gereken başka önemli bir ayrıntı da bu eserin yazım aşamasında, yurtdışından döndükten sonra Dostoyevski'nin mizacında meydana gelen değişikliklerle ilgilidir. Yazarın karısı Anna Grigoryevna da bu durumu *Ecinniler* romanının bitimi ile ilişkilendirmiştir ve sözü edilen değişiklikler için şöyle söylemiştir: "Yurtdışından döndükten sonra bizimle karşılaşan tüm arkadaş ve

⁶⁹<https://mutlaktoz.wordpress.com/2011/02/25/ecinniler-ve-dostoyevski/>, Erişim Tarihi, 16.09.2016.

tanıdıklarımız, bana Fyodor Mihayloviç'i tanıyamadıklarını, mizacının olumlu şekilde değiştiğini söylediler. Hatta o kadar değişmiştir ki insanlara karşı daha yumuşak, daha iyi yürekli ve alçakgönüllü olmuştu. Kendisinde alışılmış bir şekilde mevcut olan dik başlılık ve sabırsızlık neredeyse tamamen kaybolmuştu."⁷⁰Bu konuda aynı fikirde olan başka insanlar da vardı. Tüm bu değişikliklerin yanı sıra asıl önemli olan yazarın artık çok daha dindar hale gelmesidir.⁷¹

Dostoyevski'nin biyografisine ve eserlerine baktığımız zaman mutlak tekdüzeliğin olmadığını görmek mümkündür. Gençlik yıllarında Çar ve Rusya karşıtı biriyken hapis ve sürgün hayatının ardından tamamıyla Rusya yanlısı ve Çarlık düzeni sempatisini olarak görebiliriz. Bu değişimin temelinde yatan şey ise, "Ölümler Evinden Anılar" romanında da kaleme aldığı gibi hapis yıllarında görmüş olduğu insanlar ve hayatlarıydı. Öte yandan, "Ecinniler" romanını yazana kadar dinden uzak olan Dostoyevski, roman bittikten sonra artık dindar bir hale gelmiştir.

Dostoyevski'nin romanlarına özellikle de başyapıtlarına baktığımız zaman, genel olay örgüleri hemen hemen hepsinde bireysel olarak aktarılmıştır. Nasıl ki, Suç ve Ceza'da kendi özgürlüğü için başkasının özgürlüğünü çiğneyen bir Raskolnikov, ailesinin huzuru için kendini feda edip fuhuş yapan Sonya gibi karakterler varken bu durum Ecinniler romanıyla tezat duruma düşmektedir. Çünkü Ecinniler romanında esas olan birey değil, toplumun belli bir kesitiydi. Dönemin Rusya'sında hacmi gittikçe yükselen nihilistlere ve sosyalistlere karşı yazılmış bir romandır. Kısacası Ecinniler romanı Turgenyev'in nihilizmine, Çernişevski'nin ise sosyalizmine açık bir savaş olarak yazılmıştır. Fakat buna rağmen Çernişevski'nin "*Ne Yapmalı*" adlı romanı Rusya'da bir dönemi kapatıp başka bir dönemi başlatmıştır. Dostoyevski için bu durum böyle değildir. Çünkü bu romanın ana teması da sosyalizmdir ve ona göre sosyalizm insanların değil tanrının sorunudur. Eğer ki bir sosyalizm gelecekse, bunu insanların değil Tanrı'nın getirmesi gerekmektedir diye düşünmüştür. "Ecinniler" romanının Turgenyev'in nihilizmine karşı yazıldığını belirtmişken biraz detaylandırmak gerekmektedir. "Babalar ve Oğullar" ın başkahramanı nihilist Bazarov ile "Ecinniler" in kahramanı Peter Verhovenski ideolojileri açısından birbirlerine yakın benzerlik göstermektedirler. Fakat aralarında sadece bir fark vardır ki o da Dostoyevski'nin bu

⁷⁰ A. G. Dostoyevskaya, *Vospominaniya*, İzdatelstvo "Pravda", Moskva 1987, s. 207.

⁷¹ H. Kandemir, *Dostoyevski Biyografisi*, Çizgi Kitabevi, İstanbul 2014, s. 232.

eserle Turgenyev'in bir adım ötesine geçmiş olmasıdır. Nitekim Turgenyev, romanında nihilizmi tasvir ederken sonucunu resmetmemiştir. Sadece bir nihilizm vardır ve istenen hedefe ulaşmamıştır. Oysa Dostoyevski'nin "Ecinniler" romanında bu durum böyle değildir. Yazar bu romandaki ana düşüncesi her ne kadar Turgenyev'den teslim almışsa da ön gördüğü devrimi de romanda tasvir etmeyi başarmıştır. İkisini birbirinden ayıran temel özellik de budur. Bu devrimi Dostoyevski romanda Şatov'un ağzından Stepan Trofimoviç'e şu şekilde açıklamıştır” *Hiç de halkı sevmezdi bu insanlar. Bu adamlar halk için ne acı çekti, ne de özveride bulundu; yalnızca öyle yaptıklarını sanarak kendilerini avuttular. Üstelik halkı hiç tanımazlardı. Onlarla birlikte siz de, bakar körsünüz Rus halkına karşı. Hele Belinskiy! Gogol'e yazdığı mektubunda apaçık ortadadır. O da bütün dikkatini Fransız sosyalist böceklerine yöneltmiş ve orada kalmıştır! Siz halkı hiç umursamadığınız gibi onu küçük de gördünüz, iğrendiniz halktan. Halk deyince anladığınız Fransız halkıydı çünkü onun da yalnızca Paris'te yaşayanları; Rus halkı da onlar gibi olmadığı için utandınız. Halkı olmayanın Tanrı'sı da yoktur oysa! İnanın bana, halkını anlamayan halkıyla ilişkilerini kesen biri yavaş yavaş anayurduna inancını da yitirir ve sonunda ateist ya da boş vermişin teki olur çıkar. Sizin de bizim de can sıkıcı ateist birer pislik olmamızın sebebi bundan başkası değil.*”⁷²

Şatov'un bu cümlelerinde hedef olan kitle batı hayranı ve halkla olan bağlantısını çoktan koparmış olan aydın kesimdir. Rus insanlarını tanımadıklarını, tamamen yüzlerini Avrupa'ya özellikle Fransa'ya döndüklerini belirtmiştir. Bundan ötürü de Rus halkı ve köylüsü daima utanılacak bir toplum olarak kalmıştır.

Yazar "Ecinniler" romanını yazdığı zaman Rusya'nın geleceği hakkında tahminlerde bulunmuştur. Ona göre, Ecinniler daha doğrusu devrimciler yönetim tarafından sürüldüğü zaman bu sadece sürülmekle kalmayacak aynı zamanda büyük ölümlerle sonuçlanacaktır. Ayrıca ölümler ahlaki değil aksine fiziksel olacaktır.

“Ecinniler” romanı üzerine Nikolay Berdyaev şöyle belirtmiştir:” Dostoyevski, “Ecinniler” de, suç işlemeye varan keyfi insan davranışının biçimlerini daha da derinden incelemiştir. Peter Verhovenski, yanlış ve sahte bir düşünceyi bir saplantı yaparak insan görünümünü yitirmeye kadar vardırıır işi. Onun düşüşü Raskolnikov'unkinden de derdindir. Her şeyi, en kötüsüne kadar her şeyi yapabilir;

⁷²F. M. Dostoyevski, *Ecinniler*, (Çev. Mazlum Beyhan), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2002, s. 44.

düşüncesi uğruna her şeyi mubah sayar kendine. Gözünde insanın önemi yoktur, kendisi de bir insan değildir zaten. Bu yapıtta insanlık ülkesinden çıkıp boğucu, insanlık ötesi bir havaya gireriz. Tanrı tanımayan devrimci sosyalizm sonuç olarak insanlığı yadsımaya varır. Cinayet ve kan kokan bir ortamda yaşamaya başlar.”⁷³

Berdyayev’in sözlerini incelediğimiz zaman, yazarın iki başyapıtında tasvir etmiş olduğu karakterleri kısmen de olsa incelediğini görebiliriz. Onun sözlerinden aslında tefeci kadını bir an bile düşünmeden öldürmüş olan Raskolnikov’un acımasızlığı ve caniliğine rağmen daha sonra manevi dünyasında vuku bulan pişmanlık duygusu onu gözümüzde aklamaya yeterli olmuştur. Bunun böyle olduğunu Berdyayev’in Peter Verhovenski hakkındaki yorumlarına göz attığımız zaman anlayabiliriz. Raskolnikov’un aksine Verhovenski ise pişmanlık duygusunu bilmeksizin tamamıyla bir saplantı uğruna her şeyi yapabilen bir karakter olarak karşımıza çıkmıştır. Eleştirmen, bu iki karakterleri kıyaslarken yazarın diğer karakterlerine de atıfta bulunmuştur. Verhovenski için, posadır o, iyi tohum değildir; Fedor Pavloviç Karamazov gibi, Svidrigaylov gibi ve Smerdyakov gibi, oysa Raskolnikov, Stavrojin, Kirilov, İvan Karamazov görünüşte yitirilmiş olsalar bile, gizil güç olarak, bir gelecek, bir insan yazgısı bekleyebilecek kişilerdir.⁷⁴ Berdyayev’in sözlerinde dikkatimizi çeken bir başka ayrıntı ise şudur ki; Tanrı olmadan hiçbir şeyin olamayacağı vurgusudur. Açıkçası, bu konuda Berdyayev de Dostoyevski gibi düşünmektedir. Daha yukarılarda belirttiğimiz üzere, sosyalizm ancak ve ancak Tanrı’nın isteğiyle olacaktır. Tüm bu karakterleri ele alırken Dostoyevski’nin insanın ruhunu ve iç dünyasını ne kadar orijinal ve detaylı bir şekilde tasvir ettiğini anlayamamamız imkânsızdır. İnsanların çektiği vicdan azapları, olayların arkasında yaşadıkları pişmanlıklar, insanların ruhunun derinliklerinde yatan suç işleme duygusu, tüm bunların hepsini Dostoyevski usta bir şekilde gözler önüne sermiştir. Berdyayev bu romanda özellikle Stavrogin karakterine dikkat çekmiştir. Ona göre bu karakter; gururlu, yakışıklı, aristokrat ve oldukça da güçlü bir karakterdir. Stavrogin’in soğuk ve güzel yüzünün daha doğrusu maskesinin altında gizli tutkular, büyük düşünceler ve güçler gizlenmiştir. Romanda Stavrogin’in gizemi direkt olarak verilmemiştir. Bunu keşfedebilmek için de romanı daha derinlemesine okumak gerekmektedir. Berdyayev’e göre romandaki “Ecinniler” Stavrogin’in

⁷³ N. Berdyayev, *Dostoyevski* (Ender Gürol Çev.), Mayıs, 1984, İstanbul, Adam Yayıncılık, s. 76.

⁷⁴ A.g.e. s. 76.

ölümünden sonra başlamıştır. Stavrogin sönmüş, gücü tükenmiş ve daha sonrasında ise ölmüştür. Ölümünün ardından artık romanda Stavrogin yoktur fakat aslında görünen öyle değildir. Buna rağmen romanda hala sadece Stavrogin vardır ve ondan başka da hiç kimse, hiçbir şey yoktur. Romanın sembolik trajesi de budur. Bundan ötürü de romanda iki düşünce ve içerik mevcuttur. Roman Rus yaşamının gerçekçiliği, karakter çeşitliliği ve realistik bir fabulayla oluşturulmuştur. Bu yüzden, Berdyaev'e göre romanda bazı yetersizlikler de mevcuttur. Örneğin, 60'lı yıllardaki devrim eylemleri romanda anlatıldığı gibi değildir. Bu realist romanda da bazı sanatsal eksiklikler mevcuttur. Romanda aslında biraz arka planda gibi gözüke de önemli bir karakter daha vardır ki o da Krillov'dur. Çoğu karakterde yazara dair farklı özellikleri bulmak mümkündür. Krillov karakterinde ise yazar, tüm romanlarında olduğu gibi Tanrı sorunsalını işlemeye çalışmıştır. Tanrı ve özgürlük kavramlarını bu karakterde analiz edebiliyoruz. Krillov, özgürlüğünü kazanabilmesi için intihar etmesi gerektiğini düşünmektedir. Çünkü ona göre bu en büyük özgürlüktür. Bunu da romanın birçok yerinde Stavrogin ve Verhovenski ile intihar üzerine yapmış olduğu konuşmalarda görebilmek mümkündür. Krillov kendini öldürmek istediğini Verhovenski'ye söyler ve buna karşılık olarak da Verhovenski ona:” *Biliyor musunuz yerinizde olsam özgür irademi başka birini öldürerek gösterirdim, kendimi öldürerek değil. Hem böylece daha yararlı da olabilirdiniz. Korkmuyorsanız eğer kimi öldüreceğinizi söyleyebilirim size. Böylece, belki bir gün kendinizi öldürmeniz de gerekmez*”⁷⁵ der. Bunun üzerine Krillov ise düşüncelerini şöyle dile getirir:” *Bir başkasını öldürmek özgür irademi göstermemin en aşağılık yolu olurdu. Tam sana göre bir şey bu. Ben sen değilim: Ben en yüce yolu seçecek ve kendimi öldüreceğim.*”⁷⁶ Sohbetin ilerleyen bölümlerinde ise Krillov artık düşüncesinde daha da ileri giderek şöyle söyler:” *İnsanları kurtarmanın tek yolu budur. Peki bunu kim kanıtlayacak. Ben! Bir ateist, Tanrı'nın var olmadığını kavrar ve bunu kavradığı anda nasıl kendini öldürmez, anlayamıyorum. Tanrı'nın var olmadığını kavramak ve bunu kavradığın anda kendinin Tanrı olduğunu kavrayamamak tam bir saçmalık; yoksa hemen o anda öldürür insan kendini. Bunun bilincine vardın mı sen artık çarsın, kendini öldüremezsın. Ama önce birinin ne yapıp edip kendini öldürmesi gerekir; yoksa kim başlar, kim kanıtlar? Bu ben olacağım, başlamak ve kanıtlamak için kendimi öldüreceğim. Arzularımın dışında Tanrı'yım ve mutsuzum, çünkü irademi*

⁷⁵ F. M. Dostoyevski, *Ecinniler* (Mazlum Beyhan, Çev), 2012 Nisan I. Basım, İstanbul, İş Bankası, s. 777.

⁷⁶ F. M. Dostoyevski, *Ecinniler* (Mazlum Beyhan, Çev), 2012 Nisan I. Basım, İstanbul, İş Bankası, s. 777.

ortaya koymak zorundayım. Bütün insanlar mutsuz, çünkü iradelerini açıklamaktan korkuyorlar.”⁷⁷ Bu konuşmaların ardından Krillov artık tamamen karar verdiğini ve özgürlüğünü kazanmanın sırası geldiğini belirtmiştir. Bunun üzerine kapalı bir odaya girmiştir. Verhovenski kapının dışında beklemektedir ve sonunda Krillov tetiğe basmıştır ve artık özgür olmuştur. Aslında onun bu mücadelesi Tanrı ile yarış mücadelesidir. Yarışı kazanmıştır fakat vahim olan şudur ki; kimse onun bu mücadelesinin farkına bile varmamıştır. Krillov karakterinde fark etmiş olduğumuz başka bir ayrıntı ise şudur; Dostoyevski karakterlerini yaratırken onlara ilk başta biçmiş olduğu kaftanı o karaktere giydirmiş ve roman ya da karakterin yapması gereken eylem bitene kadar da kaftanı çıkarmasına izin vermemiştir. Kısacası karakterin taşımış olduğu özellikleri sonuna kadar bilinçli bir şekilde yansıtmış olmasıdır. Bu konuşmaların ve olayların ardından anlıyoruz ki; Krillov’un bir davası vardır ve bu davasını tüm zıt düşüncelere rağmen gerçekleştirmiştir. Önemli olan kimin ne düşündüğü değildir asıl önemli olan onun davasının gerçekleşip gerçekleşmeyeceğidir. Dostoyevski karakterlerine göz attığımız zaman; bir insanda olması gereken en önemli şeyin özgürlük olduğunu görebiliriz. Bunu da “*Yeraltından Notlar*”, “*Ölümler Evinden Anılar*”, “*Ecinniler*”, “*Suç ve Ceza*” romanlarındaki karakterlerde gözlemledik. Ona göre Hristiyanlık özgürlük dinidir. Fakat bu özgürlüğe ulaşma aşamasında, karakterler çaba sarf ederken ruhlarında çelişen farklı duygular ve güçler de meydana gelmektedir. Bu anlamda özgürlük ulaşılması zor bir hedef olarak algılanmaktadır. Özgürlüğe giden yolda karakterler için bir başka tehlike daha vardır ki o da sahip olduğu düşüncenin tamamen esiri olmaktır. Gözü dönmüş bir şekilde Stavrogin’e inanan Verhovenski, kendi düşüncesinin gerçekliğini kanıtlamak için intihar eden Krillov ve Rus halkına olan inancının propagandasını Stavrogin’e yapan Şatov, tüm bu karakterler düşüncelerinin esiri ve kölesi olmuşlardır. Fakat aslında Verhovenski, Krillov, Şatov ve romandaki diğer karakterlerin hepsi Stavrogin’in manevi çocuklarıdır. Çünkü bünyesinde en zıt durumları barındırıyordu: hem Tanrı’ya inanıyordu, hem de inançsızdı. Romanın bir bölümünde Krillov Stavrogin için şöyle demiştir: “*Stavrogin inanırsa inandığına inanmaz, inanmazsa inanmadığına inanmaz.*” Neredeyse romanın tamamında Stavrogin’in gizemini ortaya çıkarma düşüncesi vardır. Karakterin içindeki manevi karışıklık ve bu karışıklığın da ilk başlarda çevresindeki kişileri sonrasında ise

⁷⁷ A.g.e, s. 779.

tüm şehri ele geçirmesi ve yine aynı şekilde karakterin kişisel çöküşü Dostoyevski için Rusya'nın geleceğini ilgilendiren dini bir kriz olarak tasvir edilmiştir. Yazar, "Ecinniler" in tüm eylemlerini ana karakterin kişiliği etrafında toplamayı başarabilmiştir. Stepan Verhovenski, Stavrogin'in manevi babası, Lizaveta, Maria Timofeyevna ve Şatov'un karısı gibi karakterler Stavrogin'in trajik kaderinin birer parçasıdır. Şatov, Krillov, Şigalyev, Verhovenski kendi hayatlarını yaşamaya başlayan ve Stavrogin'in düşüncesini taşıyan karakterler iken Liputin, Lebyadkin, Virjinski, Erkel gibi karakterler ise romanda Ecinniler olarak tasvir edilmişlerdir. Yazarın böylesine farklı farklı karakterler yaratmasının sebebi ise, devrim eylemlerinde, isyanlarda, intiharlarda ve kavgalarda Stavrogin'in manevi mücadelesinin nasıl olduğunu ortaya koymaktır ve Dostoyevski'ye göre, Ecinnilerin herhangi bir Rus köyünde işlemiş olduğu suçların Raskolnikov'un cinayetinden yüz kat daha kötüdür. Bu düşünceler üzerine V. V. Rozanov şöyle belirtmiştir: "Dostoyevski, adeta sarhoş ve sinirli bir kadın gibi Rusya'ya yapıştı, benimsedi ve Rusya'nın peygamberi oldu, üstelik dünyanın peygamberi ve çok eskilerin ise şarkıcısı olarak kalmıştır"⁷⁸.

Rozanov'un yapmış olduğu eleştiride Dostoyevski'yi dünyanın ve çok eskilerin peygamberi ve şarkıcısı olarak ifade etmesi tesadüf değildir. Bu sözleri ifade ederken Dostoyevski'nin Rusya'nın geçmişine iyi bir şekilde vakıf olduğu belirtmek istemiştir. Rusya'nın geçmişini görmezden gelmeyecek ve kendi dönemine ışık tutarak eserlerini aktarmıştır. Özellikle *çok eskilerin şarkıcısı olmuştur* sözüyle, Eski Rusya'ya atıfta bulunmuştur. Eski Rusya'daki dönem şartlarını ve olayları göz önünde bulundurmıştır. Bunların yanı sıra Rozanov yazmış olduğu makalesinde Dostoyevski'nin romanda Neçayev olayını ele alırken ağırlıklı olarak dini yönden incelediğini belirtmiştir. Yazar için sosyalizm ve devrim daima içinde ateizmin izlerini barındırır, çünkü eğer Tanrı yoksa her şey mubahtır. Bu yüzden de yazarın "Ecinniler" romanı dünyaya yaklaşan felaketler üzerine yazılmış büyük bir kehanet romanıdır. Aynı zamanda insanları bu tür olaylara karşı uyarı niteliğinde yazılmış bir romandır. Dostoyevski Neçayev olayından sonuç çıkaran tek kişidir ve çıkarmış olduğu sonuç da şu şekildedir: dünyaya doğru bazı Neçayevler ve onun gibi devrimci "Ecinniler" yaklaşmaktadır. Bunlar amaçlarına ulaşabilmek için her şeyi yapacaklardır. Öte yandan, "Ecinniler" romanına göre; Rus Nietzschecileri olan Stavrogin ve Krillov galip gelen ve öndekiler olarak, devrimciler

⁷⁸ V. V. Rozanov, *Opavşiyе Listya*, Direk-Media, Moskova 2015, s. 215.

ise “Ecinniler” olarak tasvir edilmişlerdir. Bu yüzden Stavrogin, diğerlerine göre çok daha karışık bir karaktere sahip olduğu ve sosyalist düşünceye sahip olduğu için Peter Verhovenski onun Rus devrimine öncülük etmesini istemiştir. Romanda Stavrogin’in yapmış olduğu her şey aslında insanüstü olmanın can çekişmesidir. Oysa ki, doğumundan beri ona yüksek bir değer bahşış edilmiştir fakat o tüm her şeyi ve Tanrı’yı inkâr ederek başka şeylere dalmıştır. Stavrogin’in kendini öldürmesi aslında hiçbir şeyi değiştirmemiştir. Çünkü daha hayattayken manevi ölümü gerçekleşmiştir. Ruhunun çürümesi ve dağılması manevi çocuklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu manevi çocuklar da tüm karşıt durumları onun ruhunda cisimleştirmişlerdir.

19. yüzyıl Rus edebiyatı eleştirmeni Nikolay Konstantinoviç Mihaylovski, Dostoyevski ve eserleri ile ilgili çeşitli yorumlar yapmıştır. Ona göre; yazarın kendine has bir özelliği ve tekdüzeliği vardır ve düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:” *Günlerdir Dostoyevski’nin son romanı “Ecinniler” i okuyorum. Fakat okurken aklıma şöyle bir soru geldi: Yazar hangi sebepten ötürü 14. ve 16. yüzyıl Avrupa yaşamını bu tür romanlarına konu etmiyor? Sonuçta orda onun psikolojik alanı ile ilgili oldukça büyük bir alan var ve o bunu değerlendirmiyor. Tüm bu alçak insanlar, şeytanlar, adeta iskelet gibi dans edenler, vebanın kol gezdiği zamanlarda verilen ziyafetler, egoizm ve günahların fazlasıyla işlenmesi aslında Dostoyevski için ne kadar da uygun konulardır.*” Yazarın yeni romanındaki karakterleri farklı şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Mihaylovski de özellikle yazarın kabiliyetinin daha iyi anlaşılabilmesi için bunu birkaç şekilde ifade etmiştir. İlk olarak “Ecinniler” romanında yazara ait olmayan ve kaba bir şekilde tasvir edilmiş birkaç figür bulunmaktadır. Bunlar da karşımıza, “*bugünlerde hiç hayalet yok her şey olduğu gibi*” diyen genç adamlar ya da mutsuz öğrencilerin acılarını insanlara duyurmak ve onları protesto yapmaya ikna etmek amacıyla şehirden şehir dolaşan genç kızlar olarak çıkmaktadır. Bu tür örnekler yazar tarafından düşünülmemiş ve aynı şekilde hissedilmemiştir. Fakat bunların yanı sıra, o dönemdeki Rus edebi eserleri ile aynı eşitliği gösteren düşünceler de mevcuttur. Bunlar gerek romandaki rolleri olsun, gerek ahlaki düşünceleri bakımından ve gerekse şiirsel çerçevede oldukça çeşitli düşüncelerdir. Fakat buna rağmen Mihaylovski tüm bunları bir kategoriye koymuştur çünkü hepsi Dostoyevski’ye ait bağımsız düşüncelerdir ve bunlara paralel olan düşünceleri diğer Rus roman yazarlarının eserlerinde görebilmek mümkündür. Örnek olarak, kırklı yılların idealist tiplmesi oldukça kullanılan bir

tiplenmiştir. Dostoyevski de bu tiplenmeyi kullanmıştır fakat aynı şekilde değil, bu tiplenmenin her defasında yeni ve farklı özelliklerini ortaya koymuştur. Çünkü asıl amacı; yazıla yazıla eskimiş bir konuyu kendine has saflık ve orijinallikle gözler önüne sermektir. Mihaylovski özellikle romanın karakterlerine ve kişisel özelliklerine yoğunlaşmıştır. Ona göre Stavrogin; oldukça güçlü bir karaktere ve demir gibi iradeye sahip yakışıklı ve aristokrat birisidir ve genç yaşlarından itibaren inançsızlığa kapılarak kendi iradesiyle manevi arayış içine giren bir karakterdir. İzlanda'ya gitmiş bunun yanı sıra Yunanistan'daki kutsal yerleri ziyaret etmiş ve hemen tüm dünyayı gezmiştir. Amerika'da iki kişiyi kendi düşünceleriyle telkin etmiştir. Bunlar; Şatov ve Krillov'dur. Şatov'a eğer Tanrı'ya inanç yoksa Rus halkı ve ona olan inanç da olmayacaktır gibi düşüncelerden bahsetmiştir. Krillov'a ise; Tanrı'nın öldüğünü yani onun insanları unuttuğunu ve bu yüzden de onun varlığının insanlar açısından bir öneminin olmadığını söylemiştir. Devamında ise; bunun bilincinde olan bir insan kendini Tanrı ilan etmeli ve ona göre davranmalıdır diye belirtmiştir. Bunu göstermenin en iyi ve tek yolu ise kendini öldürmektir. Çünkü bir insan sadece bu şekilde kendi yaşamının sahibi olduğunu ispatlayabilir. Mihaylovski'nin yapmış olduğu yorumlamalara baktığımız zaman Stavrogin karakterinin gerçekten de ne kadar karışık ve zor bir karakter olduğunu anlamamak mümkün değildir. Bir yandan Tanrı olmadan Rus halkının da olamayacağını vurgularken öte yandan ise Tanrı'nın çoktan öldüğünü ve bilinçli insanın Tanrı olması gerektiğini bunu yapar yapmaz da yaşamına son vermesi gerektiğini vurgulamıştır.

Stavrogin, İsviçre'de can sıkıntısından Peter Verhovenski'nin kurmuş olduğu devrimci örgüte dâhil olmuştur. Fakat bunlar aslında çok da önemli olaylar değildir. Romanın asıl başladığı yer, Stavrogin'in annesi, General, Peter'in babası ve Stavrogin'in bakıcısının yaşadığı köyde başlamaktadır. Eleştirmen Mihaylovski'ye göre Verhovenski karakteri ise; 1840'lı yıllarda Rus toplumunda ilerici görüşü benimseyen liberaller arasındaydı. Verhovenski, oğlu Petruşa'yı ömründe yalnızca iki defa görmüştür. İlki doğduğunda, ikincisi ise oğlu Petersburg'a üniversiteye girmeye hazırlanırken görmüştür.⁷⁹ Böylece Dostoyevski bize Stepan Trofimoviç Verhovenski'nin 1840'lı yıllardaki tüm liberaller gibi belli bir dereceye kadar sorumlu olduklarını göstermek istemiştir. Romanda, tüm liberaller Stepan Verhovenski'nin etrafında toplanmıştır. Sürekli politika ve düzen hakkında sohbet ederler ve birbirlerini

⁷⁹ F. M. Dostoyevski, *Ecinniler* (Mazlum Beyhan, Çev), 2012 Nisan I. Basım, İstanbul, İş Bankası, s. 29.

bu yönde daha da geliştirmeye çalışırlardı. Yine bir sohbet esnasında, Peter Verhovenski ve Nikolay Stavrogin şehre gelmiştir. Küçük Verhovenski bu gelişinin boşuna olmadığını ve İsviçre'deki gizli bir örgütün ona vermiş olduğu bir görevle geldiğini belirtmiştir. Bu görev ise, tüm Rusya'da halkı yeni bir düzen düşüncesiyle ortak noktada toplamak ve bu anlamda büyük bir devrim hareketine hazırlık yapmaktır. Öte yandan, Stavrogin'in de kendine göre bir entrikası vardır. Lizaveta'ya aşık olmuştur. Stavrogin'in yanı sıra Petruşa'da kendi entrikasında yaşamaktadır. Ona göre; devrimin başarılı olabilmesi için insanları etkileyen bir lider olması gerekmektedir ve bu özelliği de kendine görememiştir. Fakat Stavrogin'in her anlamda bir dolandırıcı olduğundan da şüphesi yoktur. Bir gece açık havada, Petruşa tüm planlarını Stavrogin'e anlatmıştır. Planları ise şu şekildedir: tüm her şeyi yıkmak, yepyeni bir düzen getirmek, dünyanın bugüne kadar hiç görmediği bir yıkım yapmak, Rusya'yı tamamen bulandırmak...

Bu tür düşüncelere sahip olan Peter Verhovenski'nin romanda bahsedilen "Ecinniler" den sadece bir tanesi olduğunu söylemek mümkündür. O dönemlerde bu tür yıkım hayalleri olan devrimci, ateist Ecinnileri yazar bu romanda bir araya getirmiştir. Romanda Peter Verhovenski'nin dışında Stavrogin'le bağlantı içinde olan hemen hemen tüm karakterler ölmüştür. Peter Verhovenski'nin başında olduğu örgüt Şatov'u öldürmüştür. Ölü bedenini ise göle atmışlardır. Tıpkı Neçayev gibi Petro da çetesinin üyelerini kanla kuşatmıştır ve artık tüm hepsi tamamen onun ellerindedir. Bu cinayetin ardından, Verhovenski bu düzensizliğin suçunu kendi üstüne alan Krillov'u intihara sürüklemiştir. Böylece roman oldukça trajik bir şekilde son bulmuştur. Tüm karakterler ölmüştür ve sadece Stepan Verhovenski'nin kaderinde ufak bir gelişme yaşanmıştır. O da şudur ki; yaşamının sonlarında nihai olarak eski şeylerle bağlantılarını koparıp Rusya'ya geri dönmek istemiştir. Çok uzakta olduğu için dolayısıyla gidememiştir, hasta ve zayıf düşmüştür ve bu yüzden de fazla uzaklara gidecek durumda değildi. İstasyonda dini sohbet eden bir kadınla tanışmıştır ve kadından ona biraz İncil okumasını rica etmiştir. Stepan Verhovenski kadını dinlerken oldukça duygulanmıştı ve sanki ona İncil'in en güzel yeri olan İsa'nın bir bedenden Ecinnileri nasıl çıkardığı ve Ecinnilerin ona domuzların bedenlerine girmek için ricada bulunduğu bölümü okuyormuş gibi geldi. İsa Ecinnilere izin vermişti, domuzların bedenlerine girmişlerdi hepsi yollarını şaşırmış ve denize dökülmüşlerdi. Stepan Verhovenski, romanda huzurlu

ve mutlu bir şekilde ölen tek karakterdir. Tanrı tanımaz bir karakter olarak görülse de aslında öyle değildir. Tanrı'ya inanmıştır fakat herkesin inandığı gibi değil başka bir şekildedir inancı. Bunu ömrünün son döneminde İncil dinlediği sahnede görebilmek mümkündür. Üstelik yaklaşık otuz yıldır İncil'in kapağını dahi açmamıştır. Fakat buna rağmen İncil'i dinlerken duygulanması aslında ruhunun derinliklerinde Tanrı inancının var olduğunu göstermektedir.

Dostoyevski, devrimin Rusya'ya ve tüm dünyaya büyük felaketler getireceğini önceden ön görmüştür. Zaman geçtikçe de onun ne kadar haklı olduğu gün yüzüne çıkmıştır. Bu da “Ecinniler” romanında başarılı bir şekilde ele alınmıştır. Rusya'da o dönemlerde on yıl sonrası için ön görülen her şeyin gerçekleştiği bu roman, hem o dönemlerde hem de uzun zamanlar geçmesine rağmen hala tam olarak anlaşılmamıştır. Bazı eleştirmenler bu romanı “saçmalık” ve “iftira” olarak nitelendirmişlerdir. Bunlardan en belirgin olanı ise İ.S. Turgenyev'dir. Turgenyev, Tolstoy'a katılarak bu konudaki görüşünü şu şekilde dile getirmiştir: *”Dostoyevski devrimcilerin çatışmalarını iyi bir şekilde aktaramamıştır.Devrimcileri sadece dış görünüşlerine göre yargılamıştır.Fakat asıl önemli olan onları iç dünyasına göre yansıtmaktır.”*⁸⁰ Fakat Turgenyev'in bu eleştirisini incelerken şunu da unutmamak gerekir ki Dostoyevski bu romanı henüz yeni yazmaya başlarken bile nihilistleri ve sosyalistleri basit bir şekilde teşhir etmekten kaçındığını da bizzat kendisi belirtmiştir. Romana lider figürü olarak Stavrogin karakterini eklerken bizlere şunu göstermeye çalışmıştır. Rusya'nın trajedisi, daima en iyi olmak isteyen liderlerin inançsızlıkla ve kara bir çukurdan başka hiçbir şey vermemesinden ibarettir. Ve böylelikle de Stavrogin'le birlikte çevresindeki kişilerde de bu tür olumsuz özellikler tezahür etmiştir. Bu kişiler de Şatov, Krillov, Lizaveta ve Petruşa'dan başkası değildir.

19. yüzyıl Rus edebiyat eleştirmeni V.S. Solovyev, yazarın “Ecinniler” ve “Suç ve Ceza” romanları arasında sistemsal bir benzerlik olduğunu vurgulamıştır. Bu benzerlik ise romanın oluşum sürecinin temelinde yatmaktadır. “Ecinniler” romanının o dönemlerde yaşanan Neçayev olayından esinlenerek yazıldığını yukarı bölümlerde belirtmiştik. Solovyev bu bağlamda, “Suç ve Ceza”nın da aynı şekilde yazıldığını vurgulamıştır. Romanın yazılmasına esin kaynağı olan olay şu şekilde gelişmiştir:

⁸⁰V. F. Bulgakov, *L. N. Tolstoy v posledniy izni*, Gosudarstvennoe izdatelstvo hudojestvennoy literaturı, Moskova 1957, s. 158.

odönemde Moskova Üniversitesi'nde öğrenci olan Danilov bazı planlar doğrultusunda tefeci bir adamı paralarını alarak öldürür. Bu haberden etkilenen Dostoyevski de aynı suçu Raskolnikov karakterinde işleyerek romanı yazmaya başlar. Solovyev'e göre; bu romanların manası her ne kadar çoğu kişi için anlaşılmaz gelse de aslında çok basit ve anlaşılırdır. "Ecinniler" romanındaki ana karakter, belli bir görüşün temsilciliğini yapmaktadır. Bu temsil ettiği görüşe göre de cinayet işlemek çok normaldir. Ona göre; sadece anlamsız hukuk kurallarını yıkmak ve toplumsal ön yargıya meydan okumak gibi görünen bu düşünce daha sonraları vicdanını zorlayan büyük bir günah ve ahlaki çöküş olarak görünmüştür. "Ecinniler" romanı her ne kadar konu olarak derin görülme de, önemli derecede geniş ve karışık bir konudur. Çünkü ana konuya göz attığımız zaman, kendilerince Rusya'ya barış getireceklerini düşünen insanlar vahşice insanlar öldürmüşlerdir ve düşündükleri tek şey ise belirlemiş oldukları hedeflerdir. Bu bağlamda da bu romanın toplumsal çerçevedeki manası oldukça önemlidir. Romanda önemli yer tutan toplumsal olaylara yer verilmiştir. Bunların yanı sıra bu toplumsal olaylar dini çerçevede yargılanarak toplum için en iyi çıkış yolu da yine burada aranmıştır. Dostoyevski, sadece suç işleyerek doğru yolu bulan insanları yargılarken onların karşısına ise temelinde Hristiyanlık bulunan dini bir ideal koymuştur. Ve romandaki "Ecinniler" in de Hristiyanlık dinine dönüşü tek çıkış yol olarak aktarılmıştır.

V.S. Solovyev'in yapmış olduğu yorumlara dayanarak Dostoyevski'nin özellikle de başlıca eserlerinde Hristiyanlığı insanın kurtuluşu olarak verdiğini görebiliriz. Bu hem "Suç ve Ceza" da Raskolnikov'la, hem "Ecinniler" de Stavrogin'in kurtuluşuyla ve hem de "Karamazov Kardeşler" de Dimitri Karamazov'la karşımıza çıkmaktadır. Kahramanların hepsinde de cinayetlerle sonuçlanan suçlar mevcuttur fakat yazar bu cinayetlerin ardından kahramanları mâhkum etmemiştir ve Hristiyanlık sayesinde manevi olarak kurtulmalarını sağlamıştır. Bu da aslında yazarın kahramanlara ne kadar önem verdiğini açıkça göstermektedir.

Yazarın romanlarındaki Hristiyanlık olgusuna dair Nikolay Berdyaev şöyle belirtmiştir: "Hristiyanlık, bize tüm kişiliklerde kutsal bir şeyin olduğunu ve onun da yücelikle bağlantılı olduğunu öğretmektedir. Ve hatta en düşmüş insanın ruhunun derinliklerinde dahi Tanrı'ya ait bir şeyler bulabilmek mümkündür. "Ecinniler"

romanındaki ahlaki kuralları yıkan devrimci Ecinnileri de bu bağlamda ele alabiliriz. Ecinniler dünyada kötülük olduğu için Tanrı'nın var olmadığını sürekli olarak öne sürmüşlerdir. Fakat bunun cevabı romanda defalarca aktarılmıştır. Onların öne sürdüğü görüşün aksine, kötülük var olduğu için Tanrı da vardır ve kötülüğün olması aslında Tanrı'nın varlığının tek kanıtıdır. Çünkü eğer dünya sadece iyiliklerle donatılmış olsaydı Tanrı'ya gerek kalmazdı ve tek tanrı da iyilik olurdu. Tanrı var çünkü kötülük vardır ve yine Tanrı vardır çünkü özgürlük de vardır.”⁸¹ Nikolay Berdyaev bu yorumunda yazarla aynı düşünceye sahip olduğunu göstermektedir. Çünkü Dostoyevski de aynı şekilde özgürlüğün sadece Tanrı aracılığıyla olacağını düşünmüş ve romanlarında da bu şekilde ele almıştır.

M.M. Bahtin, romanı içerik bakımından ele almıştır. Ona göre; “Ecinniler” romanının içerik özelliği Dostoyevski'nin sanatsal bakış açısını birçok anlamda düzeltmektedir. Böylece, Dostoyevski'nin sanatsal anlayışını bir oluşum süreci olarak değil de karşılıklı olarak tümüyle bir arada bulunma gibi gören ve bu anlamda detaylı bir şekilde inceleyen M. Bahtin, kahramanların geçmişlerini görmezden gelmiştir. Çünkü kahramanları geçmişe dair hiçbir şey hatırlamazlar. Bu yüzden yazarın bu romanında, nedensellik, köken, geçmişe dair herhangi bir açıklama yer almamıştır. Karakterlerinin hiçbir şey hatırlamamasının, geçmiş ve tamamen deneyimlenmiş bir şey olma anlamında hiçbir yaşam öyküsüne sahip olmamalarının nedeni budur. Kendi geçmişlerinden onlar için şimdiye ait olmaktan çıkmamış olan şeyi, hala şimdi olarak deneyimledikleri şeyi hatırlarlar yalnızca: Cezasını çekmedikleri bir günahı, işledikleri bir suçu, bağışlanmış bir kötülüğü. Dostoyevski romanlarının çerçevesine kahramanlarının yaşam öykülerinden yalnızca bu tür olguları dâhil etmiştir çünkü bunlar onun eş zamanlılık ilkesine uygundur. Dolayısıyla Dostoyevski'nin romanlarında nedensellik yoktur, başlangıç yoktur.⁸²

“Ecinniler” romanı 19. yüzyılın ikinci yarısında yayımlanmıştır ve o dönemlerde toplumda yer edinmiş olan nihilizm, ateizm ve sosyalizm akımlarının yanı sıra Batı'nın Rusya'ya ve Rus halkına olan etkileri de yazar tarafından ele alınmıştır. Çıkarmış olduğumuz sonuç ise Krillov'un intiharı aslında ateizmin Rusya'daki yok oluşudur.

⁸¹N. A. Berdyaev, *Dostoyevski (Gürol Ender, Çev)*, Adam, İstanbul 1984, s. 87.

⁸²M. M. Bahtin, *Dostoyevski Poetikasının Sorunları* (C. Soydemir, Çev.), Metis Yayıncılık, İstanbul 2004, s.77-78.

Yazarın vermek istediği asıl mesaj şudur ki: Rus insanının özü ne Batıda ne de herhangi akımda gizlidir. Bunların aksine tamamen Tanrı'dadır. İnsan Hristiyanlık dinine yüzünü çevirerek Tanrı'yı bulup özgür olmalıdır.

2.1.4. Karamazov Kardeşler Üzerine Eleştiriler

Çalışmamızda son olarak Dostoyevski'nin en önemli başyapıtı olarak var sayılan “Karamazov Kardeşler” romanı üzerine yapılan eleştirileri incelemeye çalışacağız. Karamazov Kardeşler, Dostoyevski'nin diğer romanlarında sürekli kullandığı dedektiflik hikâyesi tekniğinin en mükemmel örneğidir.⁸³ Roman ile ilgili yorum ve eleştirilere başlamadan önce “Karamazov” soyadının kökenine inmekte fayda vardır. Yazarın bu soyadı seçmiş olması tesadüf değildir. Türk kökenli olan “kara” kelimesine dayanarak bu aileye “Karamazov” soyadını vermiştir. Nitekim romanın bir bölümünde Snegirev'in eşi Aleksey Karamazov'u “kara yağız” olarak çağırmıştır. Romanın geneline baktığımız zaman, baba ve oğulları arasındaki genel problemler büyüyerek aileyi dağılmaya sevk etmiştir. Bundan dolayı “kara” sıfatı ile bağlantı kurmak çok da zor değildir. Dostoyevski, Rus edebiyatında ve yazmış olduğu eserler arasından en ağır üsluplu romanı “Karamazov Kardeşlerin” ilk biten bölümlerini Moskova'ya giderek *Russkiy Vestnik* dergisine teslim etmiştir. 1878 yılının Kasım ve Aralık aylarında da romanın üçüncü kitabı üzerine yoğunlaşmıştır. 1879 yılının Ocak ayında da bu kitap bitirilerek dergiye gönderilir ve 1 Şubat 1879'da *Karamazov Kardeşler Russkiy Vestnik* ilk on üç bölümüyle yayınlanmaya başlar. İlk üç kitaptan oluşan başlangıç kısmı, on üç bölüm, hem okuyucular hem de eleştirmenler arasında büyük bir heyecan dalgasının doğmasına yeter de artar. Kitap oldukça büyük ilgi toplamıştır. Gazetelerde yazarın orijinallliği vurgulanmakta, keskin zekâsına ve çağının sorunlarına çözüm bulma gayretine dikkat çekilmektedir. Eleştirmenler roman ve çağdaş Rusya sorunları arasındaki aktüel bağı ön plana çıkarmaktadırlar.⁸⁴ Görüldüğü üzere, roman iki yılı aşkın bir sürede tamamlanmıştır. Bunun en belirgin özelliği ise, hem üslup hem de dil bakımından oldukça ağır olmasıdır.

Günümüzde de yazarın başyapıtlarından biri olarak var sayılan bu roman aynı zamanda içinde hayata ve dini inançlara dair farklı düşünceler barındırmaktadır.

⁸³ V. Nabokov, *Rus Edebiyatı Dersleri*, (Çev. Y. Yavuz, F. Özgüven, A. N. Akbulut), İletişim, İstanbul 2013, s. 193.

⁸⁴ H. Kandemir, *Dostoyevski Biyografisi*, Çizgi Kitabevi, İstanbul 2014, s. 263.

Romandaki farklı düşünce yapılarını açıklayacak olursak; aile yapıları, insanlar ve kilise arasındaki ilişkiler, sosyal dengesizlik, fakirlik, cinayet, aşk gibi konular işlenmiştir. “Karamazov Kardeşler” üzerine yapılan eleştirileri detaylı bir şekilde incelemeden önce romanın temellerine göz atmakta fayda vardır. “Ecinniler” ve “Suç ve Ceza” romanlarında olduğu gibi bu romanı yazmaya başlamadan önce de yazarı etkileyen bir olay gerçekleşir. Dostoyevski Sibiryâ sürgününde babasını öldüren bir mâhkumla tanışır. Bu olay üzerine temelinde baba katiliği yatan romanı yazmaya karar verir. Fakat romanı yazmaya başlamasındaki tek etken bu değildir. Sert mizacı olan babasının etkisi bu yapıtın ortaya çıkmasında büyük bir role sahiptir. Bu bağlamda Sigmund Freud, temelinde baba katiliği yatan bir romanın rastlantı olarak ortaya çıkmadığını belirtmiştir. Freud’a göre, Dostoyevski babasından nefret etmiş ve ölmesini istemiştir fakat babasının ölümünden sonra böyle düşündüğü için pişmanlık duymuştur.⁸⁵Dostoyevski için baba katiliğinin sadece toplumsal yozlaşmanın belirtilerinden biri olarak işlendiği düşüncesi de bu konu hakkında bir başka kanı olmuştur.⁸⁶Dostoyevski için sadece bir roman yazarı değil aynı zamanda iyi bir düşünür, felsefeci ve psikolog olduğu da söylenmiştir. Bu romanında tüm bunları detaylı bir şekilde görebilmekteyiz. Bu yüzden, eleştirmenler romana dair eleştirilerini yaparken öncelikle ne kadar karışık ve buhranlı bir roman olduğunu belirtmekten hiçbir zaman kaçınmamışlardır.

“Karamazov Kardeşler” sadece Dostoyevski’nin sanatının bir sentezi değil, aynı zamanda kendi yaşamının da yansımasıdır. Nitekim bu romanda özellikle çocukluğunun son yıllardaki hatıralar bir araya toplanmıştır, romandaki olayların geçtiği şehir Staraya Rusya’yı ve Darovoye, Çermak, Mokroye gibi çevresindeki köyleri yansıtmıştır. Romanda dört kardeş ve babaları Fyodor Pavloviç arasında çıkan anlaşmazlıklardan bahsedilmiştir. Fyodor Pavloviç ihtiyar bir toprak ağasıdır, iki defa evlenmiş ve Gayri meşru birlikteliğinden olan Smerdyakov’la birlikte toplamda dört oğlu vardır. İlk eşinden Dimitri Fyodoroviç, ikinci eşinden ise İvan, Alyoşa Fyodoroviç dünyaya

⁸⁵S. Freud, *Dostoyevski ve Baba Katiliği*, çev. Selahattin Hilav, Önsöz, Karamazov Kardeşler, İletişim Yay.2001, İstanbul, s.13-20.

⁸⁶Şahin, D.,*Dostoyevski’de Tanrı ve Din*, (Yüksek Lisans), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2016.

gelmiştir.⁸⁷ Dostoyevski, bu dört kardeşin her birine tamamıyla birbirinden farklı özellikler yüklemiştir. Özellikle Dimitri, İvan ve Alyoşa'ya baktığımız zaman Dostoyevski kişiliğinin farklı üç yönünü görebiliriz. Sürekli olarak mutluluk marşları söyleyen Dimitri, bu romanda yazarın romantik dönemlerini temsil etmektedir. Babasını öldürmekle suçlanan Dimitri Sibiry'a sürgüne gönderilmiştir. Burada yine aynı şekilde yazarın sürgünde tanıştığı baba katiliğiyle suçlanıp Sibiry'a sürgün edilen arkadaşını anımsamaktayız. İvan karakteri; ateist ve sosyal ütopyanın yaratıcısıdır. Dostoyevski bu karakter aracılığıyla, Belinski ile olan arkadaşlığını ve ateizme olan heyecanını göstermiştir. Öte yandan yazar İvan karakterinde özgürlüğü tanımlamıştır. İnsan özgürlüğünün güçsüz zirvelerindendir İvan Karamazov'un başkaldırışı. Özgürlüğün keyfi bir davranış olarak kendi kendini kanıtlama, insanı, Tanrı'yı, hatta özgürlüğün ta kendisini ortadan kaldırdığı gerçeği bu yapıtta ortaya çıkar. Özgürlük kendi gelişimi içinde yitirir kendini: Dostoyevski diyalektiğinin sonucu budur. Dostoyevski, özgürlüğün aydınlatamadığı karanlık yolun sonunda, iğrenç bir sınırlamanın, iğrenç bir zorunluluğun yani özgürlüğün silinip yok olduğu yerin varlığını kanıtlar. Bu bağlamda keyfi davranışlar, dinsel vicdan özgürlüğünü yok sayanlar, insan ruhunun özgürlüğüne inanmayanlardır.⁸⁸ En küçük kardeş Alyoşa ise, yazarın sürgün döneminden sonraki zamanları yani Rus halkına ve Hristiyanlığa yeniden inandığı dönemleri temsil etmiştir. Bu şekilde yazar, üç kardeş vasıtasıyla ruhundaki tek manevi birliği tasvir etmiştir.

Karamazov Kardeşler'in sorunları, Hristiyanlığı savunan herkesin sorunlarıdır-acı çekme ve günah sorunu gibidir. Acı çekme sorununa Dostoyevski ilk kez Budala'da, veremden ölmekte olan on altı yaşındaki İppolit'in kişiliğinde yaklaşmıştır. Aynı düşünce on iki yıl sonra Karamazov Kardeşler'de daha güçlü olarak yinelenmiştir. İvan, günün Rus basınından, suçsuz çocuklara yapılan zalimliklere ait acıklı öyküler toplar ve bu acıları hiçbir "edebi uyum" düşüncesinin haklı çıkaramayacağını sertçe söyler.⁸⁹ Görüldüğü üzere, Dostoyevski yeni bir roman yazarken geçmişteki romanlarını ve kahramanlarını hiçbir zaman görmezden gelmemiştir. Aynı sorunları kaleme aldığı için bunu yeni romanlarında farklı karakterlerle başka bir şekilde işlemeye çalışmıştır. Bu da

⁸⁷ F. M. Dostoyevski, *Polnoye sobraniye soçineniy v pyatnadtsati tomah*, Tom devyatıy, Leningrad 1988, s. 9.

⁸⁸ Nikolay Berdyaev, *Dostoyevski* (Ender Gürol Çev.), Mayıs, 1984, İstanbul, Adam Yayıncılık, s. 61.

⁸⁹ Carr, E. H. (2007). *Dostoyevski* (A. Gerçek, Çev). İstanbul: İletişim, s. 276.

onun daima romanın yazıldığı döneme ve öncesinde sadık kaldığının açık göstergesidir. Buna bir örnek verecek olursak; “*Ecinniler*” romanının son bölümünde Stepan Verhovenski’nin ölmeden önce görmüş olduğu bir düşle açıklayabiliriz. Bu düşte Stepan Verhovenski şöyle söylemiştir: “*herkes tüm insanların önünde günah işlemiştir*”. Bunu aynı şekilde *Karamazov Kardeşler*’de de görebilmek mümkündür. Bu romanda Zosima Dede ölen kardeşinin ağzıyla:” *herkes, herkesin önünde her şeyde günah işlemiştir*”⁹⁰ diye belirtmiştir.

Romanda en dikkat çeken karakter olarak İvan Karamazov’u örnek gösterebiliriz. Şüphesiz İvan, kardeşler arasındaki üçgende aklı ve bilimin temsilcisi olarak karşımıza çıkar. Kardeşler arasındaki üçgen ise, büyük kardeş Dimitri’nin aşkı, küçük kardeş Alyoşa’nın saf ve temizliği, son olarak gayrimeşru olan Smerdyakov’un ise şeytan olarak tasvir edilmesidir. Bu karakterde yazara dair birçok iz görebilmek mümkündür. İvan Karamazov tamamen sorgulayıcı bir kimliğe sahip olmakla beraber ateist bir karakterdir. Yazarın kendisi de çoğu zaman Tanrı’nın varlığını sorgulamış, inanç ve inançsızlık üzerine uzun uzun düşünmüştür. Bunun yansımaları da çoğu romanlarında görebilmek mümkündür. Fakat sadece “*Karamazov Kardeşler*” romanında bu tür sorunlara herhangi bir sınırlama getirmeden yoğunlaşmış ve derinlerine inmiştir. Çünkü asıl amacı bu tür soru ve düşüncelere bu roman aracılığıyla artık bir son vermektir. Bu yüzden bunu en iyi İvan Karamazov karakterinde aktarmıştır. Öte yandan İvan, kardeşi Alyoşa ile yapmış olduğu bir konuşmasında Avrupa’ya gitmek istediğini fakat aslında oranın kocaman bir mezarlık olduğunu söylemiştir. Bu da bize karakterin yazarla aynı görüşte olduğunu göstermiştir. Dostoyevski özellikle sürgün ve hapis döneminden sonra Batı ve Avrupa’ya olan görüşlerini tamamen değiştirmiş ve kendini Rus halkına daha yakın hissetmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra İvan Karamazov karakterinde, aklın ve kalbin, meleklerin ve şeytanların sürekli olarak bir mücadele içinde olduklarını görebiliriz. Bu karakter hakkında eleştirmen Nikolay Berdyaev görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:”*İvan Karamazov babasını öldürmemiştir. Smerdyakov öldürmüştür. Ancak İvan Karamazov, kendisini bir baba katili gibi görecektir vicdan azabına kapılıp çıldıracaktır. Kişiliğin bölünüp paramparça olduğu o uç noktaya gelmiştir. İçindeki kötülük, başka bir “ben” görünümüne bürünmüş, bir işkence olmuştur. Gizli düşüncelerinde, bilinçaltının derinliklerinde, İvan*

⁹⁰ A.g.e, s. 283.

Karamazov zavallı bir yaratık, iğrenç bir sefih olan babasının ölümünü istemiştir. Konuşmalarında sık sık “her şeyin mubah olduğunu” söylemiştir. Smerdyakov’u kendi tarafına çekmiştir. Onu inandırmış ve bu fikirler adeta onu kuşatmıştır. Aslında baba öldürme suçunun beyni odur.”⁹¹

Eleştirmenin yapmış olduğu gözleme baktığımızda, İvan’ın insanlar üzerinde sağlamış olduğu hâkimiyeti görebilmek mümkündür. Onun konuşmaları çok etkili ve kuvvetli olduğundan ötürü karşısındaki muhatabını istediği şekle sokabilmiştir. Bu durumda doğduğundan beri sürekli olarak dışlanmış olan gayrimeşru çocuk Smerdyakov baba Fedor Pavloviç’i öldürmüştür. Bu suçlama ile ilgili olarak Fedor Pavloviç’in büyük oğlu Dimitri de şüpheli duruma düşmüştür. Her ne kadar cinayeti işleyen Dimitri olmasa da o da kardeşi İvan gibi “niçin böyle bir adam yaşıyor”⁹² sorusunu birçok defa içinden geçirmiştir. Sadece içinden geçirmekle kalmamıştır. Babasıyla aynı kadına aşık olan Dimitri orada burada babasının aleyhinde konuşmalar yapmıştır. Fedor Pavloviç’in öldürülmesinin ardından katilin büyük oğlu Dimitri’nin olabileceği düşüncesi de bu yüzden ortaya çıkmıştır.

S. Bulgakov “İvan Karamazov” adlı makalesinde onu şu şekilde tasvir etmiştir: “İvan’ın dünya görüşünü başka kahramanlar ya da eserlerle özellikle de Goethe’nin “Faust”u ile karşılaştırdığımız zaman roman daha anlaşılır hale gelmektedir. Batıdaki herhangi bir karakter ya da eserle kendi edebiyatımızdaki bir karakteri karşılaştırmaya pek de alışkın değiliz. Fakat bu kıyaslamayı uzun süren düşünceler sonucunda yaptım. Her ikisinin de ideolojik içeriğine baktığımız zaman Karamazov Kardeşler ve Faust arasında genetik bir benzerlik vardır. Biri XVIII yüzyılı anlatırken öteki XIX yüzyılı yansıtmıştır. Ve bu anlamda da felsefi ve edebi benzerlikler kendilerini açığa çıkarmıştır. İvan Karamazov’un şeytan görünümünde gösterilmiş olması elbette okuyuculara Faust’u hatırlatmak içindir. Bunu ele alarak Dostoyevski’nin kendisinin de Goethe’nin Faust’una bir atıfta bulunduğunu anlamak mümkündür.”⁹³ S. Bulgakov özellikle de iki karakterin kişisel özelliklerine dikkat çekmiştir. Faust tamamıyla bilim insanı, iyi bir düşünür ve sürekli yeni bir şeyler öğrenmeye hevesli olan bir karakterdir.

⁹¹ N. Berdyaev, *Dostoyevski* (Ender Gürol Çev.), Adam Yayıncılık, İstanbul 1984, s.78.

⁹² A.g.e s.79.

⁹³ N.M. Muslimova, 2014, *İvan Karamazov kak filosofskiy tip v romane F.M. Dostoyevskogo “Bratya Karamazovi”*, Doktora Tezi, Dağıstan Devlet Üniversitesi, Dil Fakültesi.

Dostoyevski'nin kahramanı İvan ise aynı şekildedir fakat farklı bir dönemin insanıdır. O da yeni bir şeyler öğrenmenin peşindedir. Bu yüzden, S. Bulgakov onun felsefik yönünün altını çizerek XIX. yüzyılın Rus entelektüeli olduğunu vurgulamıştır. Fakat hem Faust'ta hem de İvan Karamazov'da bilim beklendiği şekilde sonuç getirmemiştir aksine insanı manevi krize sürüklemiştir. Faust gibi İvan'ın da yaşamış olduğu içe kapanıklığın ve ezilmişliğin durumu, sıradan bir tesadüf değildir aksine yazarın ikisini kıyaslamak için bilinçli olarak yaptığı bir şeydir. İvan Karamazov'un çekmiş olduğu üzüntü ve gam aslında diğerine göre daha farklıdır. Çünkü bunun asıl nedeni bu hüznün nereden geldiğini tam olarak algılayamamış olmasıydı.

V. Nabokov yazarın sanatsal bakış açısına dikkat çekerek görüşlerini şöyle dile getirmiştir:” *Dostoyevski'nin tüm romanlarını gayet iyi bir şekilde okuyup anlamaya çalıştık fakat şunun farkına vardık ki insanları ve hislerini tasvir ettiği kadar doğayı tasvir etmemiş hiçbir eserinde. Esasında bir peyzaj tasvir etmiştir fakat bu ideolojik ve ahlaki bir peyzajdır. Romanlarında hava ile ilgili herhangi bir betimleme bulunmadığı için karakterlerin nasıl giydiklerinin de bir önemi yoktur. Onun için önemli olan şey sadece karakterleri iç dünyaları ve psikolojik durumlarıyla tasvir etmektir. Büyük bir yazar böyle yapmamalı!*”⁹⁴

Nabokov bu eleştirisinde her ne kadar yazarın tüm eserlerini ele almış olsa da aslında en büyük payı *Karamazov Kardeşler*'e vermiştir. Çünkü Nabokov bu romanın tamamıyla diyaloglardan ve düşüncelerden oluştuğunu belirtmiştir. İnsanların duygularının ya da iç dünyalarının tasvir edildiği kadar doğanın tasvirinin de olması gerektiğinin altını çizmiştir. Tüm bunların yanı sıra Dostoyevski yaratıcılığının son hamlesi olan ve yazarın başyapıtı olarak var sayılan bu roman Nabokov için “*felsefi romandan*” başka bir şey değildir.

V. Rozanov ise romandaki karakterlere dikkat çekerek yazarın önceki romanlarındaki karakterlerle bağlantı kurmaya çalışmıştır. Bunu şu şekilde ortaya koymuştur: Karamazov Kardeşler'den önceki romanlardaki karakterleri hazırlık aşaması olarak görmüştür. Örneğin; İvan Karamazov farklı yönlerde savrulan son karakterdir. Bunun hazırlık aşamasını ise “*Suç ve Ceza*” da Raskolnikov ve Svidrigaylov “*Ecinniler*” de ise Stavrogin oluşturmaktadır. Alyoşa karakterine bakıldığı zaman,

⁹⁴V. Nabokov, *Po lektsii russkoy literatury*, Nezavisimaya Gazeta, Moskva 1981, s. 223.

“*Budala*” romanındaki Mışkin’in prototipi olduğunu anlamak mümkündür. Sadece Dimitri farklıdır, aptaldır fakat buna rağmen asil bir karakterdir. İyilik ve kötülüğün karışımıdır ve bu yüzden romanda yeni bir karakterdir. Tam olarak olmasa da Dimitri’de “*Ecinniler*” romanındaki Lebyadkin karakterini anımsamak mümkündür. Yine aynı şekilde Smerdyakov da yeni bir karakter olarak karşımıza çıkmıştır. Gayrimeşru olduğu için romanda her ne kadar hor görülen ve dışlanan bir karakter olarak görünse de aslında suçu işleyen karakterdir ve olayların düğüm noktasıdır. Daha önceki roman analizlerinde belirttiğimiz üzere yazar kimi zaman karakterin özelliğini vurgulamak için ona özel bir isim verir. Smerdyakov karakterinde de bu durum aynı şekildedir. Rusça’da “*smert*” fiili Türkçe’de “*ölmek*” anlamındadır. Fedor Pavloviç’in evlilik dışı ilişkisinde dünyaya geldiği için hep ölü çocuk gözüyle bakılmıştır ve ömrü boyunca onların hizmetçiliğini yapmıştır. Bundan ötürü yazar bu karaktere böyle bir fiilden türeyen isim vermiştir. Fakat bu isim karakterin üzerine hayatı boyunca psikolojik bir etki bıraktığı için kişilik olarak hep zayıf kalmış ve cinayet örneğinde de gördüğümüz gibi sürekli başkalarının laflarının etkisi altında kalmıştır.

Romanda oldukça önemli ve göze çarpan bölümler mevcuttur. Bunlardan en önemlisi şüphesiz ki “*Büyük Engizisyoncu*” adlı bölümdür. Bu hikâye Dostoyevski’nin yapıtının çıktığı en yüksek nokta, diyalektiğinin doruğudur. Din üstündeki yapıcı görüşlerini burada bulmak mümkündür; burada tüm düğümler çözülmekte ve esas sorun, insan özgürlüğü sorunu, çözümlenmiş bulunmaktadır. Hikâyenin bütün konusu buradadır. İsa’nın güçlü savunmasının tanrıtanıma İvan Karamazov tarafından yapılması ilginçtir.⁹⁵ “*Büyük Engizisyoncu*” bölümünde Dostoyevski’nin felsefesinin tamamı aktarılmıştır. Bu bölüm olmasaydı romanın temel düşüncesi de anlaşılmazdı. Bu bölüm İvan ve Alyoşa sohbet ederken İvan’ın anlattığı bir hikâyede geçer ve hikâyenin kısaca özeti şu şekildedir: XVI. yüzyılda İsa yeryüzüne inmiş ve insanlara yardım edip hastaları iyileştirmiştir. Herkes onu bu yaptıklarından ötürü sevgiyle karşılarken bu durum kardinalin gelmesiyle son bulmuştur. Kardinal İsa’nın tutuklanmasını emretmiştir. Çünkü ona göre İsa’nın yaptığı şeyler kilise kurallarına ters düşmektedir. Aralarında geçen konuşmada engizitör İsa’ya İncil’de anlatıldığı üzere şeytanın onu üç defa ayarttığını anlatmıştır. Yine aynı şekilde İsa bu ayartmaları teker teker reddederek insanların özgür iradeye sahip olmasını sağlamıştır. Bu ayartmaların birincisi ekmek,

⁹⁵N. Berdyaev, *Dostoyevski* (Ender Gürol Çev.), Adam Yayıncılık, İstanbul 1984, s. 143.

ikincisi mucize ve son olarak üçüncüsü ise güç ile bağlantılıydı. Tüm bunlara rağmen, engizisyoncu şeytanın haklı olduğunu düşünür ve İsa'nın kiliseye karşı büyük bir tehdit oluşturduğu düşüncesiyle öteki gün yakılmasını emretmiştir. Bunu duyan İsa yaşlı adama doğru yaklaşmış ve onu öpmüştür. Bu durum karşısında engizisyoncu büyük bir şok yaşamıştır hemen hücrenin kapısını açmış ve İsa'ya bir daha geri dönmemesini söyleyerek salıvermiştir.

V.V. Rozanov, Dostoyevski'nin başyapıtındaki “büyük engizisyoncu” bölümü ile ilgili yorumlarını yapmadan önce Gogol'un bir hikâyesine değinmiştir. Ve bunu şu şekilde anlatmıştır:” *Gogol yazmış olduğu bir hikâyesinde, yaşlı tefeci bir adamın ölmek üzereyken bir ressam çağırdığını ve ondan kendi portresini çizmesini istemiştir. Ressam henüz çizmeye başlarken bir anda içinde anlamsız bir tiksinti meydana gelmiştir daha sonra ise bu tiksintiyle beraber tanımsız bir korku sarmıştır içini. Fakat buna rağmen, çizmeye devam etmiştir. Ressam henüz gözleri çizdikten sonra adamın yüzünde mutluluk ifadesinin belirdiğini fark etmiştir. Ardından çizmiş olduğu portreye göz atmak isterken dizlerinin titrediğini fark etmiştir. Çünkü henüz yeni çizmeye başladığı portrede gerçek yaşamın parıltısı belirmiştir. Üstelik bu parıltı ölmek üzere olan adamın yüzünde değil de sadece çizmekte olduğu portrede vardı. Bunu fark eden ressamın elinden paleti ve fırçası yere düşmüştü ve hemen odayı terk edip kaçmıştır. Birkaç saat sonra ise tefeci adam ölmüştür. Ressam ise yaşamını manastırda geçirmiştir.*”⁹⁶

Rozanov bu hikâyenin ardından şöyle devam etmiştir:” Bu hikâye nedense bize Dostoyevski'nin “Karamazov Kardeşler” romanındaki meşhur efsaneyi anımsatmıştır. Çünkü tüm bu fantastikliğin içinde, parlayan bazı gerçekler mevcuttur ve bu da onu diğer hikâyeler dizisinden kurtarıp bilinç dünyasına taşımıştır. Bahsedilen hikâyede Gogol bazı sanatsal ruhunun gizemini gözler önüne sermiştir. Bunlar ele alındığı zaman yaşamın ve kaderin tasvirini görmek mümkündür. Rozanov, romandaki “büyük engizisyoncu” bölümünü romanın fabulası⁹⁷ ile sıkı bir şekilde bağlantılı olmadığını belirtmiştir. Hatta o kadar zayıf görmüştür ki bunu daha iyi anlayabilmek için bu bölümü romandan bağımsız bir şekilde tekrardan okunması gerektiğini ifade etmiştir. Fakat bunun yanı sıra romanla anlatılan efsane arasındaki dış bağlantıların yerine iç

⁹⁶ V.V. Rozanov, “*Legenda o Velikom Inkvizitore F.M. Dostoyevskogo*”, SPB, 1901, Erişim Tarihi: 12 Kasım 2016, <http://www.vehi.net/rozanov/legenda.html>

⁹⁷ *Fabula*: Hikâyede ya da romanda gerçekleşen olayların ve eylemlerin kronolojik sıralamasındaki gerçekçi yönü.

bağlantılarının da olduğunu söylemiştir. Bu bağlantı ise anlatılan efsanenin romanın tamamının ruhunu yansıtmış olmasıdır. Çünkü bu bölümde öylesine bir gizem vardır ki o olmadan roman da olmazdı.

Roman yayımlanmadan on yıl önce planlanmıştır. Dostoyevski bunu 25 Mart 1870 yılında A.N. Maykov'a yazmış olduğu mektubunda şu şekilde dile getirmiştir: "Bu Zarya dergisi için düşündüğüm ve iki yıldır kafamda olgunlaşan bir çalışma. Bu düşüncemden size daha önce bahsetmiştim. Bu benim son romanım olacak. Savaş ve Barış hacminde bir roman... Beş ayrı büyük uzun öyküden oluşacak. Her öykü tamamen birbirinden bağımsız olacak ve öyle ki her birini ayrı ayrı satışa sunmak da mümkün. Romanın kahramanı kâh ateist, kâh inançlı, kâh fanatik ve mürit, kâh yeniden ateist. İkinci bölüm tamamen manastırda geçiyor. Tüm umutlarımı bu ikinci bölüme yoğunlaştırdım."⁹⁸

Dostoyevski'nin mektubunda özellikle de Rozanov'un eleştirisi haklı çıkmaktadır. Nitekim Rozanov da "büyük engizisyoncu" bölümüne atıfta bulunarak ayrı bir şekilde okunması gerektiğini ifade etmişti.

Engizisyon yargıcı hikâyesi, inanç ve inançsızlık bağlamında diyalektik düşüncenin, iyi ve kötü düşüncesinin çatışmasının sonuçlarının ne olabileceğini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu hikâyede insanların karşısına iki seçenek konulmuş ve insanlardan birisini tercih etmesi istenmiştir. İnsanlar da ya İsa gibi özgürlüğü tercih edecek ya da özgürlüğünü feda edecektir. İnsan, özgürlüğünü feda etmiş ancak aradığı huzuru da bulamamıştır. Berdyaev'e göre ise bu hikâyedeki engizisyon başyargıcının esas gizi onun İsa ile değil, üçüncü kişi olan insanla anlaşıyor olmasından kaynaklanmıştır. İnsan bu yapı içinde İsa'yı Deccala dönüştürmüştür. Özgürlüğünü Deccala veren insan ise yapmış olduğu seçimin sonuçlarına katlanmak zorunda bırakılmış, İsa'nın tekrar yeryüzüne dönerek ben size özgürlüğü vermiştim uyarısı yapmasına imkân tanınmak istenmemiştir.⁹⁹

Romanda önemli bir yere sahip olan Büyük Engizisyoncu hikâyesi eserin anlaşılmasında önemli bir rol oynamıştır. Yazar bu hikâyede gelecekte ortaya çıkacak olan Deccali tasvir etmiştir. Deccal İsa'ya karşı çıkmış ve aynı zamanda sahte Mesih olarak görülmüştür. Fakat Solovyev'e göre Deccal insanları seven ve sosyal reformcu

⁹⁸ H. Kandemir, *Dostoyevski Mektupları*, Çizgi Kitabevi, İstanbul 2014, s.150.

⁹⁹ Akyüz, Y. "Dostoyevski'nin Eserlerinde Tanrı Problemi", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36, 2013, s. 79.

birisidir. Büyük Engizisyoncu insanın içinde bulunan İsa tasvirini reddetmiş ve insanın mutlu olabilmesi için bütün insani değerleri de yok saymıştır. Elbette ki bu büsbütün despotizmdir. Nitekim insani değerler ve özgürlük olmadan insan canavara dönüşür. Özgürlük ise inanç eylemi haline gelir. Kısacası Dostoyevski bu hikâyede Ortodoksluğu özgürlük dini olarak göstermiştir.

Karamazov Kardeşler romanında dikkat çeken önemli unsurlardan biri de “*Karamazovculuk*” terimidir. Bu terim tıpkı Rus edebiyatında daha önce de karşımıza çıkan “*Oblomovluk*” gibi olumsuz nitelik taşımaktadır. Karamazovculuğun başkahramanı Fedor Pavloviç Karamazov’dur. Zapt edilemez şehvet yüzünden ilk başlarda manevi kaos olarak görünmüş daha sonra ise yerini ruhsal çöküşe bırakmıştır. Bu da aslında Rus soyluluğunun sosyo-ahlaki durumunun gerilediğini açığa çıkarmıştır. Maksim Gorki de “*Karamazovculuk*” kavramında aynı şekilde Rusya’nın genel anlamda olumsuz yönlerini görmüştür. Bu görüşlerini de “*Karamazovculuk hakkında*” adlı makalesinde dile getirmiştir.

Dostoyevski “Karamazov Kardeşler” romanı ile dönemin toplumsal düzenine ve insanların manevi dünyalarına pek çok farklı yönden değinmiştir. İnsanlığın gitmekte olduğu yolu ve bu yolun sonuçlarını göstermek istemiştir. Bunun yanı sıra onları kurtuluşa götürebilecek yeni bir yol önermiştir. Dostoyevski’nin insanlığa sunduğu bu yola, önce acı çekerek girilir. Acı, gerçek arınmanın en doğru yoludur. Çünkü ancak acıyla arınan biri, gerçekten kötülüklerden uzaklaşabilir. Vicdanın yarattığı acıya ulaşamayan biri, yeryüzündeki en korkunç cezaya çarptırılabilir. Gerçekten arınamaz. Acıyla arınan birinin gideceği en güzel yol ise, tanrının yoludur.¹⁰⁰ Buradan da anladığımız üzere Dostoyevski eserlerinde din temasını hep aynı şekilde ele almıştır. Nitekim bu durum “Ölümler Evinden Anılar”, “Budala”, “Suç ve Ceza” romanlarında da aynı şekilde işlenmiştir. Günahlardan arınmanın, manevi huzurun tek yolu tanrıya yönelmektir.

“Karamazov Kardeşler” romanı üzerine yapılan eleştiri ve yorumları inceledikten sonra şu sonuçlara vardık. Bu bağlamda romanın geneline hakim olan bazı problemler gün yüzüne çıktı. Bunları; mükemmel insan tasviri, inanç ve inançsızlık, baba ve oğulları arasındaki çatışmalar, para sorunu, iyilik ve güzelliğin yaratmış olduğu problemler, fakir ve ezilmiş insanların çekmiş olduğu sıkıntılar, suç ve ceza problemi,

¹⁰⁰ Coşkun, N., F.M. Dostoyevski’nin Karamazov Kardeşler Adlı Eserinde Acı, Suç ve Din Olgusu, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.

gerçeği arama ve toplumsal düzen problemleri olarak sıralayabiliriz. Tüm bunların farkına varırken “Karamazov Kardeşler” romanını yazarın tüm sanat eserlerinin genel bir ansiklopedisi olarak var sayabiliriz. Nitekim bu romanda diğer romanlarına adını veren suç ve ceza, ezilmiş insanlar gibi temalar da yoğun bir şekilde işlenmiştir.

SONUÇ

“XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatında F.M. Dostoyevski Eleştirisi” başlıklı çalışmamızda, Dostoyevski’nin yaşam öyküsü ve başlıca eserleri ele alınarak yapılan değerlendirmeler ve bu değerlendirmeler neticesinde elde edilen sonuçlar açıklanmaya çalışılmıştır. XIX. yüzyılın ilk yarısında Rus edebiyatında sentimentalizm, klasisizm ve romantizm gibi edebi akımlar baş gösterirken bu durum aynı yüzyılın ikinci yarısında yerini sosyal konularla bağlantılı olan eleştirilere bırakmıştır. Dostoyevski’nin sadece ilk dönem eserlerine tanık olan ve Rus edebiyatının ilerlemesine eleştirileriyle büyük katkılar sağlayan XIX. yüzyıl Rus eleştirmeni V.G. Belinski yazarın daha sonraki edebi yaşamında büyük rol oynamıştır.

Yazarın dünya görüşü toplum sorunları çerçevesinde gelişmiştir. Toplumda baş gösteren esas problemlere olan yaklaşımı iki bölüme ayrılır. 10 yıllık hapis ve sürgün döneminin ardından toprağa dönüş (poçvenniçestvo) felsefesini benimseyen yazar, bu problemleri toplumdaki adaletsizlik olaran açıklamış ve hemen hemen tüm romanlarında karakterlere çeşitli ideolojiler yükleyerek bu sorunlara parmak basmıştır.

Çalışmamızın ilk bölümünde yazarın eserleri ve yaşam öyküsü irdelenmiş, yazarın yaşamı ile yaratıcılığı arasındaki ilişkiler tespit edilmiştir. Özellikle başyapıtlarının ortaya çıkmasını sağlayan temel sebeplere bakıldığı zaman, yazarın yaşadığı ya da şahit olduğu olaylar gün yüzüne çıkmaktadır. Sibiry sürgünü sayesinde Rus halkına olan inancı yeniden dirilmiş ve sürgünden sonraki hayatının tamamını bu bakış açısına göre sürdürmüştür. İkinci bölümde; çalışmamızın ana kaynağını oluşturan yazar ve eserleri üzerine yapılan eleştiriler detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Yazarın eserleri genel itibarıyla psikolojik öğeler bakımından oldukça zengindir. Bundan ötürü biz de incelerken psikolojik yönüne ağırlık vermeye çalıştık. Yazarın tüm eserlerinde hemen hemen aynı temalar göze çarpmaktadır. Bunlar; **suç, ceza, acı ve din** temaları olarak sıralamak mümkündür. Yazarın sürgün sonrası eserlerinde genel itibarıyla varoluşçu bir düşünce tespit edilmiştir. Fakat buna rağmen tüm eserlerinde **nihilizm, sosyalizm, ateizm** gibi ideolojiler de mevcuttur. Bu kavramlar düşünce olmaktan çıkıp yazar tarafından birey hatta toplum haline getirilmişlerdir. Bunun temel sebebi de toplumu olduğu gibi yansıtmaktır. Yine aynı şekilde yazar ve eserleri üzerine yapılan eleştiriler neticesinde Dostoyevski’nin sadece bir yazar değil aynı zamanda iyi bir

düşünür olduğu da tespit edilmiştir. Yazar tüm yaşamı boyunca iyiliği, güzelliği ve tanrıya olan inancı sorgulamıştır. Tüm eserlerinde İsa gibi acı çeken halkı tasvir etmek istemiştir. Tamamıyla halkı tasvir etmesindeki amaç ise her zaman halka güvenmiş olmasıdır. Özellikle Karamazov Kardeşler başlıklı eserinde topluma adeta bir yol gösterici rolünü üstlenerek insanları gitmekte olduğu yolla ilgili olarak bilgilendirmiş, yolun sonunda daima iyi şeylerin olması gerektiğini bildirmiştir. Dostoyevski için insan bu yola anca acı çekerek varabilir. Nitekim ona göre insan acının eleğinden süzöldükten sonra arınıp doğru yolu bulur. Çekilen acılar sayesinde arınan bir insan tamamen kötölüklerden uzaklaşmış olur. Sonuç olarak ise kötölüklerden arınmış temiz bir insanın gidebileceği en doğru yol ise tanrının yoludur.

RESİMLER

Resim 1: Yazarın çocukluğu.

Resim 2: Yazarın annesi.

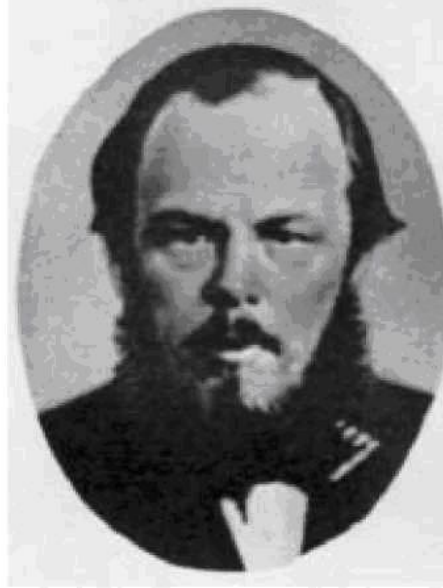
Resim 3: Yazarın babası.

Resim 4: Yazarın ağabeyi Mihail Mihayloviç Dostoyevski.

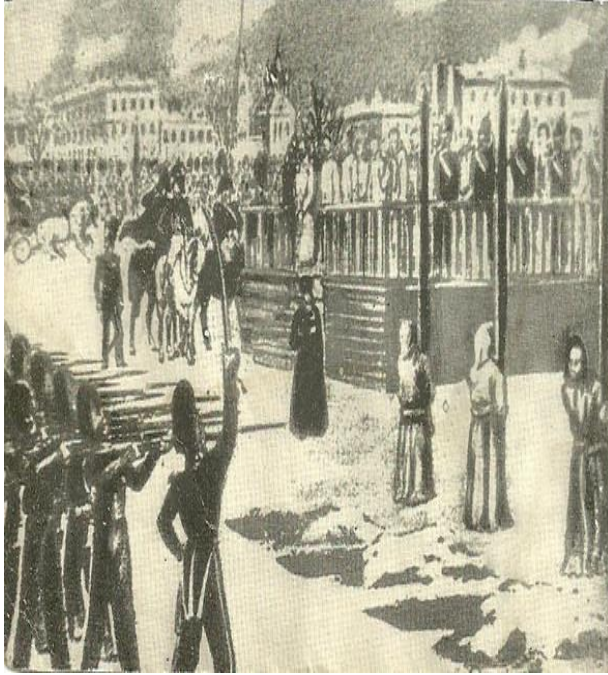
Resim 5: Yazarın ilk karısı Mariya Dmitriyevna İsayeva.

Resim 6: Yazar ve ikinci karısı Anna Grigoryevna Snitkina.

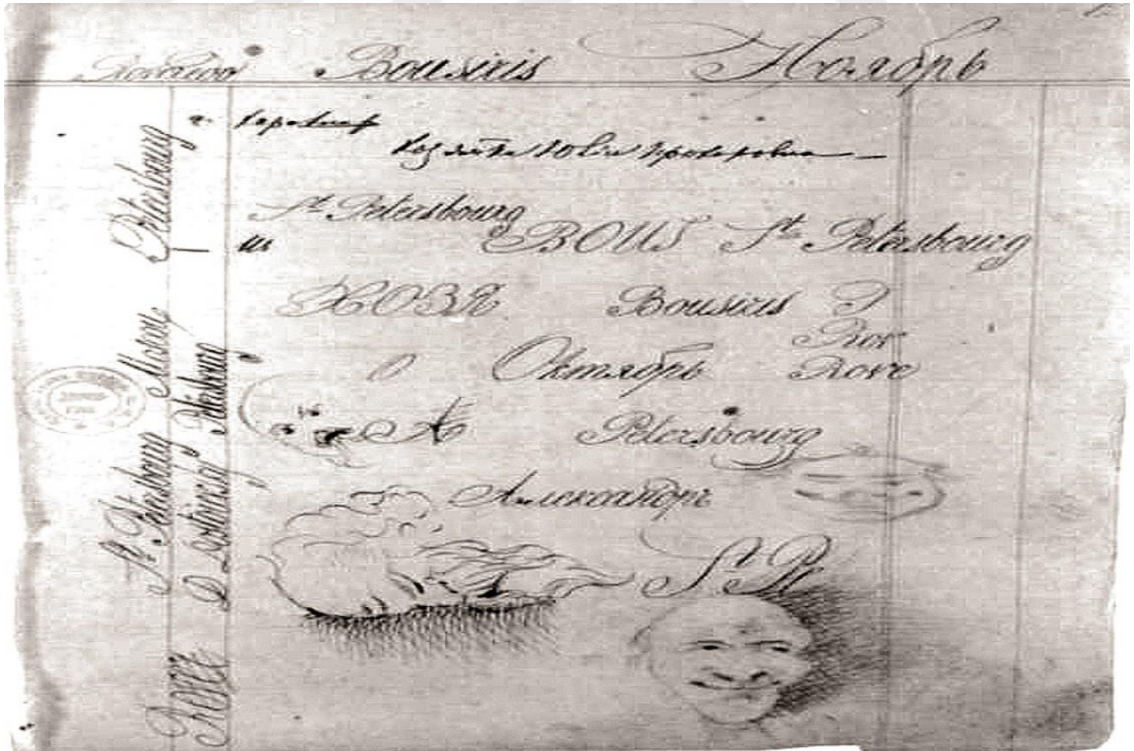
Resim 7: Yazarın evi.

Resim 8: Petraşevskiy üyelerinin idam cezasına çarptırılma sahnesi.

Resim 11: Karamazov Kardeşler romanında Alyoşa ve Zosima Dede tasviri.

Resim 12: Yazara ait bir kaligrafi çalışması.

KAYNAKÇA

- Aközel, Y. *Kapitalizmin Kalesi Dostoyevski*. Ankara: Emeğin Sanatı 2013.
- Akyüz, Y., “Dostoyevski’nin Eserlerinde Tanrı Problemi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 36, 2013, 89.
- Annenkov, P., *Vospominaniya i kritičeskiye očerki*, Sankt Peterburg 1879.
- Bahtin, M. M. *Dostoyevski Poetikasının Sorunları* (C. Soydemir, Çev.) Metis, İstanbul 2004.
- Batalova, T. P., “Roman F.M. Dostoyevskogo Bedniye Lyudi”, *Vestnik KGU imeni Nekrasova*, 1, 2012.
- Behramoğlu, A., *Rus Edebiyatının Öğrettikleri*, Evrensel Basım, İstanbul 2008.
- Behramoğlu, A., *Rus Edebiyatı Yazıları*, Tekin Yayınevi, İstanbul 2012.
- Belov, S. V., “Roman F.M. Dostoyevskogo “Besı”: Nekotoriye Aspektı Vospriyatiya”, *Vestnik SPBGKU*, 4, 17, 2013.
- Belov, S. V., *Russkie Emigrantly o Dostoyevskom*. Sbornik statey Sankt Peterburg, Andreev i Slynovya 1944.
- Belyakova, E.N., “Roman F.M Dostoyevskogo “İdiot” V Kritikte Serebyanogo Veka, *Vestnik KGU imeni Nekrasova*, 6, 2014.
- Berdyaev, N.A., “*Veliki İnkvizitor*” *O velikom inkvizitore Dostoyevski i posleduyuşçie*, Maladaya Gvardiya, Moskva 1991.
- Berdyaev, N.A., *Dostoyevski* (E. Gürol, Çev.), Adam Yayıncılık, İstanbul 1984.
- Berman, M., *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, (Çev. Ümit Altuğ, Bülent Peker), İletişim Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Bulgakov, A.S., “*İvan Karamazov v romane Dostoyevskogo “Bratya Karamazovi” kak filosofski tip*” *O velikom inkvizitore Dostoyevski i posleduyuşçie*, Molodaya Gvardiya, Moskva 1991.
- Bulgakov, A.S., Gorki, M., *Vospominaniya i İssledovaniya o Tvorçestve F. M. Dostoyevskogo*, Berlin, Moskova 2015.
- Carr, E. H. *Dostoyevski* (A. Gerçekker, Çev). İletişim, İstanbul 2007.

- Coşkun, N., *F.M. Dostoyevski'nin Karamazov Kardeşler Adlı Eserinde Acı, Suç ve Din Olgusu*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011.
- Çakmakçı, M., 2008, "Dostoyevski'nin "İnsancıklar" Romanında "Sıradan İnsan" Figürü", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 5.
- Çernişevski, N., *Polnoe sobraniye soçineniy*, AN SSSR, Moskva 1947.
- Dostoyevskaya, A.G., *Vospominaniya*, *İzd. Hudojestvennaya Literatura*, Moskva 1971.
- Dostoyevski, F. M. *Budala*, (E. Altay, Çev), İş Bankası, İstanbul 2016.
- Dostoyevski, F. M. *Ecinniler*, (M. Beyhan Çev), İş Bankası, İstanbul 2012.
- Dostoyevski, F. M. *Karamazov Kardeşler*, I. Cilt (N. Yalaza, Çev), MEB Yayınları, İstanbul 2001.
- Dostoyevski, F. M. *Karamazov Kardeşler*, II. Cilt (N. Yalaza, Çev), MEB Yayınları, İstanbul 2001.
- Dostoyevski, F. M. *Karamazov Kardeşler*, III. Cilt (N. Yalaza, Çev), MEB Yayınları, İstanbul 2001.
- Dostoyevski, F. M. *Karamazov Kardeşler*, IV. Cilt (N. Yalaza, Çev), MEB Yayınları, İstanbul 2001.
- Dostoyevski, F. M. *Suç ve Ceza*, (M. Beyhan, Çev). İş Bankası, İstanbul 2006.
- Dostoyevski, F. M., *Polnoye sobraniye soçineniy v tridtsati tomah, Pisma 8 İyunya 1880 k Anne Dostoyevskoy*, Leningrad 1988.
- Dostoyevski, F.M., *İnsancıklar* (S, Demirci Çev). Öteki Matbaası, İstanbul 2004.
- Dostoyevski, F.M., *Puşkin konuşması*, (Önsöz 1947, Konstantin Mochulskiy, Çev. Aylin Aydın), İletişim, İstanbul 2009.
- Dostoyevski, F.M., *Puşkin üzerine konuşma*, (1880), (Çev. Tektaş Ağaoğlu), BFS, İstanbul 1987.
- Düz, O., *Dostoyevski Hayatı, Eserleri Üzerine Makaleler ve Aforizmalar*, Kaknüs, İstanbul 2001.
- Enko, K. İ. T., *Taynaya Strast Dostoyevskogo*, Eksmo, Moskva 2011.
- Gide, A., *Yaşam Öyküleri Dostoyevski*, (B. Onaran, Çev), Payel Yayınevi, İstanbul 1998.
- Gorki, M., "O karamazovşine", *F.M. Dostoyevski v ruskoy kritike*, *İsd. Hudojestvennoy kulturi*, Moskova 1956.

- Grigoroviç, D.V., *İz literaturnih vospominanii, F.M. Dostoyevski v vospominanniyah sovremennikov*, Tom I, Hudojestvennaya literatura, 1964.
- Grigoryev, A., *Literaturnaya kritika*, Moskva 1967.
- Güneş, A., *Dostoyevski'de Batı Sorunu Rus Ruhu ve Evrensellik*, Doğu Kitabevi, İstanbul 2010.
- Güzel, U., *Asrın Sırrı Dostoyevski'nin Büyük Engizisyoncu'su*, Truva Yayınları, İstanbul 2007.
- Hikmet, N., *Sanat ve Edebiyat Üstüne*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2012.
- Işık M. F., “*Dostoyevski'de Varoluşçuluk*”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), YYÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, 2014.
- Kaufmann, W., *Dostoyevski'den Sartre'a Varoluşçuluk* (A. Göktürk Çev.), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.
- Kuleşov, V. İ., *İstoriya russkoy literaturı XIX veka*, Vıysşaya Şkola, Moskva 1983.
- Lunaçarski, A. V., *Sanat ve Edebiyat Üzerine*, (K. Kavala Çev.), Adam Yayıncılık, İstanbul 1982.
- Lyubimov B., *Deystvo i Deystviye*, Şkola Yazıkı Ruskoy Kültürü, Moskova 1997.
- Merejkovski, D. S., *L. Tolstoy i Dostoyevski*, Veçniye Sputniki, Moskva 1995.
- Mihaylovski, H. K., “*Jestoki Talant*”, *F.M. Dostoyevski v russkoy kritike*, Hudojestvennoy kültürü, Moskova 1956.
- Moçulskiy, K.V., *Dostoyevski jizn i tvorçestvo*, YMCA-PRESS, Paris 1981.
- Muslimova, N.M., *İvan Karamazov Kak Filosofskiy Tip v Romane F.M. Dostoyevskogo*, (Doktora Tezi), Dağıstan Devlet Üniversitesi, Dil Fakültesi, Mahaçkala 2014.
- Nabokov, V., *Rus Edebiyatı Dersleri*, (Çev. Y. Yavuz, F. Özgüven, A. N. Akbulut), İletişim, İstanbul 2013.
- Özkaya T., *Rus Edebiyatı Üzerine Yazılar*, Ankara 1977.
- Perezervev, F., *Tvorçestvo Dostoyevskogo*, Moskva 1984.
- Petrov, S. M., *İstoriya russkoy literaturı XIX veka*, Prosveşeniye, Moskva 1978.
- Pisarev, D., *Soçineniya*, Sankt Petersburg 1897.
- Pokrovski, V. İ., *F. M. Dostoyevski. Ego jizn i soçineniya*. Tipografiya G. Lissnera i D. Sovko, Moskova, 1912.

- Romanova, G. İ., *Praktika Analiza Literaturnogo Proizvedeniya*, Uchebnoe Posobiye, Moskova 2012.
- Rozanov, V. V., *Legenda o velikom inkvizitore F. M. Dostoyevskogo*, Sankt Petersburg 1906.
- Rozanov, V. V., *O Dostoyevskom// V. Rozanov misli o literature*, Sovremennik, Moskva 1893.
- Russkiye Pisateli, 1800-1917, *Bolşaya Rossiyskaya Entsiklopediya*, Tom II, Moskva 1991.
- Saltıkov-Şchedrin, M., *Polnoye sobraniye soçineniy*, Moskva-Leningrad 1933-1941.
- Saraskina, L., *“Besı”-Roman Preduprejdeniye*, Sovyetskiy Pisatel, Moskova 1990.
- Seduro, V. *Dostoyevski in Russian Literary Criticism 1846-1956*. New York 1969.
- Sokolov, A., *İstoriya russkoy literaturı XIX veka*, Vıysşaya Şkola, Moskva 1970.
- Solovyov, V. S., *“İz reçey v pamyat Dostoyevskogo”, O velikom inkvizitore Dostoyevski i posleduyuşçie*, Maladaya Gvardiya, Moskva 1991.
- Strakhov, N. N., *Literaturnaya Kritika II, “Prestupleniye i Nakazaniye”*, Sovremennik, Peterburg 1867.
- Strakhov, N. N., Stepun, F., *Vospominaniya i issledovaniya o tvorçestve F. M. Dostoyevskogo*, Petersburg.
- Strakhov, N.N., *Prestuplenie i nakazanie roman v şesti çastyah s epilogom*, izd. İsp. II toma, Peterburg, 1867.
- Strakhov, N.N., *Zametki o Puşkine i drugih poetah*, İzd. Kiev 1897.
- Süer, Ö. A., *XIX. Yüzyıl Rus Edebiyatı Üzerine Yazılar*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul 2006.
- Şestov, L., *Sobraniye soçineniy*, Şipovnik, Peterburg 1898.
- Tanju, İ., *Dostoyevski*, Ötüken, İstanbul 2007.
- Thorjevski, Ivan, *Puşkinskaya reç Dostoyevskogo*, Vozrojdeniye, Paris 1949.
- Tolstoy, L.N., *O literature*, Gosudarstvennoye izdatelstvo hudojestvennoy literaturı, Moskova 1955.
- Troyat, H., *Dostoyevski*, (Çev. L. Gürsel), İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

Trutovski, K. A., *F.M. Dostoyevski v vospominaniyah sovremennikov*, Tom I, İzd. Hudojestvennoy literaturı, 1964.

Yakuşin, N. İ., *F.M. Dostoyevski v jizni i tvorçestve*, Russkoye slovo, Moskva 2006.

Yükseler, K., *Fyodor Dostoyevski ve Andrey Bely'in Petersburg'u*, Kitaplık, İstanbul 2005.

İTERNET KAYNAKLARI

- Aleksandroviç, S.S, *Nabokov o Dostoyevskom*, Erişim Tarihi: 11 Kasım 2016, <https://www.proza.ru/2011/06/06/697>.
- Analiz Romana “Besı” Dostoyevskogo*, Erişim Tarihi: 5 Ekim 2016, http://lit-helper.com/p_Analiz_romana_Besi_Dostoevskogo_F_M
- Atagöl, E.,*Dostoyevski, Ecinniler ve Türkiye*, 2011, Erişim Tarihi: 29 Ekim 2016, <https://www.politikadergisi.com/okur-makale/dostoyevski-ecinniler-ve-turkiye>
- Ecinniler ve Dostoyevski*, Erişim Tarihi: 16 Eylül 2016, <https://mutlaktoz.wordpress.com/2011/02/25/ecinniler-ve-dostoyevski/>
- İnsancıklar-Fyodor Mihayloviç Dostoyevski*, Erişim Tarihi: 13 Ekim 2016, <http://www.insanokur.org/insanciklar-fyodor-mihaylovic-dostoyevski-iki-gundur-kendimi-bu-kitaptan-uzaklastiramıyorum-yeni-bir-yetenegin-kalemi-bu/>.
- Mihail Bahtin’de Dostoyevski’yi Dostoyevski Yapan Temel Özellikler*, Erişim Tarihi: 23 Eylül 2016, <http://www.yenimakale.com/mihail-m-bahtinde-dostoyevski-ve-dostoyevski-yapan-temel-ozellikler.html>.
- Mir Dostoyevskogo*, Erişim Tarihi:19 Ekim 2016 http://www.alldostoevsky.ru/2015/04/kritika-prestuplenie-i-nakazanie-eliseev-dostoevskij_otzyv.html
- Özdemir, E., “Suç ve Ceza Arasında Raskolnikov”, 2010, Erişim Tarihi: 6 Eylül 2016, <http://www.magaradergisi.com/edebiyat/285-suc-ve-ceza-arasinda-raskolnikov>.
- Rozanov, V.V.,*Legenda o Velikom İnkvizitore F.M. Dostoyevskogo*, Erişim Tarihi: 12 Kasım 2016, <http://www.vehi.net/rozanov/legenda.html>
- Rozanov., V.V., *Opavşıye Listya*, Erişim Tarihi: 2 Ekim 2016, <http://www.magister.msk.ru/library/philos/rozanov/rozav024.html>
- Taşansu, T., “Karamazov Kardeşler’de Politik Sembolizm”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61(3), Erişim Tarihi: 12 Kasım 2016, http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/61/3/8_tasansu_turker.pdf

GÖRSEL KAYNAKLAR

- Resim 1: <http://gagarin0.narod.ru/dost.html> 20.01.2017
- Resim 2: <http://s42.radikal.ru/i096/0809/3e/99ed9d955f40.jpg> 20.01.2017
- Resim 3: <http://www.dostoevsky.df.ru/dost13.jpg> 20.01.2017
- Resim 4: <http://to-name.ru/biography/mihail-dostoevskij.htm> 20.01.2017
- Resim 5: <http://allrus.me/fyodor-dostoyevsky-and-maria-isayeva/> 20.01.2017
- Resim6:<http://www.liveinternet.ru/tags/%C0%ED%ED%ED+%D1%ED>
- Resim 7: Kendi objektimizden.
- Resim 8: http://az.lib.ru/d/dostoewskij_f_m/text_0810.shtml.resim 20.01.2017
- Resim 9: http://az.lib.ru/d/dostoewskij_f_m/text_0810.shtml 20.01.2017
- Resim 10: http://az.lib.ru/d/dostoewskij_f_m/text_0810.shtml 20.01.2017
- Resim 11: http://az.lib.ru/d/dostoewskij_f_m/text_0810.shtml 20.01.2017
- Resim 12: http://az.lib.ru/d/dostoewskij_f_m/text_0810.shtml 20.01.2017

EKLER

EK 1. Mektup ve açıklama tarzı dipnotların orijinalleri

Dipnot 1:Ежели бы у нас не было семейного траура то я попросил бы позволения отца носить траур по Пушкину.

Dipnot 11:История Карамазовых- это не просто семейная хроника, а типизированное и обобщенное изображение нашей современной действительности, нашей современной интеллигентской России.

Dipnot 13:Я никогда не видал этого человека и никогда не имел прямых отношений с ним; и вдруг, когда он умер, я понял, что он был самый близкий, дорогой, нужный мне человек.

Dipnot 17:Когда же я провозгласил в конце о *всемирном единении* людей, то зала была как в истерике, когда я закончил — я не скажу тебе про рев, про вопль восторга: люди незнакомые между публикой плакали, рыдали, обнимали друг друга и клялись *друг другу быть лучшими, не ненавидеть впредь друг друга, а любить*. Порядок заседания нарушился: всё ринулось ко мне на эстраду: гранд-дамы, студентки, государственные секретари, студенты — всё это обнимало, целовало меня. Все члены нашего Общества, бывшие на эстраде, обнимали меня и целовали, все, буквально все плакали от восторга. Вызовы продолжались полчаса, махали платками, вдруг, например, останавливают меня два незнакомые старика: «Мы были врагами друг друга 20 лет, не говорили друг с другом, а теперь мы обнялись и помирились. Это вы нас помирили, Вы наш святой, вы наш пророк!». «Пророк, пророк!».

Dipnot 24:“Я глубоко упал и, что всего ужаснее, в собственном мнении своем проиграл, но уж это, верно, мне так на роду было написано, уж это, верно, судьба, — а от судьбы не убежишь, сами знаете.”

Dipnot 29:“Раскольников хотя страдает юношеским малодушием и эгоизмом, но представляет нам человека с задатками твердого ума и теплого сердца. Этот юный человек тоже строит теорию. В угоду своей теории он также ломает свою жизнь; он совершает страшное дело, преступление.”

Dipnot 30: “Итак, в первый раз перед нами изображен нигилист несчастный, нигилист глубоко человечески страдающий. Он изобразил нам нигилизм не как жалкое и дикое явление, а в трагическом виде, как искажение души, сопровождаемое жестоким страданием.”

Dipnot 31: “Но главная сила автора, как мы уже заметили, не в типах, а в изображении положений, в умении глубоко схватывать отдельные движения и потрясения человеческой души. В этом отношении он достиг во многих местах своего нового романа до полного и удивительного мастерства.”

Dipnot 32: “Роман задуман и расположен очень просто, но вместе правильно и строго. Прекрасно изображен процесс, обыкновенно происходящий в душе преступника.”

Dipnot 35: “В произведениях г. Достоевского мы находим одну общую черту, более или менее заметную во всем, что он писал: это боль о человеке, который признает себя не в силах или наконец даже не вправе быть человеком настоящим.”

Dipnot 43: Самой обыкновенной причиной воровства, грабежа и разбоя является бедность; это известно всякому, кто сколько-нибудь знаком с уголовной статистикой.

Dipnot 46: Вот от этой самой рукописи, которую *вы* видите, не могу оторваться второй день. Это - роман начинающего таланта: каков этот господин с виду и каков объем его мысли -- еще не знаю, а роман открывает такие тайны жизни и характеров на Руси, которые до него и не снились никому.

Dipnot 47: Вы до самой сути дела дотронулись самое главное разом указали. Мы, публицисты и критики, только рассуждаем, мы словами стараемся разъяснить это, а вы, художник, одною чертой, разом в образе выставяете самую суть, чтоб ощупать можно было рукой, чтоб самому не рассуждающему читателю стало вдруг все понятно! Вот тайна художественности вот правда в искусстве! Вот служение художника истине! Вам правда открыта и возвещена как художнику,

досталась как дар цените же ваш дар и оставайтесь верным и будете велики писателем!...

Dipnot 54: Я сказал о новом романе г. Достоевского, что подобное произведение можно было написать в ненормальном состоянии умственных способностей. Критик одной газеты расхвалили напротив это произведение до небес; такого, по его мнению, высоко-художественного произведения давно уже не бывало в русской литературе. Я говорю теперь, что "Натурщица" г. Ахшарумова несколько не ниже, в напротив выше романа г. Достоевского.

Dipnot 55: Слыхано ли в летописях искусства, чтобы когда-нибудь, какой-нибудь художник или поэт чистое, голое убийство выбирал темой для своего изображения?

Dipnot 56: Всё лето и всю осень я компоновал разные мысли (бывали иные презабавные), но некоторая опытность давала мне всегда предчувствовать или фальшь, или трудность, или маловыжитость иной идеи. Наконец я остановился на одной и начал работать, написал много, но 4-го декабря иностранного стиля бросил всё к черту. Уверяю Вас, что роман мог бы быть посредствен; но опротивел он мне до невероятности именно тем, что посредствен, а не *положительно хорош*. Мне этого не надо было. Ну что же мне было делать? ведь 4-е декабря! А между тем обстоятельства житейские представлялись в следующем виде.

Dipnot 58: Довольно увлекаться-то, пора и рассудку послужить. И всё это, и вся эта заграница, и вся эта ваша Европа, всё это одна фантазия, и все мы, за границей, одна фантазия... помяните мое слово, сами увидите!

Dipnot 59: Идея романа — моя старинная и любимая, но до того трудная, что я долго не смел браться за нее, а если взялся теперь, то решительно потому, что был в положении чуть не отчаянном. Главная мысль романа — изобразить положительно прекрасного человека. Труднее этого нет ничего на свете, а особенно теперь. Все писатели, не только наши, но даже все европейские, кто только ни брался за изображение *положительно* прекрасного, всегда пасовал. Потому что это задача безмерная. Прекрасное есть идеал, а идеал — ни наш, ни

цивилизированной Европы — еще далеко не выработался. На свете есть одно только положительно прекрасное лицо — Христос, так что явление этого безмерно, бесконечно прекрасного лица уж конечно есть бесконечное чудо.

Но я слишком далеко зашел. Упомяну только, что из прекрасных лиц в литературе христианской стоит всего законченнее Дон Кихот.

Dipnot 71: Все друзья и знакомые, встречаясь с нами по возвращении из-за границы, говорили мне, что не узнают Федора Михайловича, до такой степени его характер изменился к лучшему, до того он стал мягче, добрее и снисходительнее к людям. Привычная ему строптивость и нетерпеливость почти совершенно исчезли.

Dipnot 72: Никогда эти ваши люди не любили народа, не страдали за него и ничем для него не пожертвовали, как бы ни воображали это сами, себе в утеху! Это они-то не любили народа! Все они, и вы вместе с ними, просмотрели русский народ сквозь пальцы, а Белинский особенно; уж из того самого письма его к Гоголю это видно. Белинский всё внимание свое устремил на французских социальных букашек; так и покончил на них. Вы мало того что просмотрели народ, — вы с омерзительным презрением к нему относились, уж по тому одному, что под народом вы воображали себе один только французский народ, да и то одних парижан, и стыдились, что русский народ не таков. Знайте наверно, что все те, которые перестают понимать свой народ и теряют с ним свои связи, тотчас же, по мере того, теряют и веру отеческую, становятся или атеистами, или равнодушными.

Dipnot 73: Пути человеческого своеволия, влекущего к преступлению, Достоевский дальше и глубже исследует в «Бесах». Там явлены роковые последствия одержимости и безбожной индивидуалистической идеей, и безбожной коллективистической идеей. Петр Верховенский от одержимости ложной идеей теряет человеческий образ. Разрушение человека очень далеко ушло по сравнению с Раскольниковым. Петр Верховенский на все способен, он считает все дозволенным во имя своей «идеи». Для него не существует уже, человека, и он сам не человек. Мы выходим уже из человеческого царства в какую-то жуткую нечеловеческую стихию. Одержимость безбожной идеей революционного социализма в своих окончательных результатах ведет

кбесчеловечности. Происходит нравственная идиотизация человеческой природы, теряется всякий критерий добра и зла. Образуется жуткая атмосфера, насыщенная кровью и убийством.

Dipnot 78: Достоевский как пьяная нервная баба вцепился в «сволочь» на Руси и стал пророком ее. Пророком «завтрашнего» и певцом «давно-прошедшего».

Dipnot 91: Иван Карамазов не убивал отца своего Федора Павловича. Убил его Смердяков. Но Иван Карамазов казнит себя за преступление отцеубийства, муки совести доводят его до безумия. Он доходит до последних пределов раздвоения личности. Внутреннее зло его является ему, как другое его «я», и терзает его. В тайных помыслах своих, в сфере подсознательного, пожелал Иван смерти отца своего Федора Павловича, дурного и безобразного человека. И он же все время разговаривал о том, что «все дозволено». Он соблазнял Смердякова, поддерживал его преступную волю, укреплял ее. Он — духовный виновник отцеубийства. Смердяков — его второе, низшее «я».

Dipnot 94: Внимательно изучив любую его книгу, скажем, «Братья Карамазовы», вы заметите, что в ней отсутствуют описания природы, как и вообще все, что относится к чувственному восприятию. Если он и описывает пейзаж, то это пейзаж идейный, нравственный. В его мире нет погоды, поэтому как люди одеты, не имеет особого значения. Своих героев Достоевский характеризует с помощью ситуаций, этических конфликтов, психологических и душевных дрызг. Описав однажды наружность героя, он по старинке уже не возвращается к его внешнему облику. Так не поступает большой художник.

Dipnot 96: В одной фантастической повести Гоголь рассказывает, как старый ростовщик, умирая, призвал к себе художника и неотступно просил его срисовать с себя портрет; когда работа уже началась, художник вдруг почувствовал непреодолимое отвращение к тому, что делал, и к этому отвращению примешался какой-то страх. Ростовщик, однако, все следил за работой, какая-то тоска и беспокойство светились в его лице, - но, когда он увидел, что по крайней мере глаза окончены, в этом лице сверкнула радость. Художник отошел на несколько

шагов, чтобы посмотреть на свою работу; но едва он взглянул на нее, как колена его задрожали: в глазах начатого портрета светилась жизнь, настоящая жизнь, та самая, которая уже потухала в его оригинале и каким-то тайным волшебством перенеслась в эту копию. Палитра и кисть выпали из его рук, и он с ужасом выбежал из 20 комнаты. Через несколько часов ростовщик умер. Художник окончил жизнь в монастыре.

Dipnot 98: Эта вещь в «Зарю» уже два года как зреет в моей голове. Это та самая идея, об которой я Вам уже писал. Это будет мой последний роман. Объемом в «Войну и мир», и идею Вы бы похвалили — сколько я, по крайней мере, соображаюсь с нашими прежними разговорами с Вами. Этот роман будет состоять из пяти больших повестей. Повести совершенно отдельны одна от другой, так что их можно даже пускать в продажу отдельно. Герой, в продолжение жизни, то атеист, то верующий, то фанатик и сектатор, то опять атеист: 2-я повесть будет происходить вся в монастыре. На эту 2-ю повесть я возложил все мои надежды.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Burkay ÖGEL
Doğum Yeri ve Tarihi	Ağrı 19.03.1989
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı/03.07.2013
Yüksek Lisans Öğrenimi	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Rus Dili ve Edebiyatı/03.11.2017
Bildiği Yabancı Diller	Rusça, İngilizce
Bilimsel Faaliyetler	• X. International Conference “Global Science and Innovation, “<i>The Significance of Yellow In The Novel of Dostoyevsky “Crime And Punishment”</i>, 1-2 Mart 2017, Chicago, USA. • “<i>F.M. Dostoyevski Romanlarında Karakterlerin İsim Analizi</i>” Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 12 Mayıs 2017, Elazığ, Türkiye.
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Ücretli Öğretim Elemanı)
İletişim	
E-posta Adresi	burkay-ogel@hotmail.com
Mezuniyet Tarihi	
03.11.2017	

